

**Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка**

**Факультет педагогіки і психології
Кафедра педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти**

Кваліфікаційна робота
ФОРМУВАННЯ ДОБРОЗИЧЛИВОСТІ
В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Спеціальність 012 Дошкільна освіта
Освітня програма «Дошкільна освіта»

Здобувачки вищої освіти
освітнього ступеня «магістр»
факультету педагогіки і психології
Джус Вікторії Володимирівни.

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:
доктор педагогічних наук,
професор, професор кафедри
педагогіки і методики
початкової та дошкільної освіти
Янкович Олександра Іванівна.

РЕЦЕНЗЕНТ:
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та
менеджменту освіти
Радченко Ольга Яківна.

АНОТАЦІЯ

Джус Вікторія Володимирівна. Формування доброзичливості в дітей старшого дошкільного віку. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» зі спеціальності 012 Дошкільна освіта. ТНПУ імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2025. 107 с.

У кваліфікаційній роботі розкрито психологічні особливості формування доброзичливості в дітей старшого дошкільного віку. Обґрунтовано основні наукові підходи до вивчення проблеми доброзичливості у філософській та психолого-педагогічній літературі. Охарактеризовано вікові та індивідуально-психологічні особливості дітей старшого дошкільного віку, які враховуються під час формування доброзичливості. Проаналізовано основні чинники та умови розвитку доброзичливості в закладі дошкільної освіти. Розроблено модель технології формування доброзичливості, проведено експериментальне дослідження її ефективності, подано аналіз та інтерпретацію отриманих даних та надано практичні рекомендації вихователям закладів дошкільної освіти щодо ефективного формування доброзичливості у дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: доброзичливість, старші дошкільники, формування, модель технології, експериментальне дослідження, рекомендації.

SUMMARY

Dzhus Viktoriia Volodymyrivna. Formation of Benevolence in Older Preschool Children. Qualification work for obtaining the educational degree of «Master» in the specialty 012 Preschool Education. Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University. Ternopil, 2025. 107 p.

The qualification work reveals the psychological characteristics of the formation of benevolence in older preschool children. The main scientific approaches to the study of benevolence in philosophical and psychological-pedagogical literature are substantiated. The age-related and individual-psychological characteristics of older preschool children, which are taken into account during the formation of benevolence, are described. The main factors and conditions for the development of benevolence in preschool educational institutions are analyzed. A model of the technology for forming benevolence was developed, an experimental study of its effectiveness was conducted, and the analysis and interpretation of the obtained data are presented. Practical recommendations are provided for preschool educators regarding the effective formation of benevolence in older preschool children.

Keywords: benevolence, older preschool children, formation, technology model, experimental study, recommendations.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДОБРОЗИЧЛИВОСТІ У СТАРШОМУ ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ	8
1.1. Наукові підходи до проблеми доброзичливості у філософській та психолого-педагогічній літературі	8
1.2. Психологічні особливості дітей старшого дошкільного віку та їх врахування під час формування доброзичливості	19
1.3. Основні чинники та умови формування доброзичливості в старших дошкільників у закладі дошкільної освіти	28
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ДОБРОЗИЧЛИВОСТІ В СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	39
2.1. Дослідження стану сформованості доброзичливості в старших дошкільників у закладі дошкільної освіти.....	39
2.2. Модель технології формування доброзичливості в старших дошкільників у закладі дошкільної освіти	47
2.3. Аналіз ефективності технології формування доброзичливості в старших дошкільників у закладі дошкільної освіти.....	73
ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	82
ДОДАТКИ.....	90

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасні трансформаційні процеси в українському суспільстві, оновлення його соціально-культурних і духовних засад зумовлюють потребу у формуванні покоління, здатного до гуманних взаємин, моральної взаємоповаги та доброзичливого співіснування. Освітня система, зокрема дошкільна ланка, відіграє вагому роль у забезпеченні цих завдань, оскільки саме в дошкільному дитинстві відбувається закладення основ соціальної і морально-ціннісної орієнтації особистості.

Такі нормативно-правові документи, як Конституція України, закони «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», а також Концепція розвитку освіти України на 2015–2025 роки – визначають дитину центральною фігурою освітнього процесу закладу дошкільної освіти та орієнтують педагогів-вихователів на створення гуманістичного освітнього середовища, у якому пріоритетом є розвиток особистості, її морально-етичних і соціальних якостей. Зазначимо, що чинні Державний стандарт дошкільної освіти та Базовий компонент дошкільної освіти також спрямовують освітньо-педагогічну діяльність на гармонійний, соціально-моральний розвиток дитини дошкільного віку, що передбачає формування здатності до співпраці, співчуття, емпатії та позитивної взаємодії з оточенням. Освітня лінія «Дитина в соціумі» акцентує на розвитку соціально-комунікативної компетентності, яка охоплює засвоєння моральних норм і правил співжиття, уміння виявляти толерантність, доброзичливість, чуйність у спілкуванні з дорослими та однолітками.

Формування доброзичливості у дітей старшого дошкільного віку набуває особливої актуальності саме в цей віковий період, коли закладаються базові моральні орієнтири, розвиваються емоційно-ціннісні ставлення до інших людей, формується внутрішня готовність до гуманних взаємин. Доброзичливість виступає не лише окремою особистісною рисою, а й важливим критерієм моральної зрілості, що визначає соціальну поведінку дитини в групі, її ставлення до ровесників і дорослих. Тому науковий пошук сучасних педагогів спрямований на визначення ефективних шляхів, форм, методів і технологій виховання доброзичливості як інтегрованої моральної якості особистості дошкільника.

Різноманітні аспекти проблеми доброзичливості висвітлено у працях представників різних наукових напрямів. Так, у філософських дослідженнях М. Горлача, В. Кременя, В. Рибалка розкрито гуманістичну сутність категорії доброзичливості, її зв'язок із поняттями «гуманність», «милосердя» та «духовність». Психологічний вимір феномена представлено у працях Г. Балла, Л. Долинської, О. Доманюк, Т. Дудткевич, О. Кононко, З. Огороднійчук, О. Скрипченко, Т. Піроженко, які доводять, що доброзичливість є показником емоційної зрілості дитини, її здатності до емпатії та прийняття іншої людини. У педагогічному дискурсі зміст і шляхи виховання гуманних почуттів та моральних взаємин розкривали О. Доманюк, Т. Поніманська, О. Савченко, В. Сухомлинський, М. Ярмаченко. Особливу увагу проблемі морального виховання дошкільників приділяли С. Байченко, І. Бех, Г. Беленька, А. Богуш, Н. Гавриш, А. Гончаренко, С. Васильєва, які наголошували на важливості розвитку гуманних почуттів як основи соціальної адаптації дитини.

Аналіз наукової літератури показує, що науковці підходять до проблеми формування доброзичливості в сучасних дошкільників із різних позицій: по-перше, в контексті розвитку толерантності дитини до представників інших народів (З. Амет-Уста), по-друге, в аспекті виховання шанобливого ставлення до дорослих (О. Бутенко, І. Дичківська, А. Карнаухова), по-третє, як формування гуманної поведінки особистості дошкільника (Л. Артемова, Г. Беленька,

А. Козловська, А. Пархоменко, Т. Поніманська), по-четверте, як формування доброзичливих взаємин у спільній діяльності дітей (Т. Бабич, С. Бородань, Г. Волкова, Н. Гавриш, Н. Зінов'єва, Л. Кокорева, О. Косорукова, О. Полякова).

Проте, попри значну кількість наукових праць, присвячених вихованню гуманних якостей, проблема формування доброзичливості в дітей старшого дошкільного віку залишається недостатньо розробленою в методичній літературі. Сучасні соціокультурні виклики, інтенсифікація міжособистісних контактів та нові освітні стандарти потребують оновлення методичних підходів, які б поєднували традиційні гуманістичні ідеї з інноваційними педагогічними технологіями. У практиці дошкільної освіти простежується суперечність між визнанням необхідності формування доброзичливості як базової моральної якості особистості та недостатньою розробленістю методичного інструментарію для її цілеспрямованого виховання. Саме таке протиріччя між соціальною потребою у вихованні доброзичливих дітей і недостатньою науково-методичною базою визначило актуальність проблеми у контексті сучасної педагогічної теорії й практики й зумовило вибір теми кваліфікаційного наукового дослідження – **«Формування доброзичливості в дітей старшого дошкільного віку»**.

Об'єкт дослідження: теоретичні і практичні аспекти доброзичливості дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: підходи, способи й засоби формування доброзичливості в здобувачів дошкільної освіти.

Мета дослідження: теоретично й експериментально обґрунтувати технологію формування доброзичливості в дітей старшого дошкільного віку.

Завдання дослідження:

1. Визначити сутність наукових підходів до проблеми доброзичливості у філософській та психолого-педагогічній літературі.
2. Виявити психологічні особливості дітей старшого дошкільного віку та їх врахування під час формування доброзичливості.
3. Охарактеризувати чинники та умови формування доброзичливості в старших дошкільників у закладі дошкільної освіти.

4. Провести дослідження стану сформованості доброзичливості в старших дошкільників у закладі дошкільної освіти.

5. Обґрунтувати, розробити та апробувати модель технології формування доброзичливості в старших дошкільників у закладі дошкільної освіти.

6. Експериментально довести ефективність технології формування доброзичливості в старших дошкільників у закладі дошкільної освіти.

Методи дослідження: теоретичні (системно-структурний аналіз, синтез, порівняння, узагальнення) – для вивчення філософських, психологічних та педагогічних джерел, конкретизації сутності понять «доброзичливість», «доброзичливість дітей дошкільного віку», «формування доброзичливості в дітей старшого дошкільного віку»; емпіричні (педагогічне спостереження, тестування, аналіз діяльності старших дошкільників) – для уточнення критеріїв та рівнів сформованості доброзичливості в дітей старшого дошкільного віку; експериментальні (констатувальний, формувальний, контрольний експеримент) – для формування доброзичливості в старших дошкільників; статистичні (кількісно-якісний аналіз здобутих експериментальних даних, а також методи графічного відображення результатів) – для установлення кількісно-якісних залежностей між експериментальною методикою та рівнями сформованості доброзичливості в дітей старшого дошкільного віку.

Теоретичне значення дослідження полягає у поглибленні розуміння понять і категорій «доброзичливість», «доброзичливість дітей дошкільного віку», «формування доброзичливості в дітей старшого дошкільного віку», характеристики доброзичливості як філософської та психолого-педагогічної проблеми, конкретизації значущих для формування і розвитку доброзичливості психологічних та вікових особливостей дітей старшого дошкільного віку, визначенні основних чинників формування доброзичливості в дітей старшого дошкільного віку, характеристики науково обґрунтованих засобів формування доброзичливості в дітей старшого дошкільного віку.

Практичне значення дослідження полягає у підборі й емпіричному обґрунтуванні низки діагностичних засобів для вивчення актуального стану сформованості доброзичливості в дітей старшого дошкільного віку, та

експериментальній перевірці методики формування доброзичливості в дітей старшого дошкільного віку в закладі дошкільної освіти. Визначені методичні особливості формування доброзичливості в дітей старшого дошкільного віку можуть бути використані вихователями закладів дошкільної освіти в освітньо-виховній роботі зі старшими дошкільниками, а також студентами закладів вищої освіти спеціальності «Дошкільна освіта» для підготовки до занять.

Апробація роботи відбувалася під час участі у Міжнародній науково-практичній конференції «Якість підготовки вихователів закладів дошкільної освіти: виклики сьогодення» (м. Дрогобич, 25 жовтня 2024 р.), II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасна українська освіта: виклики, стратегії, технології» (м. Дрогобич, 15–16 травня 2025 р.), XXI Міжнародній науково-практичній конференції «Наука, освіта, мистецтво: у пошуках обрисів поствоєнного світу» (м. Харків, 27–28 березня 2025 р.), Щорічних Всеукраїнських педагогічних читаннях «Особистість і соціум (до 100-річчя з дня народження професора Євгена Петухова) (Івано-Франківськ, 23-24 жовтня 2025 року).

Структура дослідження. Кваліфікаційна робота складається із вступу, двох розділів та висновків, додатків й списку використаних джерел та літератури (93 позицій). Повний обсяг дослідження роботи складає 107 сторінок, з них 81 сторінка основного тексту. Кількість додатків – 3.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДОБРОЗИЧЛИВОСТІ У СТАРШОМУ ДОШКІЛЬНОМУ ВІСІ

1.1. Наукові підходи до проблеми доброзичливості у філософській та психолого-педагогічній літературі

У сучасній гуманістично спрямованій освітній парадигмі, що ґрунтується на принципах особистісно орієнтованого підходу, значного наукового інтересу набуває феномен доброзичливості як важлива складова морального становлення особистості, зокрема дитини дошкільного віку. Поняття доброзичливості розглядається міждисциплінарно – у філософії, психології та педагогіці, що зумовлює різноманіття наукових підходів до його тлумачення.

Філософське осмислення феномену доброзичливості має свої витоки у категоріальному аналізі понять «добро» та «зло», які визначають основу моральної свідомості людини. У Тлумачному словнику української мови за редакцією І. Білодіда термін «добро» трактується як усе позитивне в житті людей, те, що відповідає їхнім інтересам, бажанням, прагненням; як корисна справа, вчинок, а також як сукупність цінностей, які мають позитивне значення [8, с. 323]. У філософському дискурсі добро та зло постають як морально-етичні категорії, що відображають моральну оцінку поведінки людини, її вчинків і взаємин у суспільстві. Добро у цьому контексті розуміється як сукупність моральних норм, які узгоджуються переважно з ідеалами людяності, гідності, справедливості та є зразком належної поведінки [11, с. 142].

У межах аксіологічного підходу добро розглядається як універсальна цінність, що виражає внутрішню потребу людини у гармонії з іншими, у подоланні відчуженості, у прагненні до морального вдосконалення. Добро, на думку філософів, завжди є результатом свідомої діяльності людини, її здатності діяти відповідно до духовних ідеалів. Таким чином, доброзичливість як похідна категорія добра уособлює морально-ціннісне ставлення до іншого – бажання діяти на благо, підтримувати, виявляти емпатію та гуманність.

В етичній філософії (Аристотель, І. Кант, Г. Гегель, С. Франк та ін.) добро і зло виступають фундаментальними категоріями, що визначають суть моральної свідомості. Доброзичливість, у цьому розумінні, є практичним виявом добра – конкретною формою його реалізації у щоденних людських взаєминах. Вона виражає не лише ставлення до інших, але й внутрішній стан, орієнтований на любов, довіру, співпереживання. У працях філософів М. Горлача, В. Кременя, В. Рибалка – доброзичливість розглядається як прояв гуманності та як чинник утвердження моральної єдності людей у соціумі [4]. Автори підкреслюють, що доброзичливість не є лише моральною нормою, а радше – ціннісною позицією особистості, заснованою на визнанні гідності іншої людини.

З психологічної точки зору, доброзичливість особистості інтерпретується як інтегративна властивість, що виявляється у схильності до позитивного емоційного ставлення, готовності до взаємодії, емпатії, підтримки. Психологи Г. Балл, Л. Долинська, О. Доманюк, Т. Дудткевич, О. Кононко, З. Огороднійчук, О. Скрипченко, Т. Піроженко [7] визначають доброзичливість як поєднання емоційного, когнітивного та поведінкового компонентів, що забезпечують гармонійні соціальні відносини, акцентуючи, що доброзичливість формується на основі здатності дитини до емпатійного сприйняття, вміння співчувати і приймати іншого таким, яким він є, а також потреби у схваленні та довірі.

У психолого-педагогічній літературі доброзичливість розглядається як моральна якість, що формується в процесі соціалізації дитини та виховного впливу на неї. О. Доманюк, Т. Поніманська, О. Савченко, В. Сухомлинський, М. Ярмаченко [10] підкреслюють, що доброзичливість є основою морального виховання, оскільки саме через доброзичливі взаємини дитина засвоює гуманні цінності, розвиває здатність до співпраці та взаємодопомоги. В. Сухомлинський розглядав доброзичливість як «серцевину людяності», що виявляється у турботі про інших, чуйності, довірі, доброті у словах і діях.

У контексті сучасної педагогічної науки доброзичливість визначається як інтегральна характеристика соціальної зрілості особи, що поєднує моральні

почуття, соціальні установки і реальні дії, спрямовані на підтримку позитивного психологічного клімату у спільноті. Науковці (С. Байченко, І. Бех, Г. Беленька, Н. Гавриш, А. Гончаренко, С. Васильєва) зазначають, що доброзичливість формується внаслідок систематичного морального виховання, заснованого на прикладі дорослих, спільній діяльності та розвитку емоційної культури дитини.

У працях Г. Онищак категорії добра і зла аналізуються крізь релігійно-філософську призму. Науковиця підкреслює, що саме релігія виступає морально-нормативним регулятором поведінки людини в суспільстві, адже вона визначає межі дозволеного через систему заповідей, норм і приписів, зафіксованих у священних текстах. Такі приписи не лише виконують інформативну функцію, а насамперед сприяють духовно-моральному вихованню людини. У Біблії протиставлення добра і зла охоплює всю структуру світобудови: Бог символізує абсолютне добро, тоді як Диявол уособлює зло. Добро в такому контексті набуває екзистенційного значення – воно пов’язане з переживанням гармонії, любові, щастя і вдячності до інших, тих, хто полегшує наше буття як у матеріальному, так і в духовному аспектах [21, с. 65].

Поняття доброзичливості має історичну глибину й формується в контексті розвитку суспільної моралі. Від античності до сучасності ця категорія зберігає свою актуальність, адже в усі епохи вона виражала ідею гуманності, толерантності, терпимості, поваги до людської гідності та свободи думки. У різних культурних традиціях доброзичливість розумілася як прагнення до гармонійного співжиття, як готовність приймати іншу людину такою, якою вона є, що зближує її з поняттями гуманізму, милосердя та моральної рівності [34].

Філософські джерела поняття доброзичливості сягають античності – поглядів Аристотеля, Демокріта, Платона, Сократа, які трактували добро як вищу мету людського існування. Проте ідеї доброзичливості набули нового звучання в епоху Відродження та Просвітництва, коли такі мислителі, як А. Дістервег, Ж.-Ж. Руссо, Д. Дідро, І. Песталоцці, Дж. Локк та ін.,

стверджували гуманістичний ідеал людини, її право на щастя, розвиток і самореалізацію. У цей період доброзичливість розуміли як духовну основу суспільного співжиття, що утверджує гідність і моральну автономію особистості.

Ідеї доброзичливого ставлення до інших людей простежуються ще в античній та релігійній думці. Так, у Нагірній проповіді Ісус Христос закликав до любові навіть щодо ворогів, утверджуючи моральний ідеал всепрощення та духовної відкритості. У працях Г. Лейбніца і Дж. Локка поняття доброзичливості набуває раціонально-гуманістичного змісту: Лейбніц пов'язував її з гармонією і згодою між людьми, тоді як Локк – із принципом віротерпимості, що становить основу суспільного миру. І. Кант надавав доброті та доброзичливості статусу морального імперативу, підкреслюючи, що моральна вартісність людини вимірюється її здатністю діяти з добрих мотивів [18].

У філософії доброзичливість часто постає складником гуманістичного світогляду, а в етиці – одним із базових принципів моралі. Вона виявляється у прагненні людини до взаєморозуміння, піклування про інших, у відмові від зла та несправедливості. Як філософська категорія, доброзичливість відображає ідею всеосяжного блага, що полягає у забезпеченні гармонії, добробуту та умов для всебічного розвитку кожного члена суспільства [11].

У межах психолого-педагогічних досліджень феномен доброзичливості розглядається як багатовимірне утворення, що має як морально-ціннісний, так і комунікативно-особистісний характер. Зокрема, у філософській традиції доброзичливість осмислюється як форма діалогічного співбуття людини з Іншим, що забезпечує можливість глибокого взаєморозуміння й розвитку особистісної автентичності. Так, М. Бубер, розкриваючи сутність діалогу «Я – Ти», наголошує, що справжня зустріч між людьми можлива лише за умови відкритості, довіри та щирого прийняття іншого, тобто за наявності доброзичливості як духовно-моральної основи взаємодії [34]. У цьому сенсі доброзичливість постає не лише моральним імперативом, а й способом

становлення людини у світі, що передбачає розвиток її здатності до емпатії, співпереживання й самоідентифікації у взаєминах із людьми.

Філософське осмислення проблеми доброзичливості набуло розвитку у працях М. Кагана, який трактує спілкування як процес досягнення спільності між суб'єктами за умови збереження їхньої унікальності. Учений вибудовує логічний ланцюг «взаємодія – доброзичливість – спілкування – спільність», що відображає поступовий перехід від зовнішніх форм контакту до глибокої духовно-ціннісної єдності між людьми. При цьому об'єкт доброзичливості трансформується у рівноправного суб'єкта взаємодії, що свідчить про діалогічну природу цього феномену [5, с. 101].

В. Лекторський наголошує, що доброзичливість є не лише етичним принципом, а й умовою розвитку особи в процесі постійного комунікативного обміну. Учений пов'язує цю категорію з розширенням особистісного досвіду, критичним діалогом і здатністю людини до саморефлексії. У діалозі з Іншим людина не лише пізнає світ, а й здійснює самопізнання, трансформує власні уявлення, розвивається духовно й інтелектуально. Так, доброзичливість розглядається як засіб гармонізації внутрішнього й зовнішнього світу, як вияв інтелектуальної толерантності, що забезпечує взаєморозуміння між людьми. У цій інтерпретації якість постає як готовність приймати іншого таким, яким він є, визнавати його цінність і взаємодіяти на основі довіри, згоди й співпраці [17].

Серед сучасних дослідників С. Берман, Л. Мисливченко, С. Попов трактують доброзичливість як цілісну категорію світосприйняття, що поєднує піклування про благо інших, створення сприятливих умов для розвитку особистості, захист її гідності й прав. Доброзичливість, на їхню думку, є моральним принципом, заснованим на вірі в безмежний потенціал людини, її здатність до вдосконалення і право на щастя. Автори підкреслюють, що суспільство має бути зорієнтоване на задоволення потреб і реалізацію інтересів особистості як найвищу соціальну мету [20].

Е. Помиткін розкриває доброзичливість як моральну якість, що виявляється у прийнятті інтересів, переконань, звичок і вірувань інших людей або спільнот. Учений акцентує, що справжня доброзичливість полягає у

прагненні досягти взаєморозуміння, гармонізації мотивів, відмови від насильства, приниження чи дискримінації. Вона реалізується через гуманітарні форми взаємодії – діалог, пояснення, співпрацю, тобто через духовну взаємність і комунікативну культуру [27, с. 46].

У міждисциплінарному полі наукових підходів поняття доброзичливості інтерпретується багатогранно. Зокрема, у політичній теорії цей феномен пов'язується з повагою до свободи іншої особи, її поглядів, переконань і форм самовираження [11]. Соціологічний підхід тлумачить цю якість як соціальну делікатність, милостивість, здатність до емпатійного співпереживання [5].

Сучасна наука інтерпретує доброзичливість як гуманістичний принцип і морально-інтелектуальну протилежність нетерпимості. Це – форма суспільної свідомості, спосіб організації соціальних відносин, активна життєва позиція, що включає захист прав людини, неприйняття дискримінації та насильства, а також прагнення до взаєморозуміння і компромісу. Г. Безулева запропонувала декілька наукових підходів до тлумачення доброзичливості: як риси характеру, що виражається в ліберальному ставленні до відмінностей; як активної життєвої позиції, котра передбачає не пасивне прийняття, а критичну підтримку іншої точки зору з метою духовного збагачення. Дослідниця підкреслює, що доброзичливість є сенсоутворювальною категорією, яка проявляється у конкретній поведінці та діяльності людини, виявляючи її внутрішню культуру, інтелектуальну зрілість і моральну спрямованість [7].

З погляду психологічної науки, поняття доброзичливості аналізується крізь призму багатьох суміжних категорій. У різних концептуальних підходах воно наповнюється специфічним змістом, корелюючи з поняттями «позитивне ставлення», «толерантність», «гуманність», «прийняття», «розуміння». Дослідники підкреслюють, що термін «доброзичливість» у психології вживається нечасто, тому його сутність доцільно розглядати через ці споріднені феномени [28, с. 68]. У такому контексті доброзичливість постає як емоційно-ціннісне ставлення до іншої людини, яке ґрунтується на емпатії, прийнятті та готовності до конструктивної взаємодії.

У межах психологічного підходу доброзичливість розглядається як складова морального розвитку особистості. Моральний розвиток забезпечує внутрішню готовність людини керуватися загальнолюдськими цінностями, співвідносити власні дії з інтересами інших і нести відповідальність не лише перед суспільством, а й перед власною совістю. У цьому сенсі доброзичливість виступає не просто етичною нормою, а внутрішньою позицією, що визначає вибір і мотиви поведінки. Вона реалізується через моральну чутливість, емпатію, етичну свідомість і здатність до співпереживання.

Психологи стверджують, що моральність і доброзичливість особистості є результатом глибокого внутрішнього засвоєння норм моралі, які стають не лише зовнішніми приписами, а внутрішнім переконанням, що регулює поведінку. Вони проявляються у свідомому виборі дій, у здатності діяти відповідно до моральних ідеалів, а не під впливом зовнішнього тиску чи примусу. Вищий рівень моральності, за науковими підходами, починається тоді, коли добрі вчинки здійснюються не задля самозадоволення чи схвалення, а приносять людині глибоке почуття духовної радості й внутрішньої гармонії.

У зарубіжній психологічній думці феномен доброзичливості також пов'язується із процесами самореалізації та гуманістичної спрямованості особистості. Так, у межах теорії «повноцінно функціональної особистості» А. Маслоу доброзичливість трактується як характеристика зрілої людини, здатної до самоактуалізації, саморозуміння й поваги до цінностей інших [34]. У цьому контексті вона є показником високого рівня розвитку гуманності, внутрішньої гармонії та моральної зрілості.

У психологічних підходах доброзичливість часто ототожнюється або співвідноситься з такими категоріями, як толерантність, гуманність, альтруїзм, емпатійність, прагнення до взаєморозуміння. У працях дослідників окреслено, що гуманні взаємини є показником моральної зрілості особистості й водночас умовою її внутрішнього розвитку. У цьому аспекті доброзичливість виявляється не як зовнішня поведінкова установка, а як результат глибокого засвоєння моральних норм, їх перетворення на внутрішні переконання й цінності, що зумовлюють реальні дії людини [27].

В. Бойко трактує доброзичливість крізь призму поняття комунікативної толерантності, яку він визначає як характеристику ставлення особистості до людей, що відображає ступінь її витриманості щодо неприємних чи неадекватних (з її точки зору) станів, якостей і дій партнерів по взаємодії [9, с. 47]. Учений підкреслює, що прояви доброзичливості є диференційованими та можуть набувати різних форм залежно від контексту соціальної взаємодії. Зокрема, він виділяє такі типи комунікативної толерантності / доброзичливості:

- загальна, що виражає загальну тенденцію ставлення особистості до людей у цілому;
- ситуативна, яка проявляється у ставленні конкретної людини до іншої в певній ситуації;
- типологічна, що виявляється у ставленні до представників певних типів особистості, соціальних груп або професійних спільнот;
- професійна, яка формується у зв'язку зі специфікою діяльності й передбачає доброзичливе ставлення до людей, з якими пов'язана професійна взаємодія [9].

Наведена типологія демонструє, що доброзичливість не є лише емоційним станом або рисою характеру – вона постає як соціально-психологічний механізм підтримання гармонійних міжособистісних відносин. Людина, включаючись у групову діяльність, задовольняє не лише комунікативні потреби, але й реалізує власну ідентичність через приналежність до певної спільноти. Саме в цьому контексті доброзичливість виконує низку важливих функцій, які, за О. Гривою, забезпечують ефективність і гармонійність соціальної взаємодії [17]. Серед таких функцій дослідниця виділяє:

- контактну, що сприяє встановленню взаємної готовності до обміну інформацією та підтримці комунікативного зв'язку;
- інформаційну, яка полягає в обміні повідомленнями, думками, намірами;
- спонукальну, що стимулює активність партнера у напрямі спільної дії;

- координаційну, яка забезпечує узгодженість і взаєморозуміння в організації спільної діяльності;
- функцію розуміння, спрямовану на адекватне сприйняття смислу висловлювань, намірів і емоцій співрозмовника;
- емотивну, пов'язану з формуванням позитивного емоційного тону спілкування та взаємним впливом на переживання партнерів;
- функцію налагодження відносин, що визначає місце індивіда у системі ролевих і міжособистісних зв'язків;
- функцію здійснення впливу, яка передбачає можливість доброзичливого впливу на поведінку, установки та емоційний стан іншої людини [17].

Значну увагу проблемі становлення доброзичливості приділяють сучасні вчені, які досліджують її прояви у дитячому віці та роль емоційно-морального виховання. Зокрема, у працях О. Кульчицької та Н. Лисенко наголошується, що доброзичливість є ранньою формою соціальних почуттів, яка забезпечує основу для розвитку гуманності, дружельності, почуття обов'язку та соціальної відповідальності. Ці якості формуються у процесі емоційно забарвлених міжособистісних взаємодій, де дитина засвоює моделі гуманних відносин і вчиться співпереживати іншим. І. Химець підкреслює, що «гуманні почуття мають яскравий соціальний характер, з'являються в умовах доброзичливих відносин і є продуктом взаємодії дитини з людьми, що її оточують» [37, с. 39].

З позицій наукової психології (К. Левін, Ж. Піаже, Ф. Райс, С. Холл та ін.) доведено, що дошкільний вік є особливо сприятливим періодом для становлення моральних орієнтацій, формування емпатії, чуйності, співпереживання та готовності до взаємодопомоги. Саме в цей час дитина починає усвідомлювати власні психічні риси, здійснювати моральну самооцінку, що стає підґрунтям для самовиховання та самовираження. Відтак засвоєння моральних норм і проєктування поведінки на основі принципів доброзичливості виступають необхідними передумовами формування цілісної особистості. Зростання потреби у спілкуванні з ровесниками зумовлює посилення міжособистісного впливу, що стимулює розвиток гуманних почуттів і моральних установок [39].

У межах міжособистісного підходу доброзичливість постає як свідомий і ціннісно вмотивований вибір, що передбачає визнання іншої людини як автономної особистості зі своїм світоглядом, переконаннями й правом на інші судження. Такий тип доброзичливості особливо значущий у педагогічній діяльності, де взаємоповага, прийняття та емпатія створюють основу для ефективної комунікації та формування довірливих стосунків. Недостатність саме міжособистісної доброзичливості часто виявляється як дефіцит толерантності, терпимості й розуміння в освітньому процесі.

Згідно з позицією А. Скок, доброзичливість є інтегративною якістю, що забезпечує здатність людини до взаємодії з іншими, включає самопізнання, усвідомлення іншої людини, толерантні поведінкові установки та комунікативну культуру [20, с. 88]. Г. Коваль визначає доброзичливість як духовно-психічний стан, який регулює позитивний тип міжособистісних стосунків і водночас відображає систему ціннісних орієнтацій особистості [22].

Педагогічна наука розглядає доброзичливість у зв'язку з гуманністю, адже обидві категорії належать до сфери моральних чеснот. У педагогічному словнику за редакцією М. Ярмаченка зазначено, що доброзичливість – це «готовність сприяти благополуччю інших, бажати добра іншому», тоді як гуманність визначається як «людинолюбство, одна з найважливіших якостей людини, що полягає в піклуванні про інших людей, особливо обділених природою чи суспільством» [25]. Обидва вказані поняття апелюють до ідеї морального самовдосконалення, утвердження добра як життєвої позиції та практичної діяльності, спрямованої на підтримку іншої людини.

Вагомий внесок у педагогічне осмислення проблеми доброзичливості зробив В. Сухомлинський, який розглядав її як основу гуманного виховання дитини та головну умову морального розвитку особистості. Учений тлумачить добро як своєрідну «міру», за допомогою якої людина оцінює характер людських стосунків. Саме доброта робить дитину сприйнятливою до слова вчителя, батьків, однолітків, відкриває перед нею духовний світ людини та формує великодушність. У його педагогічній концепції доброзичливість розуміється не як пасивне співчуття, а як активна моральна позиція, що

передбачає уміння розуміти, підтримувати й запобігати негативним проявам у поведінці дитини. Вчений наголошував, що виховати в дитині доброту можливо лише за умови доброзичливого ставлення до неї, адже щирість і відкритість дорослого породжують взаємність у дитячій душі. Педагогічна доброзичливість, за Сухомлинським, полягає у здатності не лише застерегти вихованця від помилки, а й зберегти його гідність, довіру й віру у власні сили [27].

Ідеї Сухомлинського щодо морального змісту категорій Добра і Зла глибоко проаналізувала А. Богуш, яка класифікувала ці категорії за двома полярними напрямками – позитивними та негативними рисами особистості [31]. Дослідниця підкреслює, що прояви добра у поведінці людини виявляються через виховання таких моральних якостей та рис, як доброта, доброзичливість, добродушність, милосердя, чуйність, щедрість, співчуття, благородство, моральна чистота, тоді як прояви зла асоціюються з егоїзмом, байдужістю, жорстокістю, лицемірством, безвідповідальністю, зрадою, насильством, злорадством тощо. У цій класифікації доброзичливість розглядається не лише як риса особистості, але й як показник її моральної зрілості, що визначає здатність діяти відповідно до принципів гуманізму й моральної відповідальності.

У сучасній педагогічній літературі проблема доброзичливості особи розглядається в межах концепцій взаємодії, морального виховання та розвитку і формування ціннісних орієнтацій. Попри розмаїття інтерпретацій, науковці сходяться на думці, що сутність цього феномену полягає у здатності бачити в іншій людині самодостатню особистість, визнавати її право на відмінність, інші життєві принципи й логіку поведінки. Доброзичливість у такому розумінні включає не лише терпимість і прийняття іншого, а й позитивне ставлення до його унікальності, готовність до емпатійного співпереживання й співробітництва [27].

Розвиток доброзичливості в педагогічних дослідженнях осмислюється як багатовимірне утворення, яке охоплює когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти. Е. Клепцова підкреслює, що саме поведінковий аспект є найбільш

очевидним проявом доброзичливості й водночас центральним об'єктом навчання й виховання. Учена пропонує модель «айсберга доброзичливості», де видимим є поведінковий рівень, який відображає здатність особистості до конструктивної взаємодії. До проявів поведінкової доброзичливості відносить:

- уміння висловлювати власну позицію у доброзичливій формі (зокрема, через використання «Я-висловлювань»);
- готовність з повагою сприймати думки інших, незалежно від ступеня їхньої відмінності від власних переконань;
- здатність до взаємодії з інакодумцями, пошуку компромісів і досягнення консенсусу;
- толерантність і самоконтроль у напружених ситуаціях [20].

Отже, аналіз філософських і психолого-педагогічних підходів до проблеми доброзичливості дозволяє розглядати її як інтегральну морально-психологічну якість особистості, що поєднує гуманістичні цінності, етичні орієнтири та комунікативну культуру. У філософському контексті доброзичливість постає як форма практичного втілення добра, засіб гармонізації міжособистісних стосунків і духовного самоствердження людини. У психолого-педагогічному вимірі вона розглядається як основа морального виховання, що забезпечує розвиток емпатії, толерантності, поваги до іншої особистості, формування моральної свідомості та культури взаємин. Таким чином, доброзичливість є не лише етичним ідеалом, а й ключовим чинником особистісного становлення, самореалізації та гуманізації освітнього середовища.

1.2. Психологічні особливості дітей старшого дошкільного віку та їх врахування під час формування доброзичливості

Формування доброзичливості у дітей старшого дошкільного віку потребує глибокого врахування їхніх вікових і психологічних особливостей, адже саме в цей період інтенсивно розвиваються моральна свідомість, емоційно-вольова сфера та соціальні компетентності.

Аналіз наукових підходів, зокрема у працях Л. Долинської, О. Скрипченка, Г. Іванової та інших, свідчить, що моральне виховання дошкільників є не лише процесом засвоєння зовнішніх норм поведінки, а й поступовим внутрішнім прийняттям моральних цінностей, які стають регуляторами поведінки [10]. У цьому віці дитина активно опановує соціальні ролі, засвоює зразки гуманних взаємин і починає усвідомлювати власну відповідальність перед іншими. Саме тому розвиток доброзичливості як моральної риси особистості передбачає створення таких умов, за яких дитина може переживати позитивні емоції від взаємодії, співпереживати, допомагати, проявляти емпатію й турботу.

Як зазначає І. Бех, у старшому дошкільному віці зростає психологічна сприйнятливність дитини до виховних впливів, що розширює її «зону найближчого морального розвитку». Це дає змогу формувати у дитини здатність звертатися до власного внутрішнього світу, аналізувати мотиви вчинків, усвідомлювати моральні наслідки своїх дій [10, с. 4]. Дослідник підкреслює, що саме в цьому віці закладаються основи морального «кредо» дитини, яке згодом стає внутрішнім регулятором поведінки [10, с. 5]. Отже, розвиток доброзичливості має ґрунтуватися на активному залученні дітей до ситуацій морального вибору, де вони можуть не лише наслідувати позитивні моделі поведінки, а й внутрішньо приймати моральні цінності як власні.

Психологи визначають три рівні становлення моральної свідомості у дітей дошкільного віку: доморальний, коли поведінка визначається бажанням уникнути покарання або отримати винагороду; конвенціональний, що базується на зовнішньому дотриманні соціальних норм і очікувань дорослих; та автономний, який характеризується формуванням внутрішніх переконань і принципів [20, с. 129]. Ці рівні відображають не лише послідовні етапи морального розвитку, а й типологічні особливості особистості дитини. Так, дошкільники з ригідними соціальними установками схильні до «етичного формалізму», коли правила сприймаються безумовно, незалежно від конкретних обставин і мотивів вчинку. Водночас діти з більш гнучким

мисленням і розвиненою емпатією швидше засвоюють гуманістичні цінності, що створює сприятливі умови для формування доброзичливості.

Психологічні особливості дітей старшого дошкільного віку істотно впливають на процес формування доброзичливості як важливої моральної якості особистості. У цьому віці дитина вже виходить за межі егоцентричного сприйняття світу, починає розуміти переживання інших людей, здатна співпереживати, співчувати, оцінювати власні вчинки з огляду на ставлення оточуючих. Саме в старшому дошкільному віці відбувається активне засвоєння моральних норм і принципів, властивих суспільству, – діти свідомо починають підпорядковувати свою поведінку соціальним вимогам і правилам взаємодії [22]. Значну роль у цьому процесі відіграє соціальне середовище, моральний приклад дорослих, авторитет вихователя, а також педагогічна підтримка дитини у засвоєнні нею морально-гуманістичних цінностей.

Психічний розвиток дошкільника характеризується зростанням здатності до саморегуляції, появою почуття власної гідності, розвитку самоповаги, уміння контролювати емоції та поведінку. У цьому віці дитина починає усвідомлювати своє «Я», формує уявлення про себе як про учасника міжособистісних стосунків, розвиває здатність виражати власні думки, емоції та переживання у словесній формі («Я думаю», «Я хочу», «Мене хвилює»), що свідчить про становлення морально-емоційної зрілості [52, с. 21]. Розширюються можливості емоційного контакту з дорослими й однолітками, з'являється потреба у схваленні, дружбі, взаємній підтримці, що створюють основу для виховання доброзичливості.

У старшому дошкільному віці відбуваються глибокі якісні зміни у свідомості та поведінці дитини, які визначають її морально-психологічну готовність до засвоєння норм доброзичливих взаємин. У цей період дошкільник починає керуватися у своїх діях не лише безпосередніми емоційними реакціями чи вимогами дорослих, а й усвідомленими нормами, правилами, соціально схваленими зразками поведінки. Спілкування дітей набуває позаситуативного характеру, розширюється його змістовий контекст – взаємодія з ровесниками все частіше відбувається не лише з метою гри, а й для досягнення спільного

результату. Проте характер таких взаємин часто має морально-змагальний відтінок: діти прагнуть до успіху, але одночасно вчать враховувати інтереси партнерів, діяти узгоджено, проявляючи повагу й толерантність. Саме в цей час дитина починає усвідомлено регулювати свою поведінку відповідно до моральних норм і очікувань оточення [61, с. 132].

Попри це, моральні уявлення старших дошкільників залишаються ще недостатньо узагальненими та диференційованими. Діти часто сприймають моральні категорії у спрощеній формі: доброго вони ототожнюють із веселим або щедрим, справедливого – з уважним і лагідним, сміливого – із сильним [74, с. 223]. Такі уявлення свідчать, що дитина лише починає абстрагувати істотні ознаки моральних якостей, але цей процес ще не досягає рівня логічного осмислення. Тому формування у дітей доброзичливості потребує системного педагогічного впливу, який сприятиме розвитку здатності дитини осмислювати моральні поняття не лише емоційно, а й раціонально – через зіставлення власних дій із суспільними нормами поведінки.

Моральні почуття дітей цього віку завжди мають оцінний характер: добрий – це «добре», а злий – «погано». Таке чітке розмежування полярних оцінок створює основу для формування моральних критеріїв, але водночас обмежує розуміння багатозначності людських учинків [87, с. 148]. Саме тому робота з формування доброзичливості повинна включати не лише засвоєння моральних понять, а й їх емоційно-практичне проживання – аналіз життєвих ситуацій, моральних дилем, спільне обговорення вчинків. Це дозволяє дітям навчитися бачити взаємозв'язок між діями, мотивами та емоційними наслідками, розуміти, що доброзичливість – це не лише риса характеру, а й форма морального вибору.

Моральний розвиток дітей старшого дошкільного віку відбувається у трьох взаємопов'язаних площинах: когнітивній, емоційно-ціннісній та поведінковій. У когнітивній сфері дитина засвоює зміст моральних понять, розуміє суспільні вимоги, критерії оцінки та вчиться свідомо дотримуватися правил навіть у ситуаціях, де порушення може бути вигідним. В емоційно-ціннісній сфері розвиваються гуманістичні почуття – співчуття, емпатія,

уважність до інших, здатність співпереживати. Поведінкова сфера відображає ці зміни у практичних вчинках – у здатності діяти доброзичливо, допомагати, підтримувати товариша, визнавати власну провину. Саме поєднання цих трьох складових забезпечує цілісний розвиток та формування доброзичливості як стійкої моральної риси особистості [65, с. 50].

Показником моральної зрілості дитини є її вчинки, які демонструють не просто реакцію, а свідоме ставлення до інших людей. Якщо у вчинку дошкільник підкорює власну дію суспільним вимогам, то у випадку провини порушує прийняті норми, що свідчить про ще нестійкий характер моральної регуляції. Тому слід навчити дитину осмислювати мотиви своїх дій і наслідки для інших, виховуючи здатність до морального самоконтролю.

У процесі формування доброзичливості дітей старшого дошкільного віку надзвичайно важливим є урахування рівня їхнього морального усвідомлення та здатності до соціальної рефлексії. Дошкільники поступово засвоюють моральні норми, які виражають соціально прийняті способи поведінки, однак спочатку сприймають їх як конкретні вимоги дорослих: «Не можна обманювати», «Не можна кривдити менших» тощо. Для більшості дітей цього віку характерне ситуативне розуміння норми, що ґрунтується на зовнішній мотивації – страху покарання або прагненні отримати схвалення. Лише з віком, приблизно до п'яти років, дитина починає усвідомлювати суспільний зміст моральних приписів, розуміючи, що вони необхідні для регулювання стосунків між людьми, підтримання взаємної поваги й довіри [69]. Такий перехід від зовнішньої регуляції до внутрішньої є ключовим етапом у становленні доброзичливості як морально-психологічної якості.

У старшому дошкільному віці помітно зростає здатність дошкільників до врахування позицій інших людей, їхніх бажань і почуттів. Діти активно використовують у мовленні поняття, що характеризують моральні якості – «добрий», «жадібний», «чесний», – однак тлумачать їх у межах власного досвіду, спираючись на конкретні життєві ситуації. Це пояснюється образним і конкретним характером мислення старших дошкільників. Тому педагогічна робота з формування доброзичливості має ґрунтуватися на створенні таких

ситуацій, де дитина наочно бачить наслідки моральної або аморальної поведінки. Чим ближче моральна норма до реального досвіду дитини, тим глибше вона усвідомлюється і приймається як особистісна цінність [73, с. 38].

Становлення моральної позиції старших дошкільників відбувається через практичну діяльність, передусім через вчинки. Саме в морально значущих діях – допомозі, прощенні, співчутті, підтримці – проявляється рівень сформованості доброзичливості. Конфліктні ситуації відіграють у цьому процесі особливу роль, адже вони дозволяють дитині пережити суперечність між власними бажаннями і моральними вимогами. Як зазначає О. Якимович, лише через подібні життєві випробування людина починає усвідомлювати ієрархію власних цінностей. Для того щоб моральні знання перетворилися на переконання, необхідне їх закріплення в системі мотивів поведінки, що формується через регулярне вправлення у добродійних діях. Повторення морально схвалюваних вчинків у різних життєвих контекстах створює «гімнастику поведінки» – основу вироблення моральних звичок і стійкої доброзичливої позиції [88, с. 52].

Важливим психологічним механізмом становлення доброзичливості є сюжетно-рольова гра – провідний вид діяльності дошкільника, у якій дитина моделює соціальні відносини, засвоює моральні норми, навчається співпраці, справедливості, взаємодопомозі. У грі дитина переживає позитивні емоції від спільної діяльності, вчиться враховувати позицію іншого, узгоджувати дії, що сприяє формуванню гуманних почуттів і навичок доброзичливого спілкування. Таким чином, у старшому дошкільному віці створюються найбільш сприятливі психологічні умови для розвитку доброзичливості, оскільки саме в цей період відбувається активне становлення емоційно-моральної сфери, самосвідомості та соціальної компетентності дитини.

Проте моральний розвиток не обмежується лише засвоєнням знань чи навичок, а передбачає формування моральних почуттів і переконань. Як свідчать психологічні дослідження [74], саме емоційна сфера є тим механізмом, який забезпечує перехід від знання моральних норм до їх щирого прийняття. Почуття співчуття, емпатії, радості від допомоги іншим, сорому за власну

провину – усе це створює емоційне підґрунтя доброзичливості. Моральні почуття, пов'язані з пізнавальними процесами, стають внутрішнім стимулом до добрих учинків і закріплюються як частина моральних переконань особистості.

Психологічні особливості дітей старшого дошкільного віку зумовлюють специфіку формування в них доброзичливості як морально-етичної якості, що поєднує емоційно-ціннісне ставлення до інших, емпатійність і здатність до моральної саморегуляції. У цьому віці провідною ідеєю морального розвитку виступає гуманістичне бачення природи дитини, згідно з яким у ній від народження закладене прагнення до добра, справедливості й краси. Саме тому ефективне формування доброзичливості потребує спираючості на вже сформовану в дошкільників систему моральних уявлень і переживань, що поступово перетворюються на особистісні риси характеру. Як зазначається в дослідженнях [57, с. 15], діти дошкільного віку активно засвоюють суспільні норми поведінки, вчаться узгоджувати власні дії з моральними вимогами, розрізняти добро і зло, що створює основу для становлення доброзичливого ставлення до інших.

Особливістю дошкільного вікового періоду є тісний зв'язок морального та естетичного розвитку: діти ще не здатні чітко відмежовувати морально правильне від естетично привабливого, сприймаючи добро як «красиве» і зло як «потворне». Це зумовлює емоційно-чуттєвий характер їхньої мотивації та моральних суджень, у яких переважає прагнення до схвалення дорослих і бажання підтримувати гармонійні взаємини. Водночас, як підкреслює [42], засвоєння моральних норм на цьому етапі відбувається шляхом переходу зовнішніх вимог і прикладів у внутрішні мотиви поведінки, що сприяє розвитку моральної саморегуляції та доброзичливості як стійкої риси особистості.

Формування доброзичливості передбачає урахування індивідуально-психологічних відмінностей дітей – рівня розвитку емпатії, моральної чутливості, самооцінки, здатності співпереживати і співдіяти. Як зазначає Л. Діденко, «моральна поведінка дошкільника залежить від реальних мотивів, спрямованості його особистості, уміння усвідомлювати моральний зміст учинків і переживати їх емоційно» [30, с. 22]. Тому педагогічна робота має бути

спрямована не лише на ознайомлення з моральними нормами, а й на формування власного ставлення до них, розвиток внутрішніх моральних почуттів, що є підґрунтям доброзичливості.

На думку Л. Лохвицької, знання норм і правил поведінки саме по собі не забезпечує морального розвитку: лише емоційно пережиті моральні ситуації перетворюють зовнішні вимоги на внутрішні переконання, створюючи так званий «емоційно-моральний досвід» дитини [52, с. 16]. Саме через усвідомлене переживання позитивних емоцій у процесі взаємодії з іншими – у спільній грі, спілкуванні, допомозі, співчутті – відбувається закріплення доброзичливості як важливої складової моральної свідомості дошкільника.

У процесі психічного розвитку дітей старшого дошкільного віку важливою умовою формування доброзичливості є виховання особистісного ставлення до моральних вчинків і поведінки, що передбачає перехід від зовнішнього дотримання правил до внутрішнього прийняття моральних норм як власних переконань. Саме на цьому етапі у дитини формується здатність керуватися у своїй діяльності не лише вимогами дорослих, а й власними моральними орієнтирами, які стають основою доброзичливого ставлення до інших. Поступове становлення системи цінностей сприяє формуванню громадянської позиції, що виявляється у вчинках і мотивах поведінки. Цю позицію вчені визначають як «орієнтацію моральної поведінки», яка закладає підґрунтя для розвитку таких соціально значущих рис, як повага, чуйність і доброзичливість. Однак, як зазначає [57], на цьому віковому етапі засвоєння норм ще не є усвідомленим: діти часто дотримуються правил задля схвалення або уникнення покарання, що зумовлює необхідність спеціальної педагогічної роботи, спрямованої на розвиток стійкої позитивної моральної орієнтації.

Старші дошкільники схильні краще усвідомлювати мотиви і вчинки інших людей, ніж власні. Помічаючи добро у діях навколишніх людей, вони починають розуміти моральні підстави поведінки, однак ще не завжди здатні узгоджувати свої знання з конкретними діями. Як підкреслюється у дослідженнях [62, с. 38], для цього віку характерна невідповідність між засвоєнням моральних норм і реальною поведінкою, адже дитина лише вчиться

осмислювати життєві ситуації, зіставляти власні уявлення з моральними наслідками вчинків. Цей етап розвитку є важливим для виховання доброзичливості, оскільки саме тоді закладаються основи емпатії, здатності до співпереживання та морального вибору.

Як зазначає Р. Павелків, моральні стосунки дітей старшого дошкільного віку мають низку специфічних особливостей: вони не базуються на системних моральних знаннях, відзначаються полярністю суджень, прямолінійністю оцінок та імпульсивністю дій [61]. Діти зазвичай емоційно розрізняють добре й погане, але ще не завжди здатні діяти відповідно до цих уявлень, оскільки не володіють навичками саморегуляції. Тому важливим психологічним завданням є поступове формування здатності переводити моральні почуття у конкретні вчинки через практичну діяльність – гру, спілкування, допомогу одноліткам і дорослим, а також через спільну творчу взаємодію.

На думку дослідників [58], основою становлення моральних стосунків і доброзичливості виступають моральні звички – стійкі форми поведінки, які відповідають суспільним нормам і здійснюються незалежно від зовнішнього контролю. Такі звички, будучи результатом повторюваних позитивних дій, перетворюються на внутрішню потребу діяти морально, сприяють зниженню емоційного напруження в соціальних ситуаціях і забезпечують узгодженість між знаннями, почуттями та поведінкою. Отже, формування доброзичливості у дітей старшого дошкільного віку потребує урахування їхніх вікових особливостей – емоційної вразливості, наслідувальної поведінки, недостатньої саморегуляції – і цілеспрямованої педагогічної підтримки, що допомагає перетворити моральні знання на особистісні переконання та стійку поведінкову установку.

Одним із аспектів психологічного розвитку дітей старшого дошкільного віку, який необхідно враховувати у процесі формування доброзичливості, є становлення моральної свідомості як складного інтегративного утворення, що поєднує знання, переконання, почуття, цінності та моральні якості. Саме моральна свідомість стає внутрішнім регулятором поведінки дитини, забезпечує розуміння не лише того, як потрібно діяти, а й чому це важливо. За

визначенням Т. Климчик, моральна свідомість є формою суспільної свідомості, яка у вигляді уявлень, понять і принципів відображає моральні взаємини між людьми та визначає моральну сторону діяльності особистості [90, с. 114]. Для старшого дошкільника вона виконує роль психологічного механізму, що дозволяє передбачити наслідки власних дій, усвідомити відповідальність за них і співвіднести поведінку з етичними нормами, що є важливою умовою становлення доброзичливості як риси особистості.

У дошкільному віці формується складна функціональна система моральної регуляції поведінки, у межах якої розвиваються моральні переконання, елементи світогляду та почуття відповідальності за свої дії. Це період, коли дитина виявляє особливу чутливість до моральних впливів, тому саме старший дошкільний вік є сензитивним для виховання доброзичливості. Водночас моральний розвиток дитини значною мірою залежить від узгодженості впливів сім'ї та закладу освіти. Як підкреслює І. Бех, суперечності між оцінками і вимогами цих двох соціальних середовищ можуть викликати у дитини внутрішній конфлікт і сприяти формуванню конформізму, емоційної невпевненості, безвідповідальності [10, с. 34]. Тому психологічно важливо забезпечити єдність виховного впливу, що ґрунтується на довірі, послідовності та емоційній підтримці дитини у процесі формування доброзичливого ставлення до навколишніх.

Оцінюючи рівень морального розвитку старших дошкільників, дослідники наголошують, що зовнішні показники їх поведінки (дотримання правил, ввічливість, допомога іншим) не завжди відображають внутрішню готовність дитини діяти доброзичливо. Часто діти дотримуються норм під тиском дорослих або задля схвалення, тоді як справжня доброзичливість формується лише тоді, коли моральні уявлення переходять у внутрішні мотиви поведінки. Тому надмірна орієнтація лише на інтелектуальний (когнітивний) чи поведінковий підхід у вихованні, коли дитині просто пояснюють «що таке добро» або змушують діяти правильно, є недостатньою [57]. Ефективне виховання доброзичливості передбачає розвиток емоційно-вольової сфери,

формування здатності до співпереживання, етичної рефлексії та внутрішньої саморегуляції.

Отже, формування доброзичливості у дітей старшого дошкільного віку ґрунтується на урахуванні низки їх психологічних особливостей – емоційної чутливості, зростаючої здатності до морального судження, розвитку їхньої самосвідомості та потреби у позитивних міжособистісних стосунках. У цьому віці діти вже здатні усвідомлювати моральні норми, співвідносити власні дії з почуттями інших і переживати емоції співчуття, вдячності чи провини. Саме тому доброзичливість як інтегративна моральна якість формується через створення умов для емоційно насиченого спілкування, спільної діяльності, моральних переживань і прикладу дорослих. Педагогічне врахування цих вікових закономірностей сприяє розвитку у дітей стійких гуманістичних орієнтацій, що стають внутрішнім регулятором поведінки та підґрунтям для формування морально зрілої, відкритої й чуйної особистості.

1.3. Основні чинники та умови формування доброзичливості в старших дошкільників у закладі дошкільної освіти

Формування доброзичливості у дітей старшого дошкільного віку в закладі дошкільної освіти є результатом взаємодії низки чинників і педагогічно організованих умов, що забезпечують моральний розвиток особистості дитини. У цей період дошкільник виявляє підвищену чутливість до соціальних впливів, активно засвоює моделі поведінки, спілкування й взаємодії, які спостерігає у дорослих та однолітків. Соціальне середовище дитячого садка – колектив, вихователі, родина – стає провідним простором соціалізації, у межах якого дитина засвоює елементарні етичні норми, пізнає моральні цінності та вчиться співвідносити власні дії з переживаннями інших людей. Змістом процесу формування доброзичливості є розвиток у дітей здатності діяти відповідно до принципів доброти, взаємодопомоги, справедливості й рівноправності у міжособистісних відносинах.

Важливим чинником виховання доброзичливості є організація соціально значущого досвіду дитини в освітньому середовищі, де педагог виступає не лише носієм норм моралі, а й прикладом доброзичливого ставлення. Вихователь, моделюючи ситуації співпраці, взаємодопомоги, емоційного відгуку, створює для дітей умови переживання моральних почуттів, що стимулюють розвиток гуманних установок. Значущу роль відіграє й педагогічно організована взаємодія в дитячому колективі, оскільки потреба у спілкуванні з однолітками у віці 6–7 років істотно зростає, що полегшує формування навичок доброзичливості, емпатії та взаємоповаги [52, с. 21]. Саме у старшому дошкільному віці діти свідомо починають дотримуватися моральних норм, узгоджувати власні дії з потребами інших, розуміти значення справедливості й дружби.

До основних умов ефективного формування доброзичливості належить створення емоційно безпечного освітнього середовища, у якому дитина відчуває прийняття, підтримку та позитивне ставлення з боку дорослих і ровесників; організація спільної ігрової та трудової діяльності, що сприяє виникненню ситуацій взаємодопомоги; систематичне залучення дітей до морально-етичних бесід, рольових і сюжетних ігор, що моделюють соціальні ситуації. Не менш важливими є педагогічна рефлексія та гуманістичний стиль взаємин, що допомагають дитині осмислити значущість доброти й взаємоповаги як особистісних і соціальних цінностей. Саме у старшому дошкільному віці, за наявності цілеспрямованого виховного впливу та сприятливих освітніх умов, закладаються моральні передумови для становлення доброзичливості як інтегративної особистісної якості, заснованої на усвідомленні цінності Добра і потребі в гармонійних стосунках з іншими людьми.

Провідним чинником формування доброзичливості у старших дошкільників є вплив соціального середовища, яке задає морально-поведінкові орієнтири. У закладі дошкільної освіти саме педагог створює сприятливий морально-емоційний клімат, у якому діти через спільну діяльність, ігри, комунікацію засвоюють гуманні норми взаємин. Позитивні приклади дорослих,

їх емоційно тепле ставлення, підтримка й доброзичливість стають для дітей зразками поведінки, що поступово переходять у власні мотиви та потреби. Саме дорослий допомагає дитині усвідомити моральний зміст її дій, викликає етичні переживання – сором, співчуття, почуття провини чи гордості – які згодом трансформуються у стійкі моральні почуття та мотиви поведінки [42].

Вагому роль у розвитку доброзичливості у дітей відіграє цілеспрямоване моральне виховання, що передбачає системну роботу з формування здатності емоційно відгукуватися на дії інших, регулювати власні емоції, усвідомлювати значення добрих вчинків. Виховання доброзичливості здійснюється через організацію спільних видів діяльності – сюжетно-рольових ігор, творчих вправ, колективних доручень, спільної праці, що стимулюють розвиток почуття єдності, взаємодопомоги та відповідальності. На думку Р. Павелківа, саме у старшому дошкільному віці відбувається формування образу Я, самосвідомості та особистісної рефлексії, які безпосередньо впливають на соціальну поведінку дитини та її здатність до моральної оцінки власних і чужих учинків [52, с. 16].

Проблема формування доброзичливості у старших дошкільників безпосередньо пов'язана з умовами, у яких здійснюється моральний розвиток дитини, та з тими соціально-психологічними чинниками, що визначають її ставлення до світу й людей. Наукові ідеї Т. Піроженко мають важливе значення для розуміння цього процесу. Дослідниця наголошує, що доброзичливість і моральна зрілість можливі лише тоді, коли дитина відчувається щасливою, захищеною та прийнятою. Відчуття щастя у дошкільника, на думку науковиці, пов'язане з емоційним комфортом, любов'ю, свободою і впевненістю у власній цінності, що створює підґрунтя для позитивного світосприйняття та відкритості до інших людей. Т. Піроженко підкреслює, що провідне завдання дорослих – батьків і педагогів – полягає у передаванні дітям базових життєвих цінностей, підтримці їхньої індивідуальності, моделюванні гуманних орієнтирів, які сприяють формуванню внутрішньої системи моральних переконань [49, с. 5]. Педагог, за твердженням ученої, має бути фасилітатором морального розвитку, створюючи умови, у яких дитина здобуває цілісне бачення світу й осмислює цінності добра, співчуття, людяності.

Не менш важливою умовою формування доброзичливості є партнерська взаємодія закладу дошкільної освіти з родиною. Як зазначає С. Ладивір, саме сімейне середовище закладає основи моральних орієнтацій, у ньому дитина вперше стикається з уявленнями про добро і зло, любов і байдужість, справедливість і чесність [34, с. 5]. Вчена наголошує, що ідея добра має бути невід’ємною складовою духовного світу дитини, адже лише тоді вона стане її внутрішньою потребою та життєвим орієнтиром. Вирішальне значення для цього має емоційний клімат у родині – доброзичливі, довірливі, гуманні стосунки між дорослими й дітьми. Сімейні традиції взаємної підтримки, спільні добрі справи, позитивні приклади поведінки дорослих формують у дошкільників здатність до емпатії, альтруїзму, самоконтролю та позитивного ставлення до інших.

У контексті діяльності закладу дошкільної освіти значущим чинником розвитку доброзичливості є організація морального виховання, що спрямоване на розвиток моральної культури особистості. О. Кононко вважає, що фундамент моральності дошкільника становлять якості, які забезпечують гармонійний розвиток його внутрішнього світу – доброта, чуйність, уміння співпереживати, здатність до альтруїзму та безкорисливої допомоги [110]. Учена підкреслює, що ці якості формуються через активну взаємодію з педагогом, який створює позитивно забарвлене емоційне середовище, наповнене ситуаціями морального вибору і спільної діяльності. Особливе місце під час виховання доброзичливості посідає розвиток здатності дітей усвідомлювати власні й чужі емоції, співвідносити їх із моральними нормами, навчатися керувати ними. Саме часте зіткнення дитини з проявами людяності та доброти – як з боку інших, так і у власному досвіді – сприяє перетворенню доброзичливості на рису характеру.

За О. Кононко, добро як моральна якість виявляється у прагненні діяти справедливо, підтримувати інших, проявляти чуйність, турботу й повагу [42, с. 129]. Формування цієї якості у старшому дошкільному віці відбувається через створення спеціальних педагогічних умов: емоційно сприятливого середовища, позитивних зразків поведінки дорослих, морально насиченого змісту ігор,

бесід, спільної діяльності. Тому основними чинниками та умовами формування доброзичливості у старших дошкільників є: позитивний психологічний клімат у сім'ї та закладі освіти; партнерська взаємодія між педагогом і батьками; створення емоційно безпечного та гуманного середовища; моральна насиченість освітнього процесу; особистісний приклад дорослого. Саме гармонійна взаємодія цих чинників забезпечує формування у дітей стійкої доброзичливої позиції, моральної зрілості й готовності до гуманних міжособистісних стосунків.

Л. Артемова вважає, що для того, щоб підвищити взаємовплив дітей один на одного, необхідно надавати їм більшу самостійність у використанні норм і правил поведінки. На наш погляд, при визначенні рівнів дитячих взаємин тільки з орієнтуванням на засвоєння правил поведінки недостатньо враховується внутрішня позиція дитини: його потреба в спілкуванні, мотиви, почуття, воля. У процесі ж відносин ці якості особистості часто визначають коло і стійкість контактів, положення дитини в колективі [4].

О. Кононко зосереджує увагу на тому, що надзвичайне значення повинно надаватись виявленню доброти людини, та наголошує, що почуття доброти належить до найважливіших для соціально-морального розвитку дитини дошкільного віку почуттів. Мова йде про готовність дитини діяти позитивно по відношенню до інших, з користю для них, виявляючи турботу та людяність. Також важливо для дитини, щоб вона по відношенню до себе також відчувала адекватні почуття від рідних, знайомих та незнайомих людей. Розмежування добра і зла допоможе при вирішенні протиріч, конфліктних ситуацій та може стати життєво важливим моральним орієнтиром. За визначенням науковця «доброзичливість дитини проявляється у вмінні цінувати іншу людину, визнавати її чесноти і здібності, надавати їй право на власну позицію, навіть при умові, що вона не збігається з їх думкою» [17, с. 129].

Т. Поніманська наголошує на пріоритеті завдань морального виховання, до яких відноситься формування морально-вольових якостей особистості та гуманного ставлення до оточуючого світу. Доброзичливість, на думку науковця, може трактуватися як прихильне та співчутливе ставлення до інших

людей, піклування про них. У діях дітей старшого дошкільного віку доброзичливість виявляється у «загальному емоційно-позитивному ставленні до дітей, відчутті радості і задоволення від взаємодії з ними» [29, с. 2]. Н. Гавриш також зазначає, що розвинути навички доброзичливої взаємодії у дошкільників можливо за умови відповідної націленості дорослих, усвідомлення ними своєї відповідальності у цьому аспекті виховної роботи [10, с. 40].

В останні роки серед чинників розвитку доброзичливості у старшому дошкільному віці виділяють дитячі стосунки. Сучасні наукові дослідження доводять, що недостатній чуттєвий досвід, неглибокі душевні зв'язки негативно впливають на подальший розвиток дитини, на формування її емоційної сфери. Розвиток у дітей соціальної компетентності пов'язане з розвитком емоційної регуляції своєї поведінки та діяльності. Тому дуже важливим у становленні особистості маленької людини є розуміння нею власних почуттів та емоцій і прояви доброзичливості [2, с. 4].

У процесі формування доброзичливості старших дошкільників у закладі дошкільної освіти важливо враховувати взаємодію зовнішніх педагогічних умов і внутрішніх психологічних чинників, що визначають характер емоційних, соціальних і моральних проявів дитини. Як зазначає Л. Артемова, розвиток міжособистісних стосунків серед дітей забезпечується наданням самостійності у дотриманні моральних норм і правил поведінки. Учена підкреслює, що лише формальне орієнтування на засвоєння правил не розкриває глибинних мотивів дитячих взаємин, оскільки ключову роль відіграють потреба у спілкуванні, почуття, емоційна чуйність та вольові якості. Саме такі ресурси зумовлюють сталість соціальних контактів і визначають статус дитини в колективі [4].

На особливому значенні емоційного досвіду в становленні в дитини доброзичливості наголошує О. Кононко, яка розглядає почуття доброти як одну з базових умов соціально-морального розвитку дошкільника. Доброзичливість, за її визначенням, передбачає готовність дитини діяти позитивно щодо інших, проявляти турботу, увагу, людяність, а також здатність відчувати доброзичливе ставлення до себе від оточення. Важливим є формування вміння

диференціювати добро і зло, що виступає моральним орієнтиром у поведінці та допомагає уникати конфліктів. Учена підкреслює, що доброзичливість виявляється у здатності визнавати цінність іншої людини, бачити її достоїнства, приймати її позицію навіть у разі розбіжності поглядів [17, с. 129]. Отже, розвиток цієї якості потребує постійного емоційно-позитивного досвіду взаємодії, підкріпленого підтримкою дорослих і спільними моральними переживаннями.

Погляди Т. Поніманської поглиблюють розуміння умов формування доброзичливості, адже дослідниця відносить її до ключових завдань морального виховання поряд із розвитком гуманного ставлення до навколишнього світу. На її думку, доброзичливість виявляється у співчутливому, турботливому ставленні до людей і проявляється в позитивному емоційному фоні спілкування дітей, у задоволенні від взаємодії з ровесниками [29, с. 2]. Схожу позицію висловлює Н. Гавриш, яка вважає, що розвиток навичок доброзичливої взаємодії можливий лише за умови усвідомленої моральної позиції дорослих і систематичної роботи педагогів, спрямованої на виховання взаємоповаги та емпатії [10, с. 40].

Провідним чинником розвитку в дітей доброзичливості визнаються їх міжособистісні стосунки у групі. Емпіричні дослідження засвідчують, що недостатність емоційного досвіду, поверховість соціальних контактів і відсутність глибоких душевних зв'язків негативно позначаються на розвитку емоційної сфери дошкільника [2, с. 4]. Саме тому одним із ключових завдань закладу дошкільної освіти є створення соціально-психологічного середовища, у якому дитина має змогу навчитися розуміти власні почуття, співпереживати іншим, виявляти чуйність і готовність до моральної взаємодії. За таких умов доброзичливість формується як стійка особистісна якість, що поєднує емоційний, когнітивний і поведінковий компоненти морального розвитку.

Формування доброзичливості в старших дошкільників у закладі дошкільної освіти зумовлюється комплексом умов, серед яких провідне місце посідають умови організації дитячого спілкування, характер міжособистісних

стосунків і морально-емоційний клімат групи. Як зазначається у працях дослідників, потреба дитини у доброзичливому спілкуванні з ровесниками виникає вже з перших років життя і є фундаментом розвитку її соціальної компетентності. Саме в дошкільному колективі закладаються основи досвіду співробітництва, взаємодопомоги, відповідальності за спільну діяльність. Діти вчаться не лише ініціювати контакт, а й підтримувати дружні взаємини, враховувати інтереси інших, проявляти емпатію. У процесі спільних ігор та занять дошкільники опановують соціальні ролі, набувають досвіду як лідерства, так і підпорядкування, що сприяє розвитку емоційної врівноваженості, комунікативної чуйності та вміння співіснувати в колективі [1, с. 8].

Одним із важливих чинників формування доброзичливості є зміст життєдіяльності дитини у закладі дошкільної освіти. Регламентованість режиму дня, наявність спільних справ, колективних ігор і занять створюють ситуації, у яких дошкільник навчається діяти відповідно до норм спілкування і співжиття. Поступово під впливом педагогічного керівництва та спеціально організованих видів діяльності його поведінка набуває ознак усвідомленості, саморегуляції та довільності, а моральні норми засвоюються не лише на рівні зовнішньої поведінки, а й внутрішніх переконань [12, с. 29].

Провідною умовою розвитку доброзичливості є створення у дошкільному закладі атмосфери психологічного комфорту, взаємоповаги й емоційної безпеки. Вихователь закладу освіти має не лише вирішувати конфлікти, а й передбачати їх, попереджаючи негативні ситуації через формування у групі дружніх взаємин. Важливим завданням є навчання дітей вибудовувати позитивні стосунки на засадах довіри, взаємодопомоги та взаємоповаги. Це повною мірою відповідає принципам дитиноцентризму, що лежать в основі сучасної дошкільної освіти, де дитина, її потреби, почуття й інтереси визнаються найвищою цінністю. Доброзичливість формується тоді, коли освітній простір закладу та сімейне середовище сприяють розвитку гуманних почуттів, підтримують прагнення дитини до спілкування та емоційного відгуку [3].

Не менш суттєвим чинником формування доброзичливості є розвиток комунікативної компетентності дошкільника. Вікові особливості оволодіння вербальними та невербальними засобами спілкування, а також емоційна виразність визначають специфіку дитячої комунікації. У взаємодії з дорослими та ровесниками діти вчаться не лише висловлювати власні думки, а й чути інших, виявляти повагу, підтримку, співчуття. Саме у таких умовах розвивається культура мовлення, збагачується емоційно-ціннісний словник, формується вміння тактовно реагувати на складні ситуації, використовувати слова підтримки та схвалення. Отже, комунікативна діяльність у дошкільному закладі є потужним механізмом формування доброзичливості, адже забезпечує дитині можливість виражати гуманні почуття у мовленнєвих і поведінкових проявах [28, с. 7].

Формування доброзичливості у дітей старшого дошкільного віку є результатом цілеспрямованого педагогічного впливу, спрямованого на розвиток моральної свідомості, емоційної чутливості та соціальної компетентності. Чинниками, що визначають становлення цієї якості, виступають соціальне середовище, характер міжособистісних взаємин у групі однолітків, стиль педагогічної взаємодії та організація виховного процесу. Доброзичливість у старших дошкільників формується передусім через засвоєння морально-етичних норм і правил поведінки, що забезпечують успішну інтеграцію дитини в колектив. Важливу роль відіграє спільна діяльність дітей, у межах якої вони навчаються співпраці, взаємодопомозі, умінню рахуватися з іншими, піклуватися про спільні іграшки, дотримуватися спільних правил [1, с. 8].

Серед провідних умов розвитку доброзичливості особливе місце посідає створення сприятливого морально-психологічного мікроклімату в закладі дошкільної освіти, заснованого на принципах партнерства, підтримки та дитиноцентризму. Емоційно безпечне середовище сприяє розкриттю гуманних почуттів, формуванню довіри до дорослих та однолітків, розвитку емпатії та співпереживання. Вихователь, який демонструє зразки доброзичливого спілкування, є важливим моральним орієнтиром для дітей, сприяючи їх залученню до соціально прийнятних форм взаємодії.

Надзвичайно важливим чинником формування доброзичливості є провідна для цього віку діяльність – сюжетно-рольова гра. Саме у грі дитина опановує соціальні ролі, засвоює моральні норми, навчається керувати власною поведінкою відповідно до очікувань оточення. Виконуючи певну роль, дитина поступово оволодіває вмінням діяти не імпульсивно, а з урахуванням правил гри та позицій інших учасників. Рольова гра вчить долати егоцентризм, приймати точку зору іншого, проявляти чуйність і взаємоповагу. Дотримання правил під час гри стає показником рівня морального розвитку дошкільника і мірою сформованості його доброзичливих намірів [12, с. 29].

До важливих умов розвитку доброзичливості належить урізноманітнення соціального досвіду дитини через спільну ігрову, трудову, пізнавальну та комунікативну діяльність, у яких відбувається емоційне збагачення особистості. Саме в таких взаємодіях діти засвоюють навички співробітництва, практикують прояви підтримки, турботи, взаємоповаги. Комунікативна діяльність сприяє не лише розвитку мовленнєвих умінь і навичок, а й формує здатність слухати співрозмовника, добирати доречні слова підтримки, уникати образливих висловлювань, що, у свою чергу, створює підґрунтя для становлення доброзичливої поведінки [63, с. 7].

Формування доброзичливості у старших дошкільників у закладі дошкільної освіти значною мірою визначається сукупністю чинників, пов'язаних із змістом, структурою та організацією провідної діяльності – сюжетно-рольової гри. Саме в ігровій взаємодії створюються оптимальні умови для розвитку моральних почуттів, емпатії, навичок співробітництва та толерантності. Закономірністю є те, що структура гри відображає особливості реальних міжособистісних стосунків дітей: у старшому дошкільному віці ігрові взаємини поступово набувають пріоритету, підпорядковуючи собі реальні контакти, однак зберігають моральну основу. Діти, розподіляючи ролі, узгоджують свої дії, виявляють повагу до позиції товариша, навчаються домовлятися, поступатися та уникати конфліктів. У процесі спільного розігрування сюжету відбувається розвиток комунікативних умінь, здатності

розуміти емоційні стани інших і співвідносити власну поведінку з очікуваннями групи [1, с. 8].

Серед умов, що сприяють становленню доброзичливості, важливе місце належить організації предметно-ігрового середовища. Наявність атрибутів ігрової діяльності – іграшок, предметів-замінників, тематичних матеріалів – полегшує прийняття ролі, стимулює розвиток уяви, сприяє глибшому зануренню у соціальні ситуації. Такі засоби допомагають дитині краще зрозуміти соціальні функції дорослих і моральні аспекти їхньої поведінки. Проте з віком значення зовнішніх атрибутів зменшується: старші дошкільники дедалі частіше спираються на внутрішні уявлення, узагальнені образи та моральні знання, що свідчить про зростання рівня їхньої моральної свідомості [12, с. 29].

Успішне формування доброзичливості можливе лише за умови створення сприятливого соціально-психологічного клімату в групі, де цінуються співпраця, взаємоповага та довіра. Педагог виступає посередником між дитиною та соціальним середовищем, моделюючи ситуації морального вибору, заохочуючи прояви турботи, підтримки, емпатії. Взаємодія вихователя з дітьми на засадах партнерства сприяє не лише емоційній стабільності, а й формуванню здатності виявляти чуйність, миролюбність і тактовність у спілкуванні.

Отже, формування доброзичливості у старших дошкільників у закладі дошкільної освіти є результатом взаємодії низки чинників і педагогічних умов, серед яких провідну роль відіграють організація змістовної спільної діяльності, зокрема сюжетно-рольової гри, створення в закладі сприятливого соціально-психологічного клімату, морально збагаченого предметно-ігрового середовища та емоційно довірливих стосунків між дітьми й дорослими. Саме в умовах партнерської взаємодії, де цінуються співпереживання, взаємоповага, підтримка та толерантність, відбувається становлення доброзичливості як інтегральної моральної якості особистості, що виявляється у здатності дитини співчувати, допомагати, розв'язувати конфлікти й будувати гармонійні взаємини.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ДОБРОЗИЧЛИВОСТІ В СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

2.1. Дослідження стану сформованості доброзичливості в старших дошкільників у закладі дошкільної освіти

На констатувальному етапі експериментального дослідження стану сформованості доброзичливості у старших дошкільників здійснено комплексну педагогічну діагностику, спрямовану на виявлення рівня прояву гуманних почуттів, здатності до співпереживання, взаємодопомоги, емоційно-позитивного ставлення до однолітків.

Емпірична частина дослідження проводилася на базі Зборівського закладу дошкільної освіти ясла-садка №2 «Вербиченька» Тернопільського району Тернопільської області. У дослідженні взяли участь 25 дітей старшого дошкільного віку (5–6 років), які відвідували старшу групу. Метою цього етапу було визначення рівня сформованості доброзичливості як морально-ціннісної риси, що виявляється у поведінкових, емоційних і комунікативних проявах дітей.

Для оцінювання рівня сформованості доброзичливості використовувалися три взаємодоповнювальні методики: діагностична методика «Картинки», методика «Незакінчені ситуації», а також методика «Вивчення здатності дитини до партнерського діалогу». Застосування зазначених інструментів дало змогу комплексно оцінити когнітивно-оцінювальний, емоційно-ціннісний та поведінковий компоненти доброзичливості.

Методика «Картинки» [4] була спрямована на дослідження вміння дітей розуміти соціальні ситуації та визначати шляхи їх доброзичливого вирішення. Дітям пропонували чотири ілюстрації, які відображали типові ситуації міжособистісної взаємодії у дошкільному середовищі: «Група дітей не приймає однолітка в гру», «Дівчинка зламала ляльку іншої дівчинки», «Хлопчик взяв без дозволу чужу іграшку», «Хлопчик руйнує будівлю з кубиків, створену іншими дітьми». На основі зображень діти мали пояснити, у чому полягає конфлікт і як, на їхню думку, варто вчинити в такій ситуації. Таким чином, оцінювалася здатність дошкільника усвідомлювати моральний зміст взаємин, емпатійно реагувати на стан іншої дитини та пропонувати шляхи розв'язання конфлікту відповідно до норм доброзичливої поведінки.

Оцінювання вміння дітей розуміти соціальні ситуації та визначати шляхи їх доброзичливого вирішення здійснювалося за трирівневою шкалою:

Низький рівень доброзичливості (0 балів) – переважають агресивні або унікальні відповіді, що свідчить про відсутність морального контролю над емоційними реакціями («вдарю», «утечу», «поскаржуся вихователю»).

Середній рівень (1 бал) – дитина усвідомлює неправомірність поведінки інших, пропонує нейтральні або вербальні способи розв'язання конфлікту («скажу, що так не можна», «попрошу вибачитися»).

Високий рівень (2 бали) – дитина демонструє сформованість гуманних мотивів, здатна запропонувати конструктивне рішення, спрямоване на відновлення позитивних стосунків («допоможу покласти ляльку», «запропоную свою іграшку», «дочекаюся черги, щоб пограти разом»).

Отримані емпіричні результати за методикою «Картинки» дозволили виявити рівень сформованості доброзичливих взаємин у колективі старших

дошкільників і визначити подальші напрями педагогічної роботи щодо розвитку гуманних почуттів та моральної свідомості дітей (рис. 2.1). Отримані результати дослідження стану сформованості доброзичливості у старших дошкільників засвідчили неоднорідність рівнів розвитку цієї морально-комунікативної якості серед дітей. Зокрема, лише 15% дітей продемонстрували високий рівень сформованості доброзичливості, що виявлялося у здатності адекватно оцінювати ситуації соціальної взаємодії та пропонувати конструктивні, емоційно позитивні й дієві способи їх розв’язання (наприклад, «Я почекаю, поки інші дограють», «Я полагоджу ляльку», «Я поділюся своєю іграшкою»).

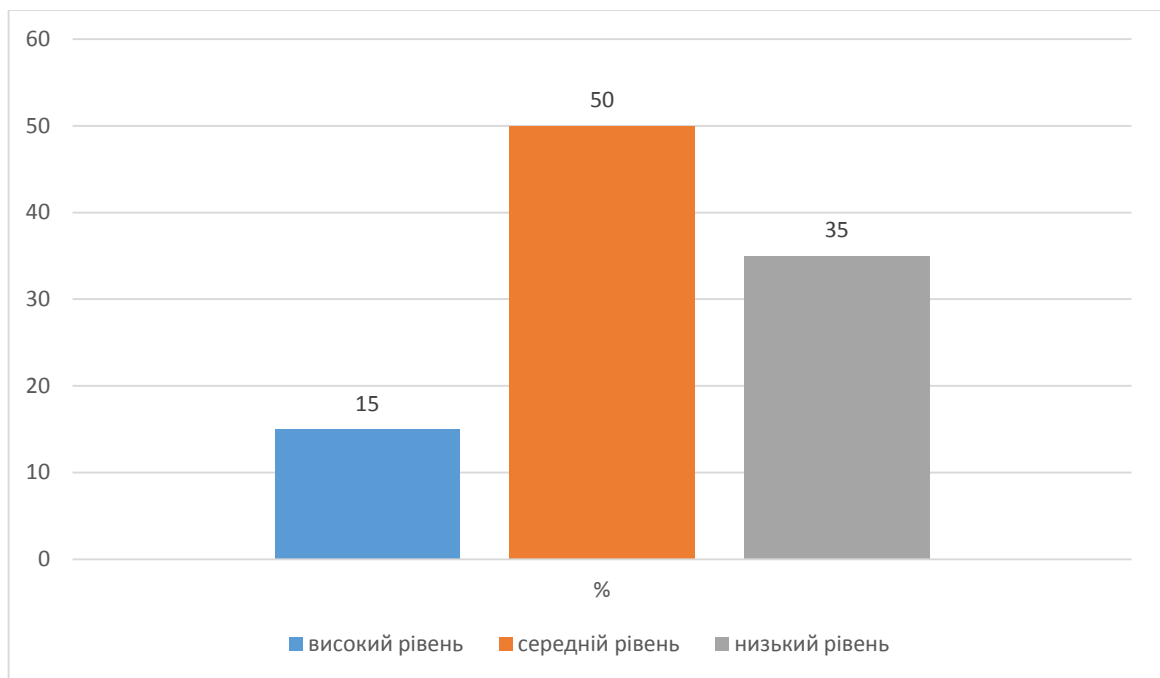

Рис. 2.1. Рівні розвитку вміння дітей розуміти соціальні ситуації та визначати шляхи їх доброзичливого вирішення (методика «Картинки», %)

Переважна частина дітей – 50% – показала середній рівень розвитку, для якого характерне переважання вербальних способів реагування без подальшої практичної дії («Я скажу, що так не можна», «Я поясню, що це неправильно»), а також тенденція уникати конфліктних ситуацій через звернення до дорослого («Я покличу виховательку», «Моя мама допоможе»). Водночас 35% досліджуваних продемонстрували низький рівень сформованості

доброзичливості, що свідчить про недостатнє розуміння емоційного стану іншої людини, труднощі в усвідомленні морального змісту ситуацій та виборі адекватних способів поведінки. Такі діти часто реагували агресивно або безпорадно («Я вдарю», «Я закричу», «Я не знаю, що робити»), що свідчить про недостатню сформованість емпатійності, навичок співпереживання та конструктивної соціальної поведінки.

Дослідження стану сформованості доброзичливості у дітей старшого дошкільного віку здійснювалося також з використанням діагностичної методики «Незакінчені історії», яка дала змогу комплексно проаналізувати емоційно-моральні реакції дітей у змодельованих ситуаціях соціальної взаємодії. Метою застосування методики було з'ясування рівня розвитку у дошкільників здатності до емпатії, співпереживання, підтримки та готовності до морально схвалюваної поведінки. У процесі дослідження вихователь зачитував дітям низку сюжетних ситуацій, що містили моральний або міжособистісний конфлікт, пропонуючи самостійно завершити історію та пояснити вчинки її персонажів. Зокрема, дітям пропонували розв'язати такі ситуації: допомога товаришеві у прибиранні іграшок, реакція на порушення правил поведінки у грі, співчуття до однолітка, який упав і злякався, слухняність щодо прохання дорослого про тишу, ставлення до успіху іншої дитини, а також прояв турботи до беззахисної тварини.

Аналізуючи дитячі відповіді, педагог враховував не лише вербальний зміст висловлювань, а й емоційне забарвлення, послідовність міркувань, уміння виявляти турботу, здатність помічати емоційний стан іншого, наявність почуття провини або співчуття, ставлення до успіхів і невдач однолітків. На основі цих показників визначався рівень сформованості доброзичливості. Низький рівень розвитку (0 балів) характеризувався домінуванням агресивних, егоцентричних або байдужих реакцій, проявами заздрості, нетерпимості, відсутністю прагнення до допомоги. Середній рівень (1 бал) спостерігався у дітей, які виявляли ситуативну чуйність, однак переважно не брали на себе ініціативу у взаємодії, демонстрували формальне або нейтральне ставлення до почуттів інших. Високий рівень розвитку (2 бали) виявлявся у здатності дитини до

співпереживання, розуміння емоційного стану іншого, виявлення доброти, щирої радості за успіхи однолітків і прагнення допомогти у складній ситуації.

Таким чином, методика «Незакінчені історії» дозволила не лише виявити рівень сформованості доброзичливих відносин у старших дошкільників, а й окреслити специфіку емоційно-моральних проявів дітей у типових для них життєвих ситуаціях. Результати емпіричного дослідження подано на рис. 2.2.

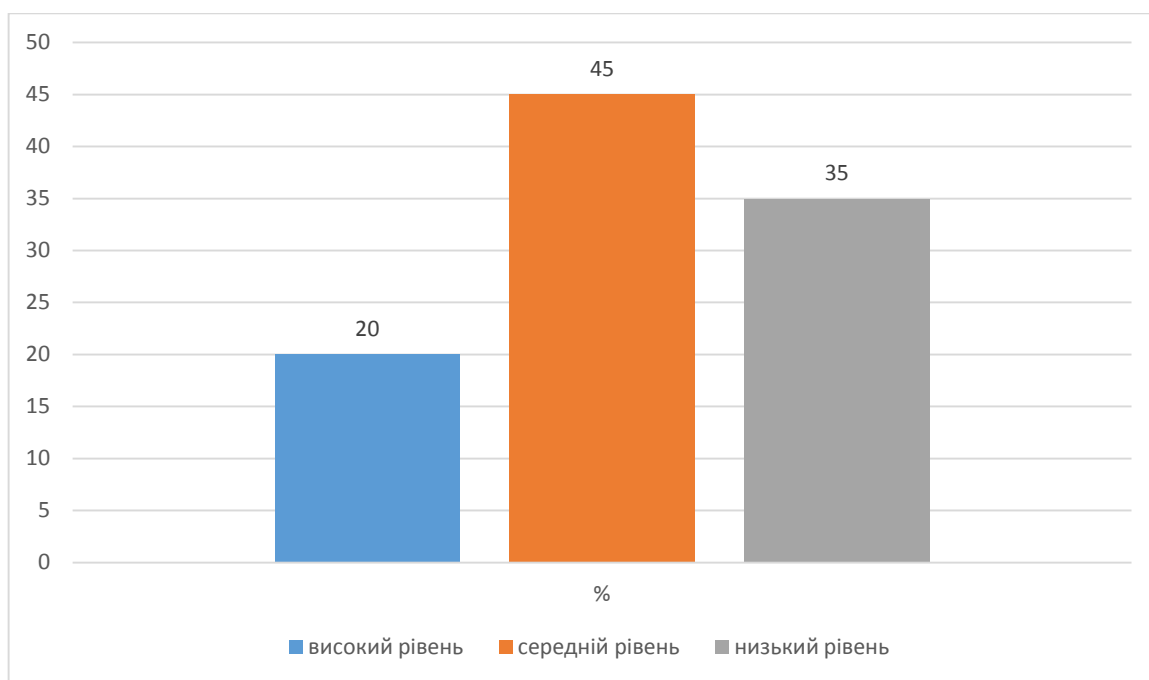

Рис. 2.2. Рівні прояву моральних реакції дітей у змодельованих ситуаціях соціальної взаємодії (методика «Незакінчені історії», %)

Результати дослідження стану сформованості доброзичливості у старших дошкільників, здійсненого з використанням методики «Незакінчені історії», засвідчили наявність диференційованих рівнів розвитку цієї якості серед вихованців закладу дошкільної освіти. Виявлено, що 20% опитаних дітей продемонстрували високий рівень доброзичливості, 45% – середній, а 35% – низький рівень. Дошкільники з високим рівнем морально-емоційного розвитку відзначалися здатністю до емпатії, проявом щирої турботи, співчуття, умінням радіти успіхам інших і підтримувати їх у складних ситуаціях. Такі діти адекватно оцінювали дії однолітків, легко встановлювали соціальні контакти,

виявляли ініціативу у спільній діяльності та прагнули до гармонійної взаємодії в групі.

У дітей із середнім рівнем доброзичливості (45%) спостерігалися ситуативні прояви позитивного ставлення до інших, що поєднувалися з елементами байдужості або формального ставлення. Вони розуміли соціально схвальні моделі поведінки, проте не завжди усвідомлювали їх моральну цінність і не могли аргументувати свої відповіді. Такі діти частіше оцінювали поведінку інших з позицій власного досвіду, іноді демонстрували наслідування реакцій дорослих. У взаємодії проявляли ініціативу лише після виконання власного завдання, демонструючи обмежену готовність до альтруїстичних дій.

Дошкільники з низьким рівнем доброзичливості (35%) виявляли значні труднощі у розумінні емоційного стану інших, схильність до агресивних або егоцентричних реакцій, прояви нетерпимості та небажання співпрацювати. Вони рідко виявляли турботу чи співчуття, часто намагалися уникати соціальних контактів або брали участь у конфліктах, особливо за відсутності контролю з боку педагога. Їхня соціальна активність у спільній діяльності мала епізодичний характер, що свідчить про недостатню сформованість навичок морально-комунікативної взаємодії.

Додатково для поглибленого аналізу рівня розвитку соціальної взаємодії була застосована методика «Вивчення здатності до партнерського діалогу», яка дозволила визначити вміння дітей налагоджувати конструктивне спілкування, домовлятися та емоційно адаптуватися до партнера. Протягом 2–3 тижнів педагоги здійснювали спостереження за проявами дітьми ознак партнерської взаємодії у спонтанних і змодельованих ситуаціях.

Встановлено критерії прояву вміння дітей налагоджувати конструктивне спілкування, домовлятися та емоційно адаптуватися до партнера: високий рівень – дитина демонструє спокій, терпіння, здатність слухати, домовлятися і проявляти емоційну гнучкість; середній рівень – уміння слухати і домовлятися поєднується з неповною здатністю до емоційної адаптації чи недостатнім розумінням емоцій партнера; низький рівень – виявляється лише окремі

елементи партнерської поведінки; нульовий рівень – відсутність умінь слухати, домовлятися чи емоційно прилаштовуватися до співрозмовника.

Отримані результати за цією методикою дозволяють зробити висновок, що більшість старших дошкільників перебувають на середньому рівні розвитку доброзичливості та партнерської взаємодії, що свідчить про необхідність подальшої цілеспрямованої педагогічної роботи для формування у дітей стабільних морально-ціннісних орієнтацій та емпатійних форм поведінки. Дані емпіричного дослідження узагальнено та представлено на рис. 2.3.

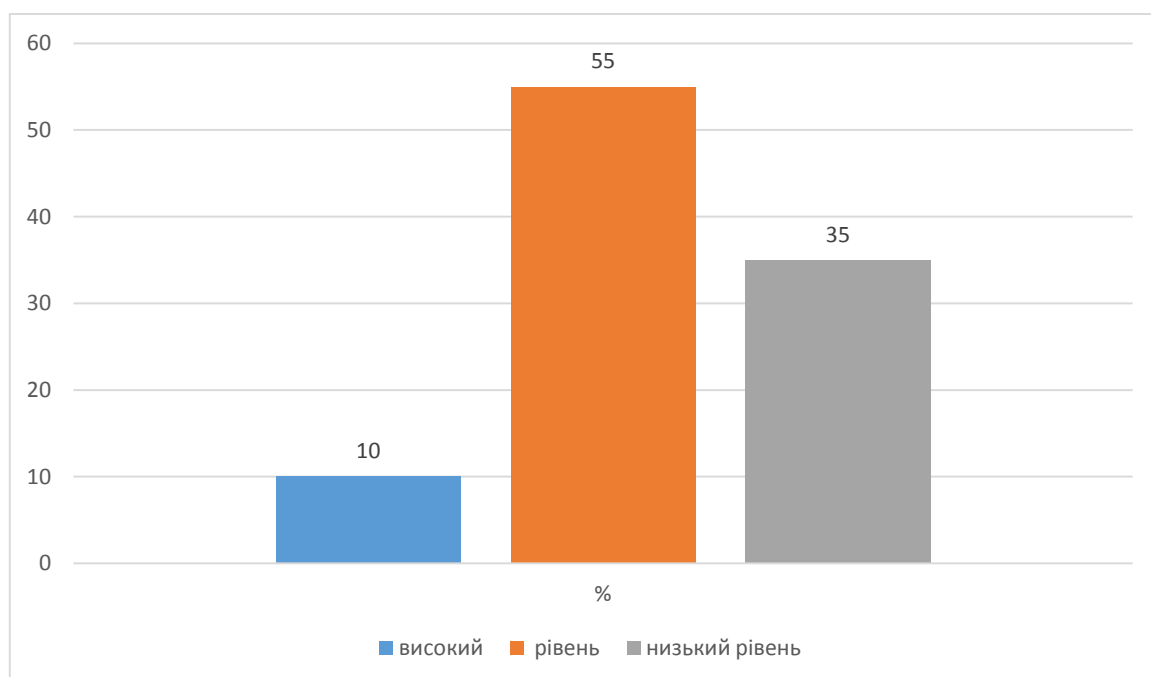

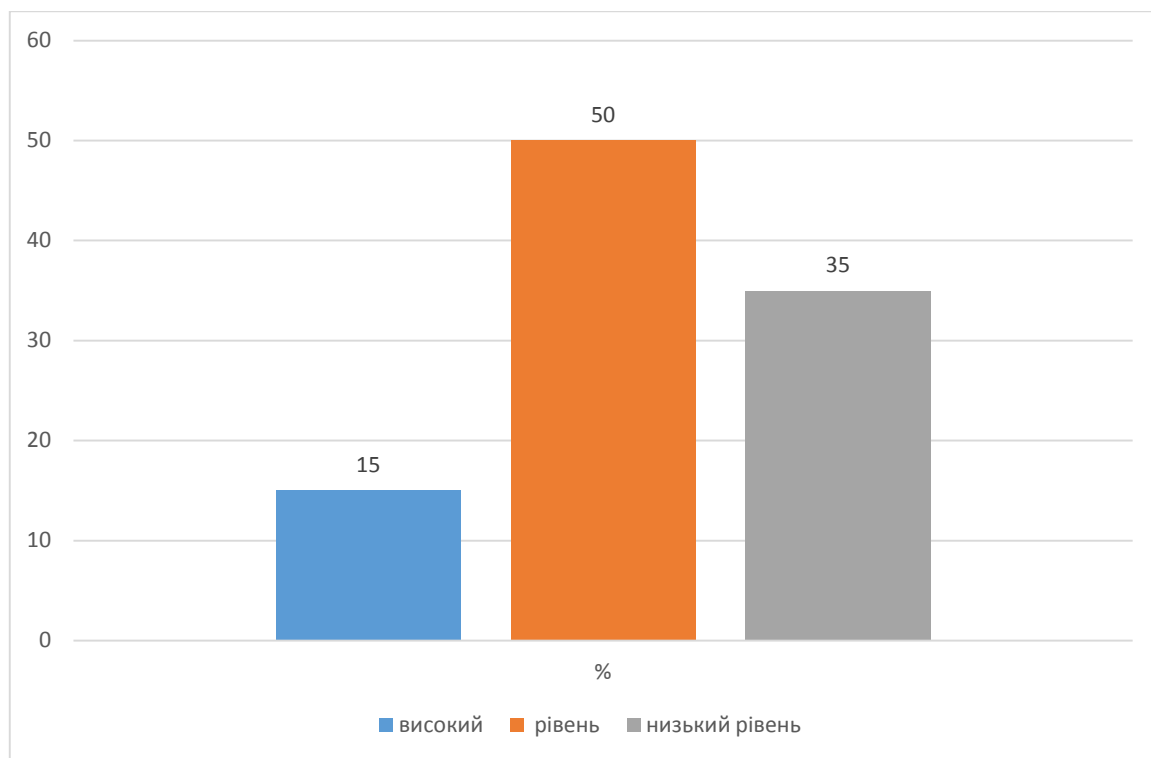
Рис. 2.3. Рівні прояву здатності дітей налагоджувати конструктивне спілкування, домовлятися та емоційно адаптуватися до партнера (методика «Вивчення здатності до партнерського діалогу», %)

Дослідження рівня сформованості доброзичливості у дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти показало, що лише 10% вихованців мають високий рівень розвитку цієї якості, 55% – середній, а 35% – низький. Аналіз результатів, отриманих за методикою «Вивчення здатності до партнерського діалогу» А. Щетиніної, засвідчив, що діти з високим рівнем доброзичливості відзначаються сформованими уявленнями про добро, емпатійним ставленням до інших і вмінням емоційно налаштовуватися на

партнера під час взаємодії. Вони демонструють готовність до компромісів, здатність слухати і враховувати позицію співрозмовника.

Дошкільники із середнім рівнем доброзичливості переважно мають знання про норми доброзичливої поведінки, однак не завжди проявляють їх у практичних ситуаціях: вони здебільшого висловлюють позитивне ставлення до оточуючих, але виявляють нестійкість емоційних реакцій і вибірковість у взаємодії. Натомість діти з низьким рівнем розвитку доброзичливості (35%) характеризуються недостатнім розумінням моральних норм, обмеженим досвідом співпереживання, відсутністю уміння слухати й домовлятися з партнером. Вони часто реагують емоційно неадекватно, проявляють байдужість або агресивність, що свідчить про потребу в цілеспрямованому педагогічному впливі для формування у них позитивних соціально-комунікативних якостей і розвитку морально-етичних установок.

Результати проведеного констатувального етапу експериментального дослідження стану сформованості доброзичливості у дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти, отримані шляхом узагальнення показників за всіма використаними методиками (рис. 2.4), засвідчили наявність трьох рівнів розвитку цієї морально-комунікативної якості: високого – у 15% дітей, середнього – у 50% та низького – у 35%.

**Рис. 2.4. Рівні прояву доброчливості
у дітей дошкільного віку (%)**

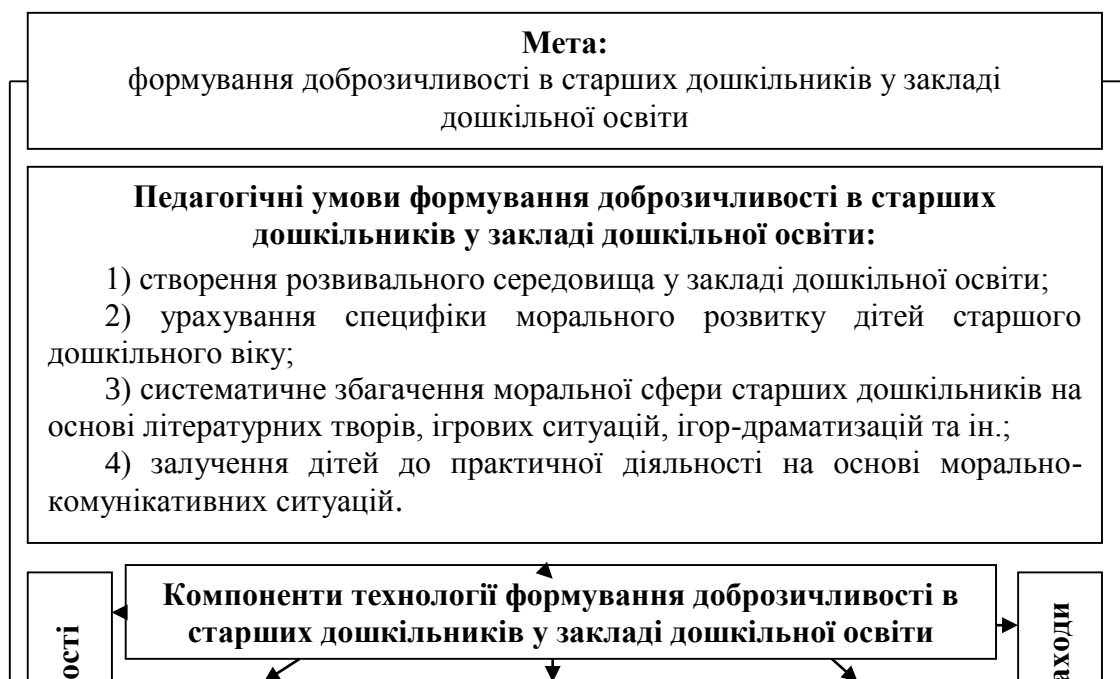
Отримані дані дають підстави стверджувати, що переважна більшість вихованців характеризується недостатньою сформованістю знань, умінь і навичок, необхідних для побудови доброчливих стосунків із ровесниками та дорослими. Хоча старші дошкільники виявляють певну емоційну готовність до позитивної взаємодії, проте їхні уявлення про сутність доброчливості, її поведінкові прояви та моральні норми залишаються фрагментарними й несформованими. Відсутність достатнього досвіду конструктивного спілкування і практики прояву співчуття, підтримки та взаєморозуміння свідчить про потребу в цілеспрямованій педагогічній роботі, спрямованій на формування у дітей навичок доброчливої поведінки, розвиток емпатії та морально-етичних установок у процесі організації освітнього середовища закладу освіти.

Отже, результати дослідження стану сформованості доброчливості у старших дошкільників засвідчили, що більшість дітей перебуває на середньому та низькому рівнях розвитку цієї якості. Це означає, що у дошкільників наявні окремі знання про доброчливу поведінку та позитивне ставлення до інших,

однак вони не завжди здатні реалізовувати їх у практичних ситуаціях взаємодії з однолітками й дорослими. Недостатнє вираження умінь співпереживати, підтримувати, допомагати, толерантно реагувати на труднощі чи успіхи інших свідчить про потребу посилення педагогічного впливу на розвиток морально-емоційної сфери дітей. Таким чином, формування доброзичливості в старшому дошкільному віці має стати одним із пріоритетних напрямів виховної роботи закладу дошкільної освіти, що забезпечить гармонійний розвиток особистості дитини та успішну соціальну адаптацію в подальшому житті.

2.2. Модель технології формування доброзичливості в старших дошкільників у закладі дошкільної освіти

Аналіз результатів констатувального етапу дослідження став підґрунтям для розроблення моделі технології формування доброзичливості в старших дошкільників у закладі дошкільної освіти. Побудова цієї моделі ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого підходу, який розглядає дитину як унікальну, самоцінну особистість і передбачає врахування її індивідуальних потреб, можливостей, емоційного досвіду та особистісного потенціалу (рис. 2.5).

**Рис. 2.5. Модель технології формування доброзичливості
в старших дошкільників у закладі дошкільної освіти**

У межах дослідження модель технології формування доброзичливості визначено як цілісну структурно-функціональну систему, що репрезентує взаємозв'язок мети, принципів, компонентів, критеріїв, педагогічних умов, етапів реалізації та очікуваного результату. Проектування моделі технології розпочалося з визначення її стратегічної мети, сформульованої на основі теоретичного аналізу проблеми доброзичливості (розділ 1) та результатів емпіричного дослідження, отриманих на констатувальному етапі експерименту.

Метою моделі є формування у старших дошкільників доброзичливості шляхом створення у закладі дошкільної освіти психолого-педагогічних умов,

які забезпечують розвиток у дітей гуманістичних цінностей, емпатійності, здатності до позитивної соціальної взаємодії та морально-етичної поведінки.

Організаційно-змістовна побудова моделі базується на низці принципів, серед яких провідним виступає принцип дитиноцентризму, обґрунтований І. Бехом, який акцентує увагу на пріоритеті особистості дитини як активного суб'єкта виховного процесу. Відповідно до цього підходу, діяльність педагога закладу дошкільної освіти має бути спрямована на формування гармонійно розвиненої, морально зрілої, життєво компетентної особистості, здатної ціннісно ставитися до людей, природи, себе та світу [10, с. 106].

У структурі розробленої моделі технології формування доброзичливості виокремлено такі базові принципи: гуманізації взаємодії дорослого і дитини; інтеграції емоційно-морального та пізнавального розвитку; врахування вікових і психологічних особливостей дошкільників; суб'єктності та партнерської співпраці у процесі спілкування; поетапності формування моральних проявів; активного залучення дитини до різних видів діяльності (ігрової, комунікативної, художньо-творчої). Така модель технології забезпечує системність, наукову обґрунтованість і практичну ефективність процесу виховання доброзичливості в старших дошкільників у сучасному закладі дошкільної освіти.

Відповідно до визначених теоретичних засад та рперезультатів емпіричного дослідження, побудова моделі технології формування доброзичливості у старших дошкільників у закладі дошкільної освіти ґрунтується на сукупності принципів, що забезпечують її цілісність і гуманістичну спрямованість. Передусім, принцип гуманізації виховання передбачає створення сприятливого психолого-педагогічного середовища, у якому дитина відчуває повагу, підтримку та емоційну безпеку. Йдеться про відмову педагогів від авторитарних методів впливу, утвердження рівноправного діалогу між дорослим і дитиною, визнання її унікальності та самоцінності як особистості [22, с. 23].

Наступним є принцип диференціації й індивідуалізації освітньо-виховного процесу, що вимагає врахування вікових, психічних, соціальних та

духовних особливостей дітей у процесі розвитку доброзичливості. Його реалізація полягає у доборі індивідуально орієнтованих завдань, створенні умов для прояву самостійності, творчості та соціальної активності кожної дитини [30, с. 21].

Значну роль у побудові моделі відіграє принцип природовідповідності виховання, який вимагає врахування природних закономірностей розвитку дитини, її інтересів, емоційних потреб, рівня сформованості морально-етичних уявлень [50]. Цей принцип передбачає органічне поєднання виховного впливу з природним життєвим досвідом дитини, її ігровою, пізнавальною та комунікативною діяльністю.

Важливим є також принцип наступності і послідовності, який забезпечує логічну взаємопов'язаність етапів формування доброзичливості – від первинного ознайомлення з моральними поняттями до усвідомлення та самостійного прояву гуманних форм поведінки. Він передбачає узгодженість методів і змісту роботи, що дає змогу забезпечити стабільність позитивних особистісних змін [38, с. 91].

Значущим є принцип цілеспрямованого створення емоційно збагачених моральних ситуацій, спрямований на організацію соціально-комунікативних подій, у яких дитина переживає позитивні емоції, пов'язані з проявами доброзичливості, емпатії, співпереживання та взаємодопомоги. Такі ситуації сприяють внутрішньому прийняттю моральних цінностей і формуванню мотивації до добродійної поведінки [55, с. 62].

Структура моделі технології формування доброзичливості в старших дошкільників включає три взаємопов'язані компоненти – когнітивний, емоційний і поведінковий. Когнітивний компонент охоплює систему знань про поняття «доброта», «співчуття», «взаємоповага», а також усвідомлення дітьми значення моральних норм і соціальних правил. Емоційний – забезпечує розвиток внутрішньої чутливості до емоцій інших людей, здатності до співпереживання, позитивного емоційного реагування на соціальні ситуації, а також формує мотивацію до гуманних вчинків. Поведінковий – відображає практичний рівень сформованості доброзичливості – уміння проявляти її у

спілкуванні, спільній діяльності, вирішенні конфліктних ситуацій, а також здатність самостійно регулювати власну поведінку відповідно до моральних норм.

Модель технології формування доброзичливості у старших дошкільників у закладі дошкільної освіти передбачає цілісну систему педагогічних впливів, що забезпечують гармонійний розвиток морально-ціннісної сфери дитини. Центральним її компонентом виступають педагогічні умови, які розглядаються як сукупність взаємопов'язаних чинників освітнього процесу, що створюють сприятливе середовище для становлення доброзичливих якостей у дітей. До таких умов належать: створення емоційно-комфортного й розвивального середовища у ЗДО; врахування особливостей морального становлення старших дошкільників; системне збагачення їхнього морального досвіду засобами художньої літератури, гри, драматизації; активне залучення до діяльності, у якій реалізуються морально-комунікативні ситуації.

Як підкреслюють дослідники (Л. Артемова, А. Богуш, Н. Гавриш, К. Крутій), саме у взаємодії дитини з дорослими у співтворчому середовищі формується досвід доброзичливих стосунків і позитивне емоційне самопочуття. У контексті моделі важливо забезпечити наочне, естетично привабливе середовище – зокрема, створити куточок української літератури, який стане осередком інтеграції різних форм роботи: читання й обговорення художніх творів, моделювання моральних ситуацій, драматизацій, використання ілюстрацій та музичного супроводу. Такий підхід сприяє формуванню у дітей глибшого розуміння доброзичливості як моральної цінності та розвитку здатності до її практичного вияву у повсякденному спілкуванні.

Другим компонентом моделі технології формування доброзичливості у старших дошкільників є урахування специфіки морального розвитку дітей цього віку, що забезпечує психологічну та педагогічну доцільність усієї системи виховних впливів. Як свідчить досвід вітчизняної дошкільної педагогіки, саме в старшому дошкільному віці дитина виявляє готовність до емоційного сприйняття, осмислення та засвоєння загальнолюдських цінностей – добра, краси, істини, праці [8, с. 102]. У цей період формується здатність

оцінювати поведінку інших людей і власні дії на основі моральних критеріїв, які дитина опановує через взаємодію з дорослими. Дорослий виступає моральним орієнтиром, а його приклад, оцінка, схвалення чи осуд стають для дитини важливими чинниками становлення моральних почуттів і мотивів поведінки. Саме через систему наслідування, співпереживання та емоційного відгуку дитина засвоює первинні норми доброзичливого ставлення до людей.

На думку А. Богуш, у поведінці дошкільника добро проявляється через такі риси, як «благородство, чуйність, щедрість, добродушність, милосердя, любов, уважність, співчуття, моральна чистота, доброзичливість» [1, с. 24]. С. Ладивір підкреслює, що ідея добра має стати невід'ємною частиною внутрішнього світу дитини, адже лише тоді вона трансформується у сталі переконання, думки та життєві позиції [9]. У цьому контексті важливим є твердження

дослідниці

О. Доманюк, яка наголошує, що саме дошкільний вік є сензитивним періодом для формування моральних норм і принципів: якщо цей етап не використати належним чином, надолужити втрачений потенціал морального виховання у подальшому буде надзвичайно складно [4, с. 29].

У межах моделі технології формування доброзичливості урахування особливостей морального розвитку передбачає розроблення педагогічних впливів, що враховують емоційно-чуттєвий досвід дітей, їх потребу в емоційній підтримці та наслідуванні позитивних зразків. Доброзичливість як особистісна якість трактується дослідниками як джерело внутрішньої мотивації, що формується у процесі практичного переживання добра та взаємодії з іншими. Її розвиток залежить не лише від позиції вихователів і батьків, а й від цілеспрямованого добору педагогічних методів, форм і засобів виховання, які створюють умови для морального самовираження дитини, розвитку емпатії, співчуття та гуманних взаємин у колективі.

Третя педагогічна умова моделі технології формування доброзичливості у старших дошкільників у закладі дошкільної освіти полягає у систематичному збагаченні моральної сфери дітей через використання художніх, ігрових та творчо-діяльнісних засобів виховання. Ця умова спрямована на розширення

морального досвіду дитини, розвиток її здатності до емоційного співпереживання, розуміння цінностей добра, милосердя, справедливості, взаємоповаги. Змістовне збагачення моральної сфери відбувається через активне залучення дітей до літературних, мистецьких і драматизованих форм діяльності, які мають потужний виховний потенціал.

Як зазначають С. Козлова та Т. Кулікова, серед засобів морального виховання особливе місце належить засобам художньо-естетичної групи – художній літературі, музиці, образотворчому мистецтву, кіно, які створюють емоційний фон для засвоєння моральних понять і забезпечують глибоке переживання моральних ситуацій [7, с. 199]. Ці засоби, на думку авторок, є надзвичайно ефективними у процесі формування уявлень про добро і зло, адже дозволяють дітям не лише зрозуміти, а й емоційно прожити зміст моральних категорій. Таку позицію підтримує і Н. Якименко, яка наголошує, що через читання художніх творів, їх обговорення, розпізнавання емоцій персонажів на ілюстраціях у дітей розвивається здатність співпереживати, помічати емоційні стани інших людей [13, с. 16]. О. Панченко додає, що художні тексти, зокрема казки, оповідання, вірші, пісні, стають педагогічним інструментом морального аналізу: вони допомагають дітям зрозуміти мотиви поведінки героїв, відрізнити риси характеру, усвідомлювати цінність дружби, любові, милосердя [10, с. 109].

У межах моделі технології важливу роль відіграє використання педагогами українського фольклору як засобу розвитку моральних почуттів дітей та їх доброзичливості. Як підкреслюють А. Богуш, В. Кузь, П. Лещенко, фольклорні твори – казки, прислів'я, приказки, мирилки, утішки, пісні, загадки – формують у дітей уявлення про справедливість, доброту, людяність, розкривають народні ідеали добра і гармонійних стосунків [1; 7]. Усна народна творчість, яка здавна використовувалася в українській народній педагогіці, створює для дошкільників природний простір морального зростання, у якому дитина вчиться розпізнавати добро, співчувати і прагнути до гармонійних взаємин із довколишніми.

Важливим засобом морального розвитку дитини виступає виховний потенціал природи. Як стверджує вчена О. Долинна, природа пробуджує в

дітей-дошкільників прагнення піклуватися про все живе, формує почуття гуманізму, відповідальності, взаємозалежності з навколишнім світом. За умови педагогічно доцільної організації спілкування з природою вона стає джерелом глибоких емоційних вражень і моральних переживань, що сприяють утвердженню гуманних якостей і доброзичливих установок [3, с. 14].

Реалізація вказаної педагогічної умови передбачає дотримання ряду методичних вимог, окреслених у сучасній педагогічній науці: кожен метод має бути гуманним і не принижувати гідності вихованця; педагогічні засоби повинні бути логічно завершеними, не шаблонними, відповідати складності моральної якості, що формується; пріоритет варто віддавати практичним методам, які навчають дітей реальним способам доброзичливих дій; усі методи застосовуються у комплексі, у взаємозв'язку, забезпечуючи цілісність і системність морального виховання [6, с. 107].

Четверта педагогічна умова моделі технології формування доброзичливості у старших дошкільників у закладі дошкільної освіти передбачає активне залучення дітей до практичної діяльності на основі морально-комунікативних ситуацій, у процесі якої доброзичливість формується не лише як знання чи емоційна реакція, а як усвідомлена поведінкова навичка. Саме через практичну діяльність, спілкування та взаємодію з однолітками і дорослими дитина засвоює моральні норми, вчиться розуміти наслідки своїх дій, переживає позитивні емоції від допомоги іншим, підтримки, взаємоповаги.

Видатний педагог В. Сухомлинський підкреслював, що практична діяльність із моральним змістом має бути емоційно насиченою і творчою, адже лише тоді вона здатна викликати у дітей щирі почуття любові, доброти, милосердя. Особливе місце у цій роботі педагог надавав складанню дітьми казок, у яких вони через уявні сюжети виражають своє ставлення до добра і зла, справедливості, краси. Як зазначає вчений, педагогічна казка – це непрямий, але глибоко дієвий засіб морального виховання, що пробуджує у дітей добрі почуття, щирість, людяність, формує навички гуманного спілкування [12, с. 154].

Залучення старших дошкільників до різних видів художньо-практичної діяльності – малювання, музичних занять, театралізованих ігор – сприяє закріпленню доброзичливих установок у поведінці. Так, створення малюнків на тему «Листівка добрій людині», виконання пісень («Якщо добрий ти» на музику М. Пляцковського), перегляд кінофільмів і мультфільмів із моральним змістом створюють емоційно насичені педагогічні ситуації, у яких дитина переживає і розуміє моральні цінності на рівні власного досвіду.

Н. Гавриш наголошує, що чинником формування доброзичливості є емоційно-позитивна атмосфера спільних свят і розваг, у яких дитина активно бере участь. Проведення тематичних заходів – «Добре словечко зігріє сердечко», «Добрі вчинки розумної дитинки», «Раз добром налите серце – ввік не охолоне» – сприяє переживанню колективної радості, формуванню моральної єдності групи, розвитку емпатії та прагнення робити добрі справи [2, с. 44].

У контексті реалізації цієї педагогічної умови важливим є використання різних методів практичного морального виховання, які, за класифікацією В. Рогожкіна, охоплюють кілька взаємопов'язаних груп:

- методи формування сумління (інсценування, розповідь, бесіда, пояснення, особистий приклад, диспут, навіювання), що спрямовані на усвідомлення дітьми моральних норм і оцінку власних дій;

- методи стимулювання волі (заохочення, вимога, збудження позитивних мотивів), які допомагають дітям долати егоцентричні прояви та діяти з огляду на інтереси інших;

- методи формування поведінки (організація моральних відносин у процесі гри, праці, повсякденних ситуацій), що забезпечують перенесення моральних знань у практичні дії;

- методи виховання почуттів (включення у творчу діяльність, використання міміки, інтонації, жестів, тактильних прийомів, емоційно насиченого змісту), які сприяють розвитку емпатії, емоційної чутливості та здатності до співпереживання [11, с. 94].

Модель технології формування доброзичливості в старших дошкільників у закладі дошкільної освіти має цілісну, системну структуру, що включає чітко визначену мету, сукупність принципів, логічно послідовні етапи реалізації та очікуваний результат – розвиток у дітей стійких проявів доброзичливості як морально-ціннісної риси особистості. Технологія побудована на засадах інтеграції морального, емоційного та поведінкового досвіду дитини в освітньому процесі, що забезпечує єдність знань, почуттів і дій. Її реалізація передбачає три взаємопов'язані етапи: інформаційний, репродуктивний і творчий, які відображають послідовний рух від усвідомлення понять «доброта» і «доброзичливість» до їх практичного втілення у взаємодії з оточенням.

Інформаційний етап моделі спрямований на первинне засвоєння морально-етичних знань і понять, формування уявлень про добро, дружбу, щирість, чуйність. Основною метою цього етапу є збагачення морального словника дітей, розширення їх емоційно-чуттєвого досвіду через сприймання художнього слова. Для цього використовуються літературні, народні та авторські казки, художні твори, прислів'я, приказки, пісні, що у доступній формі розкривають моральні норми й моделі доброзичливої поведінки. Педагог організовує читання, переказування, малювання за мотивами творів, бесіди, ігри-драматизації, моделювання комунікативних ситуацій, що дає змогу дітям емоційно прожити зміст казки. На цьому етапі ефективними є казки «Батьківська наука», «Названий батько», «Батько та три сини», «Добра дитина», «Бабина дочка та дідова дочка», а також авторські твори Н. Федько – «Про Чарівника», «Про жабку», «Двоє мишенят». Унаслідок такої діяльності діти старшого дошкільного віку усвідомлюють зміст моральних понять, починають розуміти емоційні стани героїв, співвідносити їхні вчинки з власними.

Репродуктивний етап є логічним продовженням попереднього і передбачає відтворення та закріплення набутих знань у різних видах діяльності. Його мета – сформувати у дітей здатність розпізнавати прояви доброти у повсякденному житті та застосовувати елементи доброзичливої поведінки у спілкуванні з ровесниками й дорослими. На цьому етапі використовуються

морально орієнтовані завдання, вправи, тематичні заняття, бесіди, читання з подальшим обговоренням, а також творчі завдання на зміну сюжету чи закінчення казки, візуалізацію емоційних станів героїв, моделювання ситуацій вибору. У роботі з дітьми застосовували українські народні казки «Закопане золото», «Кривенька качечка», «Про матір-зозулю», «Ківш лиха», «Про неробу Юрка маминого синка», а також авторські твори В. Сухомлинського – «Тихо, тихо, бабуся відпочиває», «Сьома дочка», «Стара-стара вишня» та ін. Такі завдання сприяють перенесенню морального змісту з художнього тексту у власний досвід дитини, формують емоційне співпереживання та емпатійне розуміння інших.

Творчий етап моделі є завершальним і спрямований на інтеріоризацію доброзичливості як особистісної якості, тобто перехід моральних знань і емоцій у стійкі форми поведінки. Головне завдання цього етапу – створення умов для самостійного прояву доброзичливості у щоденному житті дитячого колективу. З цією метою застосовуються методи творчої діяльності: складання власних розповідей і казок («Моя родина», «Моя матуся», «Мій тато», «Моя вихователька»), створення колективних аплікацій і малюнків, участь у театралізованих іграх, постановках, іграх-драматизаціях, тематичних святах і розвагах. Важливо, що діти не лише відтворюють зразки поведінки, а творять власні моральні моделі, узгоджуючи дії з моральними нормами групи, проявляючи ініціативу у допомозі, підтримці, взаємній увазі.

У межах розробленої моделі технології формування доброзичливості в старших дошкільників у закладі дошкільної освіти особливе значення має організаційно-процесуальний компонент, який забезпечує реалізацію змісту і завдань кожного етапу технології. Ефективність цієї технології значною мірою залежить від добору та поєднання форм, методів і засобів педагогічної взаємодії, що створюють умови для емоційного переживання, морального усвідомлення й практичного засвоєння дітьми гуманних норм поведінки. У ході формувального етапу педагогічного експерименту було впроваджено систему організаційних форм (заняття, ігри-драматизації, бесіди, розповіді, читання, переказування, візуалізацію, моделювання художніх творів тощо), які

забезпечували інтеграцію морально-комунікативного, емоційного та творчого розвитку дітей.

Заняття виступали базовою формою реалізації моделі, адже саме під час них вихователь системно організовував морально-комунікативну діяльність дітей, спрямовану на усвідомлення дітьми сутності понять «доброта» і «доброзичливість». Ці заняття мали переважно інтегрований характер, тобто поєднували художньо-мовленнєвий, емоційно-ціннісний та пізнавальний компоненти. Під час занять із художньої літератури діти слухали українські народні та авторські казки, вірші, оповідання, переглядали мультфільми, аналізували поведінку персонажів, шукали способи прояву доброти у різних ситуаціях. У процесі обговорення педагог спонукав дітей до порівняння вчинків героїв із власним досвідом, а також до активного використання нових лексичних одиниць, пов'язаних із морально-етичною тематикою.

Гра-драматизація у межах моделі виконувала функцію практичного закріплення та емоційного проживання набутих знань і моральних уявлень. Розігрування сюжетів літературних творів у ролях забезпечувало ідентифікацію дитини з позитивними героями, розвиток емпатії, здатність співпереживати, підтримувати інших, оцінювати власні дії. У процесі роботи особливу увагу приділяли постановкам за мотивами українських казок «Двоє мишенят», «Про Чарівника», «Бабина дочка і дідова дочка» та інших, які містять глибокий моральний зміст. Саме у драматизації діти мали можливість не лише повторювати моральні моделі поведінки, але й творчо переосмислювати ситуації доброти, взаємодопомоги, дружби, що сприяло формуванню в дошкільника внутрішньої потреби чинити добро.

Бесіда виступала засобом інтелектуально-морального осмислення та оцінки дитиною власних і чужих учинків. Цей метод реалізовувався через організовану, цілеспрямовану розмову вихователя з дітьми, під час якої уточнювалися уявлення про добро, обговорювалися конкретні життєві або літературні ситуації, ставилися запитання, що стимулювали етичне мислення. У ході бесід після прочитання творів діти висловлювали власні судження щодо поведінки героїв, визначали, які дії можна вважати добрими, чому важливо

проявляти доброзичливість у спілкуванні. Такі бесіди допомагали вихователю виявити рівень сформованості етичних уявлень дитини, її здатність до співпереживання, аналізу власної поведінки.

Розповідь у структурі моделі виконувала виховну функцію, сприяючи емоційному впливу на дитину. Це був метод, що дозволяв через художній образ і описову форму спонукати дітей до наслідування добрих прикладів, викликати позитивні почуття й прагнення до моральної дії. Під час формувального етапу експерименту вихователь разом із дітьми створював власні оповідання на теми доброти, дружби, взаємодопомоги, обговорював з ними значення добрих вчинків, моральних виборів, щирості у стосунках. Такі розповіді сприяли формуванню внутрішньої позиції дитини як суб'єкта моральних відносин, допомагали перенести засвоєні цінності у реальні ситуації спілкування.

У контексті реалізації моделі технології формування доброзичливості в старших дошкільників у закладі дошкільної освіти важливим компонентом є змістово-практичний блок, який забезпечує активну участь дітей у процесі морального пізнання, осмислення та відтворення моделей доброзичливої поведінки через різні види діяльності. Ефективність моделі значною мірою залежить від використання художнього слова, візуально-образних засобів і творчого моделювання моральних ситуацій, що сприяє цілісному формуванню уявлень дітей про добро, милосердя та емпатійність.

Під час читання художніх творів педагог організовував емоційно-змістовне занурення дітей у світ літературних образів, формуючи їхню здатність не лише сприймати текст на слух, а й глибоко розуміти його моральний зміст. Читання супроводжувалося елементами етичної бесіди, виразним інтонуванням, зоровою підтримкою, що допомагало дошкільникам усвідомити вчинки персонажів, оцінити їх поведінку та мотиви. На формувальному етапі експерименту використовувалися казки, присвячені темі добра і зла, доброзичливості, взаємодопомоги, зокрема «Про матір-зозулю», «Названий батько», «Бабина дочка і дідова дочка», «Батько і три сини» та ін. Такі твори допомагали дітям не лише пізнати зміст моральних понять, а й

розвинути емоційно-ціннісне ставлення до доброти як соціально значущої якості людини.

Візуалізація у структурі моделі технології виконувала функцію наочно-дійового осмислення змісту моральних категорій. Цей метод передбачав створення умов для самостійного вибору дитиною ілюстрацій, які символічно (закодовано) відображали різні аспекти понять «добро», «добрий вчинок», «доброзичлива поведінка». Діти старшого дошкільного віку добирали з тематичної «сриньки доброти» відповідні зображення, за допомогою яких реконструювали сюжети прочитаних казок, переглянутих мультфільмів чи життєвих ситуацій. Наприклад, діти відтворювали сцени з творів «Дідова дочка і бабина дочка», «Сива волосинка», «Як Сергійко навчився жаліти» тощо. Така діяльність активізувала візуальне та емоційно-асоціативне мислення, сприяла закріпленню моральних уявлень через образи, розвивала здатність до емпатії та оцінювання поведінки інших.

Важливим елементом моделі технології є моделювання казкових ситуацій, яке ґрунтується на принципі заміності реального об'єкта його художньо-символічним аналогом. Моделювання передбачало створення дитиною умовно-уявного простору, у якому вона відтворювала моральну проблему, вчилася прогнозувати наслідки вчинків, знаходити варіанти добродійної поведінки. У ході експериментальної роботи метод моделювання реалізовувався на матеріалі українських казок В. Сухомлинського («Сьома дочка», «Тихо-тихо, бабуся відпочиває», «Стара-стара вишня» та ін.), у яких відображено глибокі моральні конфлікти та ситуації вибору. Діти аналізували дії героїв, відтворювали альтернативні варіанти поведінки, створювали власні оповіді на тему доброти.

У структурі моделі технології формування доброзичливості в старших дошкільників у закладі дошкільної освіти ігрова діяльність посідає провідне місце, оскільки виступає не лише засобом навчання, а й ефективним механізмом розвитку морально-емоційної сфери дитини. Саме гра як провідний вид діяльності дошкільника забезпечує природне включення дитини у соціальні взаємодії, створює ситуації вибору, морального оцінювання, співпереживання

та прийняття іншого. Використання ігрових технологій у межах моделі спрямоване на розвиток морально-комунікативних умінь, емпатійності, здатності розуміти емоційний стан співрозмовника та формування навичок позитивної взаємодії з ровесниками й дорослими. За допомогою гри педагог мав можливість не лише спостерігати за проявами доброзичливості у поведінці дітей, а й цілеспрямовано формувати її через моделювання типових життєвих ситуацій, що вимагали морального вибору. У процесі формувального етапу педагогічного експерименту використовували різноманітні ігри з моральним змістом – «Підніми настрій», «Скажи навпаки» та ін., які сприяли розвитку у дітей уміння розпізнавати, називати та регулювати власні й чужі емоції, усвідомлювати наслідки своїх дій для емоційного стану інших.

Суттєвим компонентом моделі технології було впровадження сюжетно-рольових ігор із моральним навантаженням, які допомагали дошкільникам засвоїти норми гуманного ставлення до людей незалежно від зовнішніх чи соціокультурних відмінностей. Так, із метою виховання поваги, толерантності та доброзичливості до оточення проводилася гра «Новенька». Педагог пропонував дітям моральну дилему: у групу приходить дівчинка-негрityанка Аделя, яку деякі діти відмовляються прийняти через її зовнішність. Завдання дошкільників полягало в тому, щоб визначити, як варто діяти у такій ситуації, що міг сказати Сергійко, який заступився за дівчинку. Обговорення сприяло розвитку емпатійного розуміння, усвідомленню моральних норм дружби й прийняття, формувало в дітей здатність співпереживати іншій людині та виступати на захист добра та справедливості.

Для закріплення навичок позитивної оцінки особистісних якостей інших у моделі застосовувалася гра «Снігова королева». Її методика передбачала використання казкового контексту для стимулювання у дітей уміння бачити добре в кожному. Вихователь пропонував дітям «приміряти чарівні окуляри Кая і Герди», через які можна було побачити всі хороші риси людини. Кожна дитина мала розповісти, які позитивні якості вона побачила у своїх товаришах. Такий підхід розвивав здатність до морального судження, позитивну самооцінку, толерантність і вміння відкрито висловлювати доброзичливі думки.

Повторне проведення гри дозволяло фіксувати позитивну динаміку – діти дедалі частіше помічали в інших більше хорошого, що свідчило про зміцнення гуманістичних установок і моральної рефлексії.

У межах моделі технології формування доброзичливості в старших дошкільників у закладі дошкільної освіти значне місце займають ігрові вправи соціально-комунікативного спрямування, які забезпечують інтеграцію емоційного, когнітивного й поведінкового компонентів доброзичливості. Використання спеціально розроблених ігор спрямоване на розвиток у дітей умінь доброзичливого спілкування, емпатійного розуміння, співпереживання, комунікативної відкритості, лідерських та організаторських якостей. Такі ігрові методи є важливим структурним елементом запропонованої моделі, адже дозволяють реалізувати її діяльнісний компонент, забезпечуючи активну участь кожної дитини у процесі морального саморозвитку.

З метою формування навичок етичної комунікації та культури мовлення використовувалася гра «Телефонна розмова». Вона передбачала інсценізацію спілкування двох дітей у телефонному форматі, де головною умовою була ввічливість, доброзичливий тон, уміння слухати співрозмовника. Інші діти виконували роль спостерігачів, разом із вихователем аналізували зміст розмови, вносили пропозиції щодо покращення стилю спілкування, інтонації, емоційного забарвлення висловлювань. Такий підхід сприяв формуванню рефлексивних умінь і соціально-мовленнєвої культури як складників моделі доброзичливості.

Для зниження психоемоційного напруження, подолання комунікативної сором'язливості та формування відкритості у взаємодії в структурі моделі застосовувалася гра «Магазин іграшок». Діти ділилися на «покупців» і «іграшки»; останні мали втілити себе в образ обраної іграшки, а покупці – здогадатися, кого вони зображають. Цей метод забезпечував емоційне розкріпачення, розвиток уяви, гнучкість спілкування та навички невербальної комунікації, що є базовими передумовами для прояву в дошкільників доброзичливості в соціальних взаєминах.

Важливим компонентом моделі виступала гра «Міст дружби», спрямована на розвиток емпатії, взаємної підтримки та довіри. Вихователь

пропонував дітям утримувати лінійку лобами, промовляючи одне одному приємні слова. Такий формат діяльності сприяв формуванню позитивного емоційного контакту, почуття партнерства, вміння висловлювати симпатію та доброзичливість у словесній і невербальній формах. Елемент змагання (фіксація часу за допомогою секундоміра) підтримував ігрову мотивацію, зберігаючи водночас морально-виховний зміст такої справи.

Для розвитку ініціативності, вміння співпрацювати та лідерських якостей у дітей старшого дошкільного віку у межах моделі використовувалася гра «Мотузочка». Вона передбачала колективне завдання – із заплющеними очима, не випускаючи мотузки з рук, побудувати певну фігуру (трикутник, квадрат, зірку, шестикутник). Діти вчилися узгоджувати дії, прислухатися один до одного, пропонувати рішення, координувати спільну діяльність. Саме в таких ситуаціях природно проявлялися лідерські риси, комунікативна ініціатива, готовність брати відповідальність за спільний результат, що є важливими поведінковими показниками сформованості доброзичливості.

З метою розвитку організаторських умінь, почуття згуртованості та позитивної взаємодії в моделі використовувалася гра «Велика сімейна фотографія». Діти мали самостійно визначити, хто буде «фотографом», «дідусем» та іншими членами «родини», а потім розташуватися для «спільного фото». Такий вид діяльності формувал почуття колективної єдності, відповідальність за груповий результат, вміння домовлятися й узгоджувати позиції, що безпосередньо корелює з розвитком моральних і соціальних аспектів доброзичливості. Аналіз процесу гри дозволяв педагогу відстежити рівень прояву співробітництва, активності, взаємоповаги та толерантності.

Розроблена модель технології формування доброзичливості в старших дошкільників у закладі дошкільної освіти базувалася на ігровій діяльності як провідному виді активності дітей цього віку, що забезпечує формування позитивного емоційного досвіду взаємодії, розвиток емпатії та навичок ефективного спілкування. Одним із ключових компонентів моделі була гра «Радіо», спрямована на розвиток вміння налагоджувати контакт, уважно слухати та враховувати позицію інших. Вона реалізовувалася через організацію

ситуацій соціального розпізнавання, коли діти за описом визначали однолітка, що сприяло формуванню емоційної чутливості, спостережливості й тактовності у спілкуванні. Наступний структурний елемент технології – гра «Валіза», яка моделювала ситуацію спільної діяльності, сприяла розвитку вміння співпрацювати, домовлятися, враховувати думку партнера та нести відповідальність за спільний результат. Через етапи обговорення, колективного планування і презентації власних ідей у дітей розвивалися навички командної взаємодії, толерантність і взаємодопомога. Завершальним компонентом моделі була гра «Подарунки», метою якої було формування емпатійного ставлення, вміння розуміти емоційні стани інших, позитивно сприймати себе і партнерів по грі. Вона створювала умови для прояву щирості, вдячності, доброзичливого інтересу до оточення. Запропонована технологічна модель передбачала поетапне ускладнення ігрових ситуацій, чергування індивідуальних, парних і групових форм діяльності, інтеграцію когнітивного, емоційного й поведінкового компонентів доброзичливості дитини.

У межах моделі технології формування доброзичливості в старших дошкільників у закладі дошкільної освіти велике значення надавалось ігровим формам діяльності, спрямованим на розвиток соціально-моральних якостей, емпатії та позитивного емоційного сприйняття однолітків. Однією з таких форм була гра «Вітання», що формувала у дітей почуття єдності, зменшувала психоемоційне напруження та розвивала навички ввічливого взаємного звернення. Діти ставали у коло і навчалися правильно вітатися словами: «Вітаю», супроводжуючи це усмішкою, поклоном, а також невербальними формами вітання – дотиком плеча, долоньки чи носика сусіда. Такий прийом створював атмосферу довіри, доброзичливості та взаємної уваги.

Для закріплення умінь проявляти увагу та доброзичливе ставлення до оточення застосовувалася гра «Посмішка по колу». Вона передбачала передачу уявної посмішки від дитини до дитини, супроводжувалося це словами схвальної оцінки або приємного побажання сусіду. Ця гра сприяла розвитку позитивної емоційної комунікації, формуванню толерантного ставлення та внутрішньої готовності до дружнього взаємодіяння.

Ігрова вправа «Клумба» була орієнтована на розвиток емпатії, здатності викликати позитивні емоції у оточуючих та підтримувати взаємний інтерес. Діти, уявляючи себе квітами на клумбі, представляли себе різними рослинами, взаємно зверталися один до одного ніжними іменами («ромашечка», «трояндочка» тощо), повторюючи назви попередніх «квітів». Такий прийом сприяв тренуванню уваги до емоційного стану інших дітей, формуванню навичок доброзичливого спілкування і співпереживання [1, с. 34].

Для створення позитивного настрою й закріплення навичок взаємоповаги застосовували гру-вправу «Коло», у якій діти ставали у коло, торкалися плеча сусіда і висловлювали йому приємні слова, подяку чи побажання. Ця діяльність формувала в дітей усвідомлення значущості дружнього ставлення, відповідальності за атмосферу колективу та позитивну взаємодію.

Розуміння моральних понять і розвиток мовленнєвої рефлексії забезпечував полілог про доброзичливість. Діти старшого дошкільного віку обговорювали значення слів «чуйність», «доброта», «миłosердя», а також «доброзичливість», «ставлення», висловлювали власне сприйняття та відповідали на питання: «Чи кожен може стати милосердним?», «Які вчинки свідчать про доброзичливу поведінку?» та ін. Це «сприяло формуванню у дітей системного уявлення про моральні цінності та правил поведінки» [4, с. 29].

Для розвитку навичок уваги до іншої людини, уміння відзначати позитивні риси та проявляти компліментарність використовувалася вправа «Комплімент другові». Діти об'єднувалися у пари, уважно розглядали одне одного, знаходили спільні та відмінні риси і висловлювали позитивні оцінки, роблячи компліменти. Така діяльність сприяла «формуванню у старших дошкільників доброзичливого ставлення до однолітків, уміння цінувати та підтримувати інших, а також розвитку позитивного Я у соціальному контексті» [6, с. 107].

У цілому, описані ігрові та комунікативні вправи, інтегровані в модель технології формування доброзичливості, забезпечували комплексний розвиток моральних, емоційних та соціальних якостей старших дошкільників у закладі

дошкільної освіти, поєднуючи практичні дії, вербальну та невербальну комунікацію, а також рефлексивне осмислення власної поведінки.

У контексті моделі технології формування доброзичливості в старших дошкільників у закладі дошкільної освіти практичні ігрові та творчі вправи відігравали важливу роль у формуванні морально-комунікативних умінь, емпатії та позитивного ставлення до однолітків. Одним із таких завдань є практична вправа «Квіточка добрих справ», що проводиться після перегляду мультфільму за казкою «Квітка-семиквітка». Дошкільники разом із батьками виготовляють квітку, на кожній пелюстці якої зображають добрий або милосердний вчинок, здійснений протягом тижня. Робота над квіткою триває тиждень, після чого діти представляють її, розповідаючи про добрі справи, тим самим закріплюючи уявлення про доброзичливість у практичній діяльності. Модель «Квіточки добрих справ» є динамічною і дозволяє постійно поповнювати «пелюстки», що стимулює систематичне закріплення позитивних дій у житті дітей [12, с. 154].

Для розвитку умінь дітей старшого дошкільного віку усвідомлювати емоційні стани та ставлення інших до себе застосовувалася гра «Дружити – не дружити». Учасники по черзі зображують різні емоційні стани персонажів (сердитого, веселої, скривдженої чи наляканої дитини), а решта групи обговорює, чи хотіла б вона мати такого друга та чому. Така форма діяльності сприяє формуванню навичок соціальної оцінки і емпатії [11, с. 94].

Ігри-модельювання «Промінчики доброти» та «Чарівний букет» спрямовані на розвиток комунікативної доброзичливості та творчості у взаємодії. Кожна дитина бере участь у створенні моделі Сонечка, Квітки або Букету, пропонуючи власні побажання, компліменти та ввічливі звернення. Наприклад, у грі «Чарівний букет» кожна дія дитини є проявом уваги до іншого, а комплексна участь дітей стимулює взаємну підтримку та емоційне взаєморозуміння. Крім того, діти активно включалися в бесіди за казками В. Сухомлинського, у межах яких проводився полілог «Добре слово»: «Що таке доброта?», «Які почуття виникають, коли до тебе звертаються з добрим словом?», «Що відчуває людина, яка проявила доброту?» [12, с. 154].

Важливим засобом розвитку розуміння емоційних станів дітей була гра «Передай настрій». Діти стоять у колі, вихователь задумує певний емоційний стан (сум, радість, злість, співчуття) і демонструє його через картинку. Діти по черзі передають цей настрій мімічно, а інші повинні його впізнати. Після кожного раунду проводиться обговорення: які емоції передавалися, коли вони виникають, як проявляються. Поступово діти починають усвідомлювати різницю між емоційними станами і способами їх вираження [11, с. 94].

Для формування звички використовувати ввічливі слова та проявляти доброзичливість у спілкуванні застосовувалася гра «Ввічливі слова». Вихованці стають у коло і передають м'яч один одному, називаючи слова ввічливості: привітання («здрастуйте», «добрий день», «привіт»), подяку («спасибі», «будь ласка», «дякую»), вибачення («вибачте», «мені шкода») та слова прощання («до побачення», «на добраніч»). Така вправа розвиває мовленнєву культуру, увагу до співрозмовника, усвідомлення значення ввічливості як елементу доброзичливості [2, с. 44].

У межах моделі технології формування доброзичливості в старших дошкільників у закладі дошкільної освіти важливим компонентом є релаксаційні вправи, що сприяють емоційному розвантаженню, розвитку внутрішньої гармонії, позитивного настрою та здатності до емпатії. Ці вправи забезпечують психоемоційну готовність дітей до спілкування, формування доброзичливих взаємин і розуміння себе та інших [12, с. 158-160].

1. Вправа «Коло рук» спрямована на створення відчуття єдності та взаємної підтримки у групі. Діти стають у коло, беруться за руки та уявляють у власних грудях «вогник добра, ніжності, любові». Уявна енергія «вогника» передається по колу через долоні, насичуючись теплом інших учасників, а потім повертається до кожного, посилюючи відчуття взаємної доброзичливості. Ця вправа формує усвідомлення взаємозалежності та важливості турботи про інших.

2. Вправа «Квітка Радості» розвиває здатність дітей відчувати внутрішню гармонію і радість, пов'язану з власними позитивними емоціями та добрими вчинками. Діти закривають очі й уявляють у руках чарівну квітку, яка

випромінює тепло і радість, впливаючи на тіло та душу. В процесі уявної взаємодії з квіткою дошкільники концентрують увагу на позитивних переживаннях, що допомагає їм долати емоційне напруження та формує внутрішню позитивну установку.

3. Вправа «Сонячний зайчик» передбачає сенсорну релаксацію та розвиток емоційної чутливості. Діти уявляють, що по їхньому тілу бігає сонячний промінь-зайчик, і лагідно погладжують його долонями по різних ділянках тіла: обличчю, шиї, руках, ногах. Вправа спрямована на усвідомлення приємних дотиків, зниження тривожності та розвитку довіри до власних тілесних відчуттів.

4. Вправа «Усмішка» розвиває позитивне налаштування, відчуття радості та взаємоповаги. Діти закривають очі, уявляючи перед собою сонечко з широко розплющеним усміхненим ротом. Посмішка сонечка передається дітям у руки та долоні, розтягуючи губи та активізуючи мимічні м'язи, сприяючи фізіологічному відчуттю радості. Завдяки такій техніці діти навчалися передавати позитивні емоції іншим та відчувати внутрішню енергію щастя.

5. Вправа «Сонечко і хмарка» поєднує дихальну релаксацію та візуалізацію природних образів для відновлення внутрішнього балансу. Діти заплющують очі, відчують хвилю спокою з кожним вдихом і видихом, уявляючи сонце та хмарку, що змінюють один одного. Такі вправи допомагають долати напруження та сприяють розвитку здатності контролювати власний психоемоційний стан.

6. Вправа «Бджілка» розвиває концентрацію, координацію дихання та увагу, одночасно формуючи позитивні асоціації з фізичними відчуттями. Діти уявляють літню бджілку, яка сідає на язик, після чого виконують контрольовані дихальні рухи: затримують дихання, «проженуть бджілку» рухами губ і видихають. Ця вправа сприяє розвитку дрібної моторики, контролю над тілом та усвідомленню емоційних реакцій.

Застосування комплексу релаксаційних вправ у рамках моделі технології формування доброзичливості забезпечує не тільки емоційне розвантаження дітей старшого дошкільного віку, а й створює базу для розвитку емпатії,

морально-комунікативних навичок, уваги до потреб оточуючих та позитивного ставлення до соціального середовища, що є необхідним для цілісного формування доброзичливості у старшому дошкільному віці.

У контексті моделі технології формування доброзичливості в старших дошкільників у закладі дошкільної освіти важливим аспектом є створення системних рекомендацій для вихователів та батьків, які спрямовані на розвиток морально-комунікативних якостей дітей, їх здатності до емпатії, поваги до інших та відповідальності за власні вчинки. Ці поради допомагають вихователям більш гуманно, уважно ставитися до потреб дітей, стимулювати їх позитивні сторони та формувати внутрішні моральні цінності [12, с. 162].

Рекомендації для вихователів закладів дошкільної освіти щодо виховання доброзичливості у дітей старшого дошкільного віку такі:

1. Прояв поваги та доброзичливого ставлення. Тобто вихователі повинні демонструвати шанобливе і доброзичливе ставлення до кожної дитини, усвідомлюючи її індивідуальність та потреби.

2. Тепле, лагідне спілкування. Доцільно використовувати дружнє невербальне спілкування – посмішку, тактильний контакт (погладження по голові, обійми, посадка на коліна) у процесі взаємодії з дітьми.

3. Збереження доброзичливої атмосфери у режимні моменти. Під час ранкових зустрічей, прийому їжі, підготовки до сну та переодягання важливо створювати позитивне емоційне середовище, що підтримує відчуття довіри.

4. Формування довірливих стосунків. Вихователь повинен уважно стежити за настроєм дітей, проявляти інтерес до їх бажань, досягнень та труднощів, заохочувати самостійність та ініціативу.

5. Індивідуальний підхід до дітей. Слід враховувати особливості кожної дитини, її темперамент, харчові вподобання та звички, сприяти розвитку самостійності під час виконання режимних процедур.

6. Підтримка ініціативи дітей у спілкуванні. Вихователь заохочує прояви ініціативи, допомагає дитині висловлювати власну думку, підтримує її у соціальних контактах, сприяючи розвитку впевненості та емоційної стійкості.

7. Активне слухання та ввічливе реагування. Діти повинні відчувати, що їх уважно вислуховують, відповідають на запитання і прохання ввічливо, обговорюють проблеми доброзичливо та без осуду.

8. Заспокоєння та підтримка емоційного стану. Педагог має допомагати дітям позбавлятися від негативних переживань, підбадьорювати засмучених, створювати умови для емоційного розвантаження.

9. Індивідуальне звернення та зацікавленість. Використовувати імена дітей при зверненні, підтримувати контакт очима, демонструвати зацікавленість у їх діяльності під час ігор та занять, допомагати у виконанні складних завдань.

10. Формування позитивного ставлення до однолітків. Сприяти розвитку взаємної поваги, доброзичливості та емпатії до дітей у групі, звертати увагу на емоційні стани інших та заохочувати прояви співпереживання.

11. Шанобливе ставлення до всіх дітей. Педагог демонструє приклад рівного і доброзичливого ставлення до кожної дитини, що формує у дітей орієнтацію на справедливість і толерантність.

12. Заохочення проявів співчуття та взаємної підтримки. Доцільно акцентувати увагу дітей на позитивних емоціях і спільних діях, що допомагають оточуючим, підтримувати доброзичливі взаємини.

13. Індивідуальна оцінка досягнень. Доцільно досягнення кожної дитини порівнювати не з успіхами інших дітей, а лише з її попередніми результатами, що стимулює внутрішню мотивацію та самооцінку.

14. Переважання позитивного заохочення над осудом. Використовувати підтримку, похвалу, схвалення частіше, ніж заборону чи критику, створюючи позитивне емоційне середовище, яке сприяє формуванню доброзичливості та відповідальної поведінки.

Застосування цих рекомендацій у системі освітньої діяльності закладів дошкільної освіти забезпечує комплексний підхід до розвитку доброзичливості у дітей старшого дошкільного віку, сприяє їх емоційній стабільності, формує позитивний соціальний досвід і готує до конструктивної взаємодії в колективі.

У рамках моделі технології формування доброзичливості в старших дошкільників у закладі дошкільної освіти особливу увагу слід приділяти взаємодії батьків з дитиною, оскільки сімейне середовище виступає базовим фактором розвитку моральних і соціальних компетентностей, емпатії та вміння конструктивно взаємодіяти з іншими. Нижче наводяться рекомендації для батьків, які сприяють формуванню доброзичливості та соціальної адаптації старших дошкільників.

1. Розуміння скарг та емоційних проявів дитини. Батьки повинні уважно ставитися до скарг дитини, допомагаючи їй знаходити соціально прийнятні способи вираження емоцій і взаємодії з оточуючими.

2. Допуск природної активності. Важливо не обмежувати природну активність дитини – жваву гру, сміх, вільну розмову, рухливі ігри, адже вони формують комунікативні та емоційні навички.

3. Терпиме ставлення до труднощів. Батьки мають дозволяти дитині діяти в індивідуальному темпі, не акцентуючи увагу на помилках, надавати підтримку й допомогу в разі потреби, формуючи у дитини відчуття безпеки та впевненості.

4. Демонстрація зразків діяльності. Дорослі пропонують приклади дій або поведінки, не наполягаючи на точному їх відтворенні, що стимулює розвиток творчого мислення та ініціативи.

5. Вибір занять за інтересами. Дитині надається можливість самостійно обирати види діяльності, що відповідають її інтересам і внутрішній мотивації, що сприяє формуванню відповідальності та самостійності.

6. Позиція рівності в спілкуванні. Під час взаємодії слід перебувати на одному рівні з дитиною («очі на одному рівні»), що демонструє повагу до неї та підтримку її автономії.

7. Ввічлива реакція на прохання. Батьки повинні реагувати на будь-яке прохання дитини про спільну діяльність; у разі неможливості її виконання слід спокійно пояснити причину, формуючи відчуття зрозумілості та довіри.

8. Підтримка позитивного самовідчуття. Важливо створювати ситуації, у яких дитина відчуває успіх і впевненість у власних можливостях, розширюючи знання про власні здібності та потенціал.

9. Заохочення вербального самовираження. Слід стимулювати дитину розповідати про свої думки, почуття, переживання, друзів і мрії, що сприяє розвитку емоційної грамотності та доброзичливих комунікативних навичок.

10. Взаємний обмін переживаннями. Батьки мають ділитися власними емоціями та досвідом, моделюючи відкритість, довіру та взаємну увагу.

11. Критика дій, а не особистості. Осуд повинен стосуватися конкретних вчинків дитини, а не її особистісних характеристик, що формує у дітей розуміння моральних норм без почуття приниження.

12. Виключення насильства та принижень. Не допускається фізичне покарання або будь-які методи, що лякають, принижують або травмують дитину, адже вони руйнують довіру та негативно впливають на формування доброзичливості.

13. Створення ситуацій успіху та участь у грі. Батьки активно включаються у гру дитини та інші види її діяльності, забезпечуючи підтримку, похвалу та позитивний емоційний відгук, що сприяє розвитку доброзичливих взаємин та соціальної компетентності.

Застосування рекомендацій у сімейному вихованні старших дошкільників у комплексі з діяльністю закладу дошкільної освіти забезпечує цілісний підхід до формування у дитини доброзичливості, емпатії, моральної відповідальності та готовності до конструктивної взаємодії у колективі.

У контексті реалізації розробленої моделі технології формування доброзичливості в старших дошкільників, виходячи з визначених цілей, принципів, структурних компонентів, педагогічних умов та послідовних етапів, ключовим результатом виступає підвищення рівня розвитку доброзичливості у дітей старшого дошкільного віку.

Отже, обґрунтовано, що поетапне інтегрування запропонованої моделі у щоденну освітню практику закладу дошкільної освіти створює цілісний педагогічний простір, орієнтований на системне формування доброзичливих

взаємин, моральної чуйності та емпатії серед дітей. Розроблена модель технології формування доброзичливості в старших дошкільників є теоретично обґрунтованим та практично придатним інструментом для виховного процесу. Наступним логічним етапом наукової роботи стало організаційне впровадження та проведення формувального етапу педагогічного експерименту, метою якого було апробування запропонованої моделі безпосередньо в умовах закладу дошкільної освіти. Паралельно із запровадженням моделі здійснювалось систематичне дослідження її ефективності, що дозволяло оцінити динаміку розвитку доброзичливості, соціальної емпатії та морально-комунікативних навичок у дітей старшого дошкільного віку. Практичне впровадження моделі в освітній процес ЗДО забезпечує комплексний підхід до цілеспрямованого формування доброзичливості у старших дошкільників, що сприяє розвитку моральної культури, соціальної компетентності та створення позитивного емоційного середовища в дитячому колективі.

2.3. Аналіз ефективності технології формування доброзичливості в старших дошкільників у закладі дошкільної освіти

З метою оцінки результативності розробленої моделі технології формування доброзичливості у дітей старшого дошкільного віку було проведено контрольний етап педагогічного експерименту. На цьому етапі здійснено повторну педагогічну діагностику (другий діагностичний зріз), яка передбачала використання тих самих методик, що й під час констатувального етапу роботи: діагностичної методики «Картинки», методики «Незакінчені ситуації», а також методики «Вивчення здатності дитини до партнерського діалогу». Це дало змогу забезпечити порівняння результатів і надійність оцінки ефективності запропонованої моделі технології формування доброзичливості у дошкільників.

Аналіз отриманих даних засвідчив підвищення рівня сформованості доброзичливості у дітей старшого дошкільного віку. Так, результати повторного дослідження за методикою «Картинки» показали, що 30%

продемонстрували високий рівень доброзичливості (раніше – 15%), 60% – середній рівень (раніше – 50%) і лише 10% – низький рівень (раніше – 35%). Отримані показники свідчать про значне зростання кількості дітей із високим і середнім рівнем сформованості доброзичливих відносин у дитячому колективі. Таким чином, реалізація моделі технології формування доброзичливості у старших дошкільників в умовах закладу дошкільної освіти виявилася ефективною та підтвердила доцільність її подальшого впровадження у практику освітньо-виховної роботи.

Результати повторного дослідження рівнів сформованості доброзичливих відносин в колективі дітей за методикою «Картинки» подано на рис. 2.6.

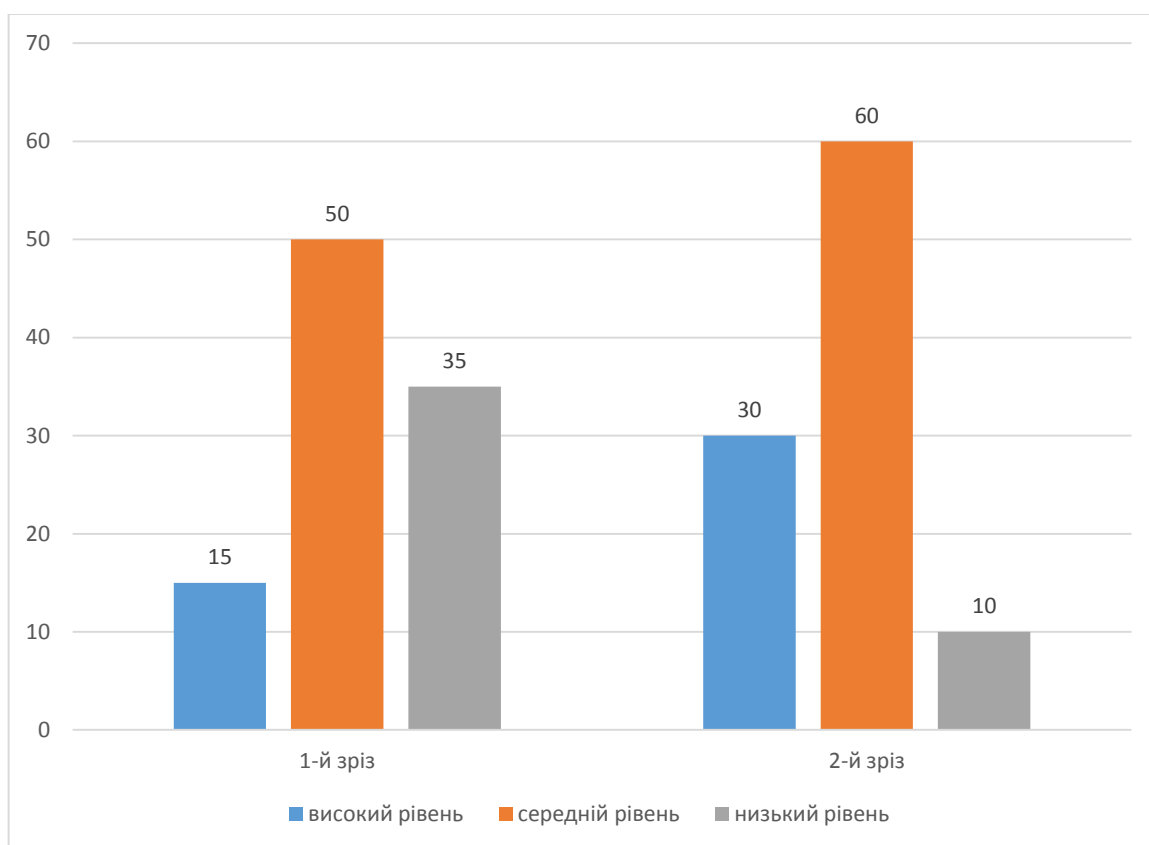

Рис. 2.6. Рівні розвитку вміння дітей розуміти соціальні ситуації та визначати шляхи їх доброзичливого вирішення (методика «Картинки», 2-й зріз, %)

Результати повторного педагогічного дослідження ефективності моделі технології формування доброзичливості у старших дошкільників, здійсненого за методикою «Незакінчені історії», представлені на рис. 2.7.

Аналіз отриманих даних демонструє позитивну динаміку у розвитку доброзичливих відносин у дітей старшого дошкільного віку. На другому діагностичному зрізі високий рівень розвитку цієї якості було зафіксовано у 35% дітей (раніше – 20%), середній рівень – у 50% (було – 45%), а низький – у 15% (було – 35%). Це свідчить про значне зростання кількості дітей із високим і середнім рівнем сформованості доброзичливих відносин після впровадження запропонованої моделі технології.

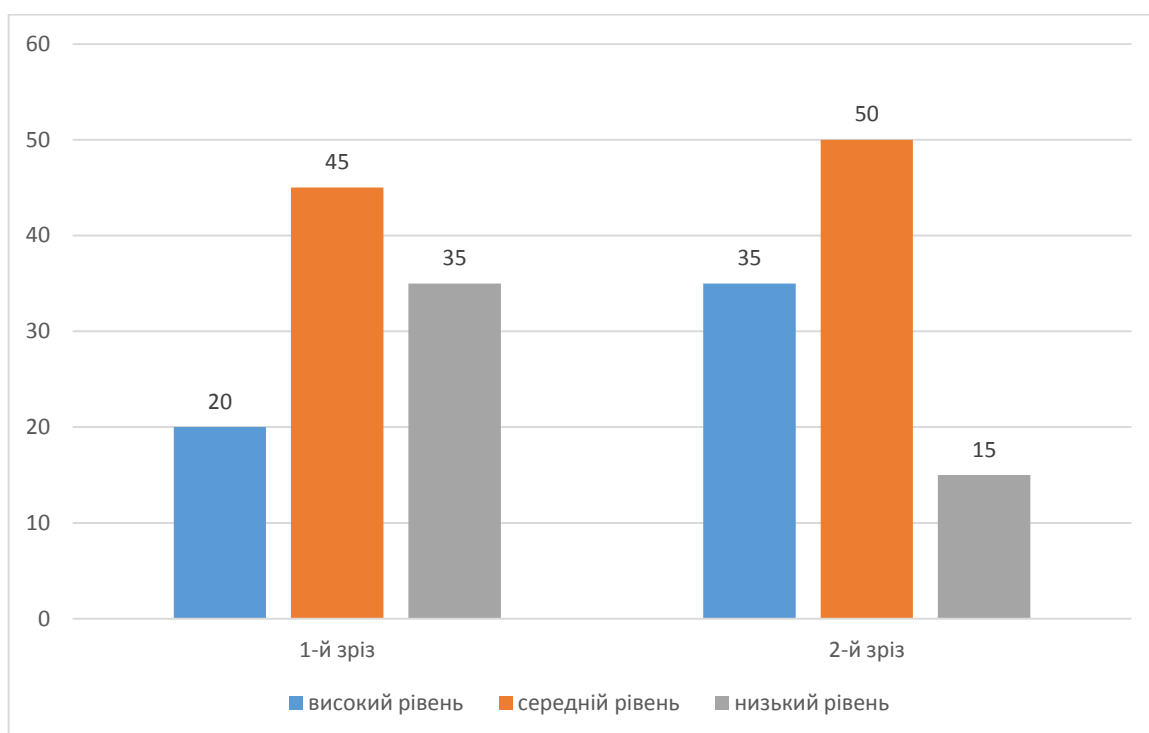

Рис. 2.7. Рівні прояву моральних реакції дітей у змодельованих ситуаціях соціальної взаємодії (методика «Незакінчені історії», 2-й зріз, %)

Дані повторного емпіричного дослідження за методикою «Вивчення здатності до партнерського діалогу» (рис. 2.8) також підтверджують високу ефективність нашої моделі технології.

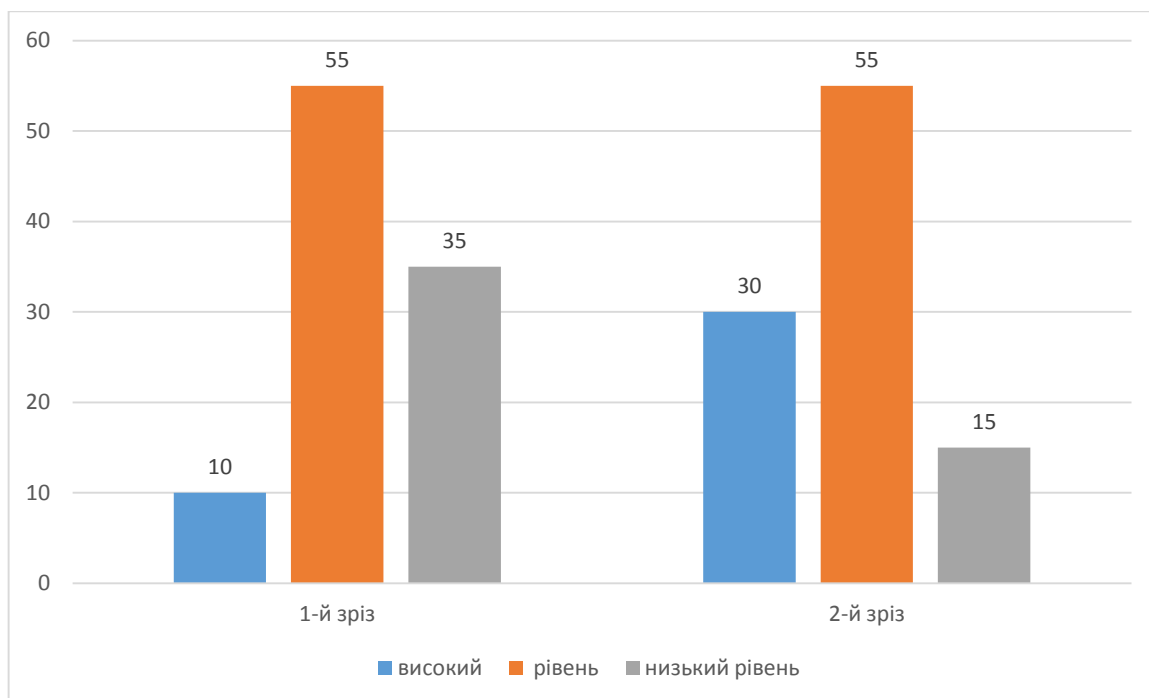
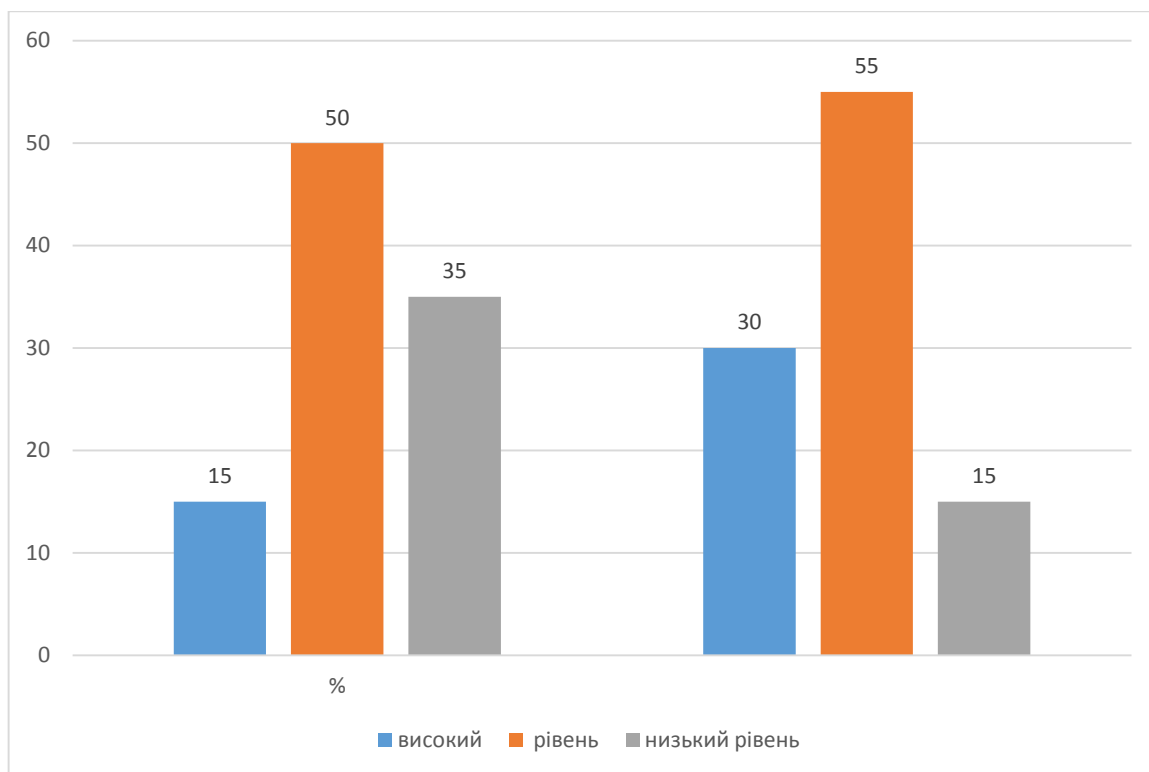

Рис. 2.8. Рівні прояву здатності дітей налагоджувати конструктивне спілкування, домовлятися та емоційно адаптуватися до партнера (методика «Вивчення здатності до партнерського діалогу», 2-й зріз, %)

Зокрема, на другому діагностичному зрізі високий рівень здатності до партнерського діалогу виявлено у 30% дітей (було – 10%), середній рівень – у 55% (було – 55%), а низький – у 15% (було – 35%). Це засвідчує, що впровадження моделі технології формування доброзичливості сприяло значному підвищенню рівня розвитку партнерських комунікативних навичок у старших дошкільників.

Результати повторного емпіричного дослідження, здійсненого шляхом узагальнення даних усіх застосованих методик, свідчать про значне підвищення рівня сформованості доброзичливості у дітей старшого дошкільного віку (рис. 2.9).

**Рис. 2.9. Рівні прояву доброзичливості
у дітей дошкільного віку (2-й зріз,%)**

Аналіз даних показав, що на другому діагностичному зрізі 30% дітей демонструють високий рівень розвитку доброзичливості (було – 15%), 55% – середній рівень (було – 50%), а 15% – низький рівень (було – 35%). Отже, після впровадження моделі технології формування доброзичливості спостерігається чітка позитивна динаміка у розвитку цієї особистісної якості, що підтверджує ефективність цілеспрямованої педагогічної роботи.

Повторна педагогічна діагностика дозволила встановити суттєві зміни у рівнях доброзичливості, демонструючи, що систематичне використання запропонованої моделі в освітньому процесі закладу дошкільної освіти сприяє цілеспрямованому формуванню у дітей емпатії, поваги до однолітків та готовності до позитивної взаємодії. Позитивні результати педагогічного експерименту засвідчують високий практичний потенціал запропонованої технології і підтверджують її ефективність як інструменту розвитку соціально значущих якостей старших дошкільників.

Отже, аналіз результатів педагогічного експерименту підтвердив високу ефективність запропонованої моделі технології формування доброзичливості в

старших дошкільників у закладі дошкільної освіти. Впровадження системи цілеспрямованих вправ, ігор і педагогічних впливів сприяло істотному підвищенню рівня доброзичливих відносин, розвитку емпатії, партнерського діалогу та соціальної компетентності дітей. Отримані дані демонструють позитивну динаміку: збільшилася частка дітей із високим рівнем сформованості доброзичливості, водночас зменшилася частка дітей із низьким рівнем цієї якості, що свідчить про дієвість і практичну значущість запропонованої моделі для формування моральних та соціальних навичок у старших дошкільників.

ВИСНОВКИ

Обґрунтування та емпірична перевірка ефективності розробленої моделі технології формування доброзичливості у дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти дозволили сформулювати наступні висновки.

1. Проведене теоретичне осмислення аналізованої проблеми дало змогу визначити доброзичливість як комплексну філософську та психолого-педагогічну проблему. У сучасних наукових підходах доброзичливість розглядається одночасно як моральна цінність, культурна норма та людська чеснота, що характеризується позитивним ставленням до оточуючих, здатністю жити в суспільстві, не порушуючи прав інших, і готовністю свідомо діяти на благо. Доброзичливість передбачає уміння співпереживати, відгукуватися на

почуття інших, відкривати власну душу для позитивних емоційних контактів, що проявляється у міжособистісних взаєминах. У дітей старшого дошкільного віку ця якість виступає як інтегральна характеристика особистості, що охоплює комплекс психічних і поведінкових рис, здатних формувати гуманні стосунки з однолітками та дорослими. Гуманність у поведінці дитини, прагнення бачити у людей друзів, жити для загального блага, переживати щастя інших є основним проявом доброзичливості на рівні дошкільної особистості.

2. Встановлено вікові і психологічні передумови розвитку доброзичливості у старшому дошкільному віці. Розвиток даної якості пов'язаний із формуванням механізмів децентрації, самоконтролю, адекватної самооцінки та розширення соціальної взаємодії дитини. Діти набувають здатності аналізувати власні вчинки, поведінку, риси характеру, що сприяє усвідомленню гуманних відносин і формуванню доброзичливості як інтегральної характеристики особистості. У структурі цієї якості виокремлено основні моральні цінності: доброта, що проявляється як чуйне ставлення до всього живого; справедливість, що включає об'єктивне, неупереджене ставлення до себе та світу, пов'язане з концепцією прав людини; відповідальність, що передбачає усвідомлення обов'язку відповідати перед власним сумлінням і суспільством за кожний вчинок; працелюбність, яка забезпечує спрямування фізичної або розумової енергії на створення й перетворення матеріальних та духовних цінностей.

3. Проведений теоретичний аналіз дозволив визначити основні чинники формування доброзичливості у дітей старшого дошкільного віку. Зокрема, доброзичливість розглядається як базова моральна якість, що проявляється у співчутливому, прихильному та емоційно-позитивному ставленні до дорослих і однолітків. Вона включає піклування про інших, здатність отримувати радість від взаємодії, прийняття індивідуальності кожної людини, уміння цінувати потреби та інтереси оточуючих, а також налагоджувати дружні відносини у різних видах діяльності як у закладі дошкільної освіти, так і поза його межами. Доброзичливість при цьому виступає важливою загальнолюдською цінністю, що реалізується у конкретних діях, усвідомленні відповідальності за власні

вчинки, здатності визнавати помилки. У старшому дошкільному віці ця якість здатна до цілеспрямованого формування та розвитку. При цьому ефективне виховання доброзичливості передбачає створення умов для переживання позитивних емоцій, стимулювання добрих починань та цілеспрямованого навчання виразним емоційним засобам передачі ставлень у процесі ігрової, навчальної, художньо-творчої та трудової діяльності дітей дошкільного віку.

4. Для оцінки актуального стану сформованості доброзичливості у старших дошкільників була проведена педагогічна діагностика. Емпіричне дослідження здійснювалося із застосуванням методик «Картинки», «Незакінчені ситуації», а також «Вивчення здатності дитини до партнерського діалогу». Узагальнення результатів усіх методик показало, що 16% досліджуваних дітей мали високий рівень сформованості доброзичливості, 50% – середній, а 34% – низький рівень. Аналіз отриманих даних свідчить про недостатній рівень розвитку доброзичливості у старших дошкільників: попри емоційну готовність до доброзичливих взаємодій, діти не володіють достатньою кількістю знань про способи прояву цієї якості та не мають достатнього практичного досвіду взаємин, заснованих на доброзичливості. Вказане підтверджує необхідність цілеспрямованого формування та виховання доброзичливості у дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти.

5. Розроблено модель технології формування доброзичливості в дітей старшого дошкільного віку, яка базується на особистісно зорієнтованому підході та принципі дитиноцентризму. Основною метою цієї моделі є цілеспрямоване формування доброзичливості в умовах закладу дошкільної освіти. Важливо, що методологічна структура моделі ґрунтується на принципах гуманізації виховання, диференціації та індивідуалізації, природовідповідності, наступності та послідовності, а також створенні емоційно насичених моральних ситуацій. У моделі виділено три взаємопов'язані компоненти формування доброзичливості: когнітивний, емоційний та поведінковий. Педагогічними умовами реалізації технології є: створення розвивального середовища в закладі дошкільної освіти; врахування особливостей морального розвитку старших

дошкільників; систематичне збагачення моральної сфери дітей через літературні твори, ігрові ситуації, ігри-драматизації та інші інтерактивні форми діяльності; залучення дітей до практичної діяльності на основі морально-комунікативних ситуацій. Модель передбачає три етапи реалізації: інформаційний, репродуктивний та творчий, а серед ефективних форм організації освітньо-виховного процесу визначено заняття, гру, гру-драматизацію, бесіду, розповідь, читання, переказування, візуалізацію, моделювання художніх творів. Окремо розроблено системні рекомендації для вихователів та батьків щодо оптимізації процесу виховання доброзичливості у дітей старшого дошкільного віку.

6. Експериментальне впровадження розробленої моделі підтвердило її ефективність. Повторна педагогічна діагностика показала істотне підвищення рівнів сформованості доброзичливості у старших дошкільників. Узагальнення результатів усіх застосованих методик на етапі другого діагностичного зрізу виявило, що 30% дітей досягли високого рівня розвитку доброзичливості (на початку – 15%), 55% – середнього (було – 50%), та 15% – низького (було – 35%). Ці дані свідчать про значне підвищення рівня сформованості доброзичливості у старших дошкільників після впровадження моделі технології. Результати дослідження підтверджують, що запропонована модель є ефективною, сприяє цілеспрямованому розвитку доброзичливості та забезпечує вищий рівень формування цієї якості в умовах закладу дошкільної освіти. Позитивні практичні результати педагогічного експерименту свідчать про доцільність використання цієї технології в освітньо-виховній практиці.

Перспективи подальших досліджень полягають у теоретичній розробці та експериментальному впровадженні технології формування доброзичливості для дітей молодшого та середнього дошкільного віку, зокрема у порівняльному аспекті розвитку цієї якості на різних вікових етапах дошкільного дитинства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альошкіна В. Посієш вчинок – пожнеш звички: соціально-моральний розвиток старших дошкільнят, бесіда за картиною; бесіда «Почуття добра». *Дитячий садок*. 2013. №13-14, квітень. С. 51-54.
2. Амет-Уста З. Р. Виховання доброзичливого ставлення до людей різних національностей у дітей старшого дошкільного віку в поліетнічному середовищі: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2014. 19 с.
3. Артемова Л.В. Моральне виховання дошкільників. Київ : Основи, 2004. 116 с.

4. Бабич Т. Я зичу вам добра : інтегроване заняття для дітей старшого дошкільного віку. *Дитячий садок*. 2017. № 11, червень. С. 12-15.
5. Бабій Н., Брезденюк О. Сіємо зерна добра та любові : година добра до Дня захисту дітей. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2014. № 4. С. 62-68.
6. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) : затверджений наказом МОН України від 12.01.2021р. №33. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf.
7. Байченко С. Формуємо моральну поведінку особистості. *Дошкільне виховання*. 2018. № 6. С. 43-44.
8. Балл Г. Сучасний гуманізм і освіта : соціально-філософські та психолого-педагогічні аспекти. Рівне : Листа-М, 2013. 243 с.
9. Безсонова О. Створюємо сприятливий соціально-психологічний мікроклімат у колективі: тренінг для вихователів. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2017. №12. С. 16-21.
10. Бех І. Д. Формувати у дитини почуття цінності іншої людини. *Педагогіка толерантності*. 2010. № 2. С. 11-19.
11. Виховуємо базові якості особистості старшого дошкільника в умовах ДНЗ: методичний посібник / Г. Беленька, Н. Гавриш, С. Васильєва та ін. ; за ред. Н. Гавриш. Харків: Мадрид, 2015. 220 с.
12. Підготовка вихователя до розвитку особистості дитини в дошкільному віці: монографія / Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, З. Н. Борисова та ін.; за ред. І. І. Загарницької. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 310 с.
13. Беленька Г., Кондратець І. Ранок радісних зустрічей. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2018. №1. С. 27-35.
14. Богуш А. М., Сучок В. Є. Уроки духовності дітям. Одеса: Друк, 2007. 108 с.
15. Бородань С. У світі добрих справ: заняття для дітей старшого дошкільного віку. *Дитячий садок*. 2018. №5, березень. С.22-24.

- 16.Бутенко О. Г. Виховання шанобливого ставлення до матері у старших дошкільників : дис. ... канд. пед. наук. Одеса, 2011. 287 с.
- 17.Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь : Перун, 2001. Т. 1. 1440 с.
- 18.Виховання гуманних почуттів у дітей : посібник / С. Ладивір, О. Долинна, В. Котирло та ін. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 168 с.
- 19.Виховуємо в дітях доброту : ігри, проблемні ситуації, правила ввічливості, сценки, вправи-ігри на розвиток виявлення емоцій і почуттів, спільні ігри з батьками, пальчикові ігри, поради для розвитку позитивного мислення. *Розкажіть онуку*. 2015. № 2, лютий. С. 76-83.
- 20.Вікова та педагогічна психологія / О. В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.
- 21.Волкова Г. Дорога добра : заняття для старшої групи. *Дитячий садок*. 2009. №28 (508), липень. С. 9-10.
- 22.Гавриш Н. Доброму всюди добре, або як допомогти дітям зростати доброзичливими. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2017. № 8. С. 40-45.
- 23.Гавриш Н. Як навчити серце добра і любові? : моральне виховання в дитсадку. *Джміль*. 2012. № 3 (63). С. 8-10.
- 24.Гончаренко А. М. Педагогічні умови становлення гуманних взаємин старших дошкільників: дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2013. 213 с.
- 25.Гуманістичне виховання дітей дошкільного віку в контексті інноваційної педагогічної діяльності: монографія / за наук. ред. Т. І. Поніманської, І. М. Дичківської. Рівне : Волинські обереги, 2012. 208 с.
- 26.Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: монографія / наук. ред. А. Богуш; за ред. Н. Гавриш. Луганськ : Альма-матер, 2006. 368 с.
- 27.Доманюк О. Доброзичливість як запорука морального зростання особистості. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія : Педагогіка. Хмельницький, 2018. Вип. 3. С. 50-58.

- 28.Доманюк О. М. Виховання доброзичливого ставлення до однолітків у дітей старшого дошкільного віку як психолого-педагогічна проблема. *Збірник наукових праць*. Серія «Педагогічні науки». Вип. LXXIX. Том 2. Херсон, 2017. С. 80-84.
- 29.Доманюк О. М. До проблеми виховання доброзичливого ставлення до однолітків у дітей старшого дошкільного віку. *Проблеми якості дошкільної освіти і професійної підготовки майбутніх педагогів у вищій школі*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 26-27 жовтня 2017 року). Одеса: Букаєв В. В., 2017. С. 28-29.
- 30.Доманюк О. Формування доброзичливості у дітей старшого дошкільного віку : навчально-методичний посібник. Кременець, 2018. 144 с.
- 31.Дрига С. Перлини доброти: заняття для дітей старшого дошкільного віку. *Дитячий садок*. 2017. №24, грудень. С. 36-37.
- 32.Дудткевич Т. В. Психологія дитяча: навч. посіб. Кам'янець-Подільський : КПНУ ім. Івана Огієнка, 2016. 348 с.
- 33.Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку : програма з духовно-морального виховання дошкільників : навчально-методичний посібник / уклад.: Скрипник В. В., Сучок В. Є. ; за ред. В. М. Жуковського. Острог : Острозька академія, 2012. 184 с.
- 34.Єльцова О., Горбачевська Н., Терехова А. День доброти (організація у дошкільному закладі свята доброти). *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2011. № 12. С. 69-72.
- 35.Жир Н. Доброта – найдорожчий скарб : заняття-бесіди для старших дошкільників. *Палітра педагога*. 2018. №6 (50). С. 6-9.
- 36.Зінов'єва Н. Клубок добрих слів : заняття для дітей 4-5 років. *Палітра педагога*. 2010. №5 (61). С. 23-24.
- 37.Іваниця Г. Добро сторицею повертається: виховання добродійності у дітей. *Дошкільне виховання*. 2014. № 5. С. 13-16.
- 38.Іваниця Г. Добродійні гостини Сонцезайчика і Краплинки: морально-етична розвага для старших дошкільнят. *Дошкільне виховання*. 2014. №5. С. 14-16.

- 39.Калуська Л.В. Абетка чеснот української дитини : практико-орієнтований збірник методичних матеріалів. Тернопіль: Мандрівець, 2007. 145 с.
- 40.Каплуновська О. М. Добрі справи, гарні вчинки: духовно-моральне виховання дошкільнят : старший дошкільний вік. Харків: Ранок, 2017. 144 с.
- 41.Карнаухова А. В. Формування шанобливого ставлення у дітей 5-го року життя до дорослого засобами української казки : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2016. 19 с.
- 42.Козак С. Добро, як сонечко, зігріє : заняття для дітей середнього дошкільного віку. *Дитячий садок*. 2017. №9, травень. С. 5-7.
- 43.Козловська А. День добра : розвага для дітей середнього дошкільного віку. *Дитячий садок*. 2017. №8, квітень. С. 47-49.
- 44.Кокорєва Л. У якому вчинку живе добро : заняття із засвоєння правил етикету. *Дитячий садок*. 2019. №5 (485), лютий. С. 29-30.
- 45.Колеснік О. Добро, як сонце гріє: заняття для дітей старшого дошкільного віку. *Дитячий садок*. 2015. № 11, червень. С. 13-15.
- 46.Кононко О. Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника : навчально-методичний посібник. Київ: Світич, 2009. 208 с.
- 47.Копанич М. Ранкове коло – заряд позитиву на весь день. *Дошкільне виховання*. 2018. № 11. С. 28-29.
- 48.Косорукова О. Мандрівка добра : заняття для дітей дошкільного віку на морально-етичну тему. *Дитячий садок*. 2014. № 20, жовтень. С. 10-13.
- 49.Кузьмук Л. Мистецтво жити разом: виховання толерантності у старших дошкільнят. *Дошкільне виховання*. 2014. №10. С. 9-13.
- 50.Лаврентьєва Г. П. Джерела доброти : навч.-метод, посібник для роботи з дітьми в дошкільному закладі, школі та сім'ї. Київ : А.С.К., 1997. 304 с.
- 51.Ладивір С. Перші уроки добра. *Дошкільне виховання*. 2008. №12. С. 5-7.
- 52.Лебединська Л., Стрижакова В. Любімо один одного: виховуємо в дітях доброту. *Розкажіть онуку*. 2015. №7, липень. С. 41-48.
- 53.Лохвицька Л. В. Програма з морального виховання дітей дошкільного віку «Скарбниця моралі». Тернопіль: Мандрівець, 2014. 128 с.

- 54.Ляпунова В. А. Підготовка вихователів до формування толерантності у дітей дошкільного віку : монографія. Мелітополь : Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2016. 364 с.
- 55.Маценко Т. М., Веткова Н. О., Мельникова А. Г., Завірюха Т. С. Ігротека вихователя ДНЗ. Система розвивальних ігор для дітей 5-6-ти років. Старша група. Харків: Ранок, 2011. 144 с.
- 56.Медведєва С., Михайлова І. Виховуємо в дітях добро : система роботи зі старшими дошкільниками за творами В. Сухомлинського ; перспективний план ; методи і прийоми роботи з дітьми. *Палітра педагога*. 2017. № 3. С. 6-12.
- 57.Михайленк О., Василенко А. Співчуття і доброта здатні творити дива : конспект заняття з морального виховання для дітей старшої групи. *Вихователь- методист дошкільного закладу*. 2018. №1. С. 61-64.
- 58.Міщенко І. Сонце доброти: заняття для дітей старшого дошкільного віку. *Дитячий садок*. 2018. №8, квітень. С. 29-31.
- 59.Огорко І. Бюро добрих послуг: комплексне заняття в старшій групі. *Дитячий садок*. 2017. №22, листопад. С. 14-16.
- 60.Онищак Г. В. Добро та Зло як предмет наукового дослідження. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2014. Вип. 12. С. 141-149. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sdzif_2014_12_25.
- 61.Павелків Р. В. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості в дитячому віці: монографія. Рівне: Волинські обереги, 2004. 248 с.
- 62.Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2008. 431 с.
- 63.Пархоменко А. В. Особливості виховання гуманних почуттів у дошкільників. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*. Психолого-педагогічні науки. 2015. №2. С. 118-122.
- 64.Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. Київ : Педагогічна думка, 2010. 516 с.

- 65.Піроженко Т. О. Особистість дошкільника : перспективи розвитку : навчально-методичний посібник. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 136 с.
- 66.Піроженко Т. Становлення ціннісних орієнтацій дітей старшого дошкільного віку. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2017. № 10. С. 4-6.
- 67.Поетичні сходинок зростання : навчально-методичний посібник / авт.-упоряд. В. Є. Бенера, О. В. Швець. Тернопіль: Паляниця В.А., 2018. 384 с.
- 68.Полякова О. П. Актуальність формування доброзичливих взаємин між старшими дошкільниками. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. 2014. № 4. С. 106-109.
- 69.Помиткін Е.О. Психологія духовного розвитку особистості: монографія. Київ: Наш час, 2015. 280 с.
- 70.Поніманська Т. І. Виховання людяності : технологічний аспект. *Дошкільне виховання*. 2008. №4 (801), квітень. С. 3-5.
- 71.Поніманська т. І. Дошкільна педагогіка: підручник. Київ: Академвидав, 2015. 447 с.
- 72.Поніманська Т. І. Теоретико-методичні засади гуманістичного виховання дітей дошкільного віку: монографія. Рівне: РДГУ, 2006. 364 с.
- 73.Поніманська Т. І. Формування в дітей гуманістичних ціннісних орієнтацій. *Дитячий садок*. 2012. №34-35 (659), вересень. С. 16-19.
- 74.Прозрова Л. Казки, що вчать доброти : моральне виховання. *Дошкільне виховання*. 2017. №3. С. 16-18.
- 75.Решетар В. А. Крокуємо стежкою добра: конспект заняття з «мови почуттів» для дітей старшого дошкільного віку. *Бібліотечка вихователя дитячого садка*. 2009. №12, грудень. С. 86-89.
- 76.Решетар В. А. Шануй людей – і тебе шануватимуть : конспект заняття з мовленнєвого етикету для дітей старшого дошкільного віку. *Бібліотечка вихователя дитячого садка*. 2009. № 12, грудень. С.79-81.
- 77.Рибчинчук Л. Що таке доброта?: заняття на морально-етичну тему в різновіковій групі Монтессорі. *Дитячий садок*. 2015. №2, січень. С. 4-5.

- 78.Рідош О. Пригоди на стежинці доброти : інтегроване заняття для середньої групи. *Палітра педагога*. 2012. №4 (72). С. 14-15.
- 79.Савченко О. Педагогіка толерантності – вимога часу : про толерантність. *Дошкільне виховання*. 2014. № 10. С. 4-8.
- 80.Савчин М.В., Василенко П.П. Вікова психологія: підручник. Київ : Академвидав, 2005. 360 с.
- 81.Скрипник Н. І. Виховання толерантних взаємостосунків дітей старшого дошкільного віку: навчально-методичний посібник. Умань: Жовтий, 2011. 99 с.
- 82.Снопова Л. О. Чарівні ворота Доброти, Злагоди і Ввічливості : сценарій. *Розкажіть онуку*. 2011. №1, січень. С. 73-76.
- 83.Сухомлинська О. Концептуалізація ідей про виховання моральності в сучасній Україні. *Шкільний світ*. 2015. № 4 (708). С. 4-20.
- 84.Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. *Вибрані твори* : в 5 т. Київ: Рад. школа, 1977. Т. 2. С. 149-418.
- 85.Терещенко О. П. Виховання у старших дошкільників доброзичливих взаємин. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць. Вип. 16, книга 1. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. С. 310-316.
- 86.Федченко С. Хочеш гарно жити – учись добро творити: розвага на морально-етичну тему. *Дитячий садок*. 2015. №20, жовтень. С. 29-33.
- 87.Філософія: підручник / за ред. М. І. Горлача, В. Г. Кременя, В. К. Рибалка. Харків: Консум, 2001. 472 с.
- 88.Фіщенко Н. В. Подорож у світ добрих вчинків. Вмій добро творити : фрагмент гри, пісні про доброту. *Розкажіть онуку*. 2008. № 7, липень. С. 156-159.
- 89.Формуємо у старших дошкільників цілісне світобачення : навчально-методичний посібник / Кононко О. Л., Луценко В. О., Нечай С. П. та ін. Київ: Імекс-ЛТД», 2014. 260 с.
- 90.Ціннісні орієнтації дитини у дорослому світі : навч. метод. посіб. / Т. О. Піроженко, Л. І. Соловйова та ін. Київ: Слово, 2016. 248 с.

- 91.Чучман Н., Мала Н., Костенко Н. Абека чеснот: ранкові зустрічі з дітьми 5-го року життя. *Дитячий садок*. 2013. №1 (673), січень. С. 1-12.
- 92.Шагай Н.М. Структура моральної вихованості дошкільників : теоретичний аналіз. *Педагогічні науки*. Т. 42. Миколаїв: МДГУ, 2015. Вип. 29. С. 74-78.
- 93.Шевців З. Виховання моральності в дошкільному віці. *Дошкільне виховання*. 2016. № 10. С. 39-40.

ДОДАТКИ

Додаток А

Фрагменти заняття з виховання доброзичливості у дітей старшого дошкільного віку

Тема. Вчіть дитину любити маму (комплексне заняття з народознавства та малювання у середній групі).

Програмовий зміст заняття – закріпити знання дітей про родину; вчити дітей правильно добирати прикметники; розвивати мовлення дітей, дрібну моторику; розширювати словниковий запас; виховувати добрі, ніжні почуття до своєї матері; викликати почуття гордості та радості за добрі вчинки, почуття подяки за материнська турботу; продовжувати вчити використовувати нетрадиційне малювання трафаретом та патичком.

Хід заняття

– Любі діти, сьогодні ми поговоримо з вами про доброту, тепло, чарівність, яку випромінює людина, яку ми всі добре знаємо та любимо. *(Зачитати вірш «Мамі» Миколи Русько.)*

– Так, саме про маму ми з вами сьогодні говоритимемо. Ось у мене є така чарівна скринька. Я її відчиню. Вона буде стояти відчиненою протягом усього заняття. А для чого це, ви згодом дізнаєтесь.

– Діти, давайте пригадаємо свою матусю, і кожен із вас розповість про неї. Хто бажає розповісти першим про свою маму? Розкажіть, де вона працює, чим займається вдома, чим ви разом із нею любите займатися у вільний час? *(Діти по черзі розповідають про своїх матусь.)*

– Як ми лагідно називаємо свою маму? *(Дидактична гра «Назви лагідно»)*

– А що мама вміє робити?

– Діти, як ви гадаєте, чому мама – чарівниця?

– Діти, у світі все починається з мами... Перше слово, яке промовляє дитина, це «мама». Колискову пісню для вас співає мама.

Давайте і ми з вами заспіваємо гарну колискову. *(Діти співають пісню «Ніжна колисаночка», муз. і сл. А. Баченко.)*

– Коли діти йдуть до школи, то перше слово, яке вони прочитають у букварі, – «мама». Давайте складемо слово «мама». *(Діти викладають слово «мама» з паличок.)*

– А зараз я хочу вам, діти, розповісти легенду про маму. Багато існує легенд про матінок, але мені хочеться розповісти саме цю.

Зустрілись кілька людей і почали сперечатись, яке найкраще слово у світі.

– Здоров'я, – відповів хворий.

– Молодість, – сказав старий.

– Хліб, – відповів жебрак.

– Перемога, – сказав стрілець.

– Воля, – сказав невільник.

– Правда, – сказав мудрець.

Аж тут з куточка обізвалась сирітка:

– Найкраще в світі слово – мама.

І всі сказали: «Мама».

– Запам'ятайте і ви, діти, що найдорожче в світі слово – *мама*.

– Багато про маму написано віршів. Я гадаю, що ви багато їх знаєте.

(Діти розповідають вірші про матусю: П. Воронько «Наша мама»; Л.Голота «Найрідніша»; О. Майков «Мати і діти»; К. Перелісна «Мама – чарівниця»)

– А тепер давайте пригадаємо прислів'я про маму, які ми з вами вчили.

Діти розповідають прислів'я про маму:

- Без мами хата пуста.
- Без матусі й мед гіркий.
- Мати однією рукою б'є, а другою голубить.
- Матері ані купити, ані заслужити.
- Хто маму має, той горя не знає.
- Материнська ласка краю не знає.

– А ще, діти, багато в світі пісень написано про найдорожчу в світі людину – матінку. А хто з вас пам'ятає пісню про маму?

– Діти, давайте послухаємо одну з них. *(Звучить у запису пісня «Чорнобривці».)*

– Усі діти люблять гратися, і в дитячому садку, і вдома. А ще більше люблять, коли з ними грають їхній мами. А в які ігри ви граєте з матусями? Зараз і ми з вами пригадаємо одну гру.

Фізкультхвилинка

Вийшов в поле боровик, *(Ходять по колу)*

Та й узявся в боки, *(беруться в боки)*

Бо він, бачите, не звик –

Обрії широкі. *(Розводять руками)*
 Покрутився на нозі, *(крутяться на одній нозі)*
 Реготом залився,
 Танцюристці–бджілці
 В пояс уклонився. *(Нахиляються вперед)*
 Довго зайчика ганяв, *(біг на місці)*
 Виспавсь на пісочку, *(імітують сон)*
 Коли вечір вже настав –
 Викупавсь в струмочку. *(імітують рухи плавання)*

– Діти, ви всі любите, коли матуся читає казки. У кожного, мабуть, є улюблені. Зараз ми перевіримо, чи добре ви їх знаєте. Я читатиму деякі рядки з казок, а ви скажете, з якої вони казки.

- «Мій котику, мій братику. Несе мене лиска за високі ліси, за круті гори...» *(«Котик і півник»)*
- «Гуси, гуси, гусенята. Візьміть мене на крилята...» *(«Івасик–Телесик»)*
- «Були собі двоє мишенят...» *(«Колосок»)*
- «Де ж усі сховались звірі, в якій такій квартирі? Дуже тісно, невеличка ця чудова...» *(«Рукавичка»)*
- «Погнала баба і на третій день бичка пасти, сіла та й заснула...» *(«Солом'яний бичок»)*

– Діти, певно, ви помітили, що в казках люди і добрі, і злі бувають, в житті також зустрічаються різні люди – добрі та жорстокі.

– Скажіть, а чи бувають мами погані, злі? *(Відповіді дітей.)*

– А якщо вони вас сварять? *(Відповіді дітей.)*

– «Три біди є у людини – смерть, старість і погані діти», – мовить українська мудрість. Старість – неминуча, смерть – невблаганна, перед нею не можна зачинити двері свого дому, а від поганих дітей дім уберегти можна. Кожній мамі хочеться, щоб її діти росли добрими, чуйними, ввічливими, старанними, чесними, але в житті, як на довгій ниві, всяке трапляється, бувають дні, коли ви, діти, скоїте щось недобре і мама сердиться на вас, але... материн гнів, як весняний сніг, – рясно впаде, та швидко розтане. Тому мами й

виховують вас чуйними, лагідними, ввічливими. Коли навіть мама і сварить вас, це не означає, що вона вас не любить.

А зараз давайте покажемо, які ми ввічливі і доброзичливі (*пальчикова гімнастика*).

Доброго ранку, сонце привітне!

Доброго ранку, небо блакитне!

Доброго ранку, у небі пташки!

Доброго ранку, маленькі дубки!

Доброго ранку, добрії люди!

Я вас вітаю, люблю, пізнаю,

Бо живемо ми в одному краю.

(*Пальцями правої руки по черзі вітатися з пальцями лівої руки, поплескуючи одне одного по кінчиках.*)

– Діти, про вас піклуються і мама, і тато, і всі дорослі. Розкажіть, як вони це роблять. (*Відповіді дітей.*)

– Скажіть, діти, чи тільки про вас повинні піклуватися дорослі? (*Відповіді дітей.*)

– Що можете зробити ви для них? (*Відповіді дітей.*)

– Як допомагати? (*Відповіді дітей.*)

– Давайте, діти, розповімо про свої добрі справи і пограємо у гру.

Дидактична гра «Добрі справи» Діти стають у коло; дитина, якій вихователь кидає м'яч, називає добрі справи, що виконує вдома.

– Діти, матуся потребує від вас допомоги тільки зараз, чи й коли ви подорослішаєте?

– Давайте, діти, пригадаємо ваших бабусь та дідусів. Як ваші батьки піклуються про них? (*Відповіді дітей.*) І ви повинні завжди піклуватися про своїх батьків.

– Настав час розповісти вам про скриньку. Як я і казала, ця скринька – чарівна. Вона була відчинена. І всі добрі та ніжні слова, що ви сказали, вся любов, якою сповнені ваші серця, – усе зібралося у цій скриньці. Зараз ми її зачинимо. І якщо колись ваші мами засмутяться, або їм буде сумно, то скринька

відразу відчиниться – любов і доброта ваших сердець, лагідні слова допоможуть їм.

– Діти, пригадуєте, ми говорили, що мама – наче сонечко, яке гріє нас своєю турботою і любов'ю. Ми нещодавно малювали портрети мам на маленьких сонечках. Давайте зараз трохи пограємо. *Вправа «Сонечко»*

– Діти, заплющте очі, простягніть руки. На долоньках у вас лежать маленькі сонечка. Через пальчики, як промінці сонця, йде тепло по всій руці. Руки заспокоїлися, відпочивають, сонячні промінчики зігрівають вас.

Діти, а якщо всі ці сонечка з'єднати в одне сонце, то любов та добро збільшаться. Ось у мене є велике сонечко (*показати сонце без промінців*), давайте «оживимо» наше сонечко. З'єднаємо усі маленькі сонечка. (*Діти разом викладають велике сонце з портретів мам.*)

– А тепер кожен із вас проведе промінчик до себе від великого сонечка, який зігріватиме вас своїм теплом. (*Діти викладають промінці з ниток від портретів своїх матусь, милуються сонечком.*)

– Діти, незабаром свято – День матері. Його святкують у кожній родині. Я хочу запропонувати вам намалювати своїм матусям квіти і подарувати їх.

Додаток Б

Матеріали для літературних хвилинок

Що таке доброта (Надія Красоткіна)

Що таке доброта? Доброта – це світання,

Що несе в світ тепло і проміння ясне.

Це і усмішка світла, й привітне вітання,

Щось приємне і гарне, та щире, й земне.
 Доброта – ніжний дотик і мамина ласка,
 Тепле слово підтримки в тривожні часи.
 Тихий спокій у домі, і мудрість, та казка,
 Друзів вірних твоїх чарівні голоси.
 Доброта – це душі благородні пориви,
 Допомога тоді, як надії нема.
 Коли можеш когось захистити від зливи
 І зігріти, як холод і люта зима.
 Доброта – це про інших турбота постійна
 І бажання нести всім любов і тепло.
 Співчуття від душі і опора надійна,
 Щоб з тобою усім легко й просто було.

Добра людина (Надія Красоткіна)

З чим можна порівняти нам добру людину?
 З небом безмежним в погідную днину,
 З сонцем, що сяє і всіх зігріває,
 З ніжністю мами, що нас обнімає.
 З чим можна порівняти нам добру людину?
 З небом безмежним в погідную днину,
 З ніжним теплом і усмішкою тата,
 І з вітерцем, що злітає крилато.
 З чим можна порівняти нам добру людину?
 З небом безмежним в погідную днину,
 З хлібом духмяним, що з печі виймають,
 З веснами ще, як сади зацвітають,
 З чим можна порівняти нам добру людину?
 З небом безмежним в погідную днину,
 З теплим світанням, що ллє промінцями.
 З чуйністю, ласкою й казкою мами.

Що таке доброта (Надія Красоткіна)

Що таке доброта? Доброта – це світання,

Що несе в світ тепло і проміння ясне.

Це і усмішка світла, й привітне вітання,

Щось приємне і гарне, та щире, й земне.

Доброта – ніжний дотик і мамина ласка,

Тепле слово підтримки в тривожні часи.

Тихий спокій у домі, і мудрість, та казка,

Друзів вірних твоїх чарівні голоси.

Доброта – це душі благородні пориви,

Допомога тоді, як надії нема.

Коли можеш когось захистити від зливи

І зігріти, як холод і люта зима.

Доброта – це про інших турбота постійна

І бажання нести всім любов і тепло.

Співчуття від душі і опора надійна,

Щоб з тобою усім легко й просто було.

Що таке доброта (Надія Красоткіна)

Що таке доброта? Доброта – це світання,

Що несе в світ тепло і проміння ясне.

Це і усмішка світла, й привітне вітання,

Щось приємне і гарне, та щире, й земне.

Доброта – ніжний дотик і мамина ласка,

Тепле слово підтримки в тривожні часи.

Тихий спокій у домі, і мудрість, та казка,

Друзів вірних твоїх чарівні голоси.

Доброта – це душі благородні пориви,

Допомога тоді, як надії нема.

Коли можеш когось захистити від зливи

І зігріти, як холод і люта зима.
Доброта – це про інших турбота постійна
І бажання нести всім любов і тепло.
Співчуття від душі і опора надійна,
Щоб з тобою усім легко й просто було.

Людина починається з добра (Надія Красоткіна)

Людина починається з добра,
Із ласки і великої любові.
Із батьківської хати і двора,
З поваги, що звучить у кожному слові.
Людина починається з добра,
З уміння співчувати, захистити
Це зрозуміти всім давно пора,
Бо ми прийшли у світ добро творити.
Людина починається з добра
Із світла, що серця переповняє.
Ця істина, як світ, така стара,
А й досі на добро нас надихає.

Я вірю в силу доброти (Вадим Крищенко)

Я вірю в силу доброти,
Добро завжди сильніше злого,
Дає наснагу, щоб цвісти
І світлу обирати дорогу.
Я вірю в силу доброти,
Що на торжку не продається,
Що кривди розбива пласти,
Красою тулиться до серця.
Я вірю в силу доброти,
Що має долю роботящу,

Що хоче, щоб і я, і ти,
І все було у світі краще.

Добро творити на Землі (Василь Сухомлинський)

Добро творити на Землі
Людині лиш дано.
І навіть діточки малі
Всі знають це давно.
Краса і море доброти
Оточує нас всіх.
Подібним будь до сонця ти,
Щоб зазвучав твій сміх.
Щоб ти освітлював всім шлях,
Як сонце з висоти.
Хай сяє усмішка в очах.
Будь завжди добрим ти.

Не говори про доброту (Олексій Довгий)

Не говори про доброту,
Коли ти нею сам не сяєш,
Коли у радощах витаєш,
Забувши про чужу біду.
Бо доброта не тільки те,
Що обіймає тепле слово.
В цім почутті така основа,
Яка з глибин душі росте.
Коли її не маєш ти,
То раниш людяне в людині.
Немає вищої святині,
Ніж чисте сяйво доброти.

Додаток В**Тексти казок Василя Сухомлинського****Добре слово (Василь Сухомлинський)**

В однієї жінки була маленька донька Оля. Коли дівчинці виповнилося п'ять років, вона тяжко захворіла: простудилась, почала кашляти й танула на очах. До нещасної матері почали приходити родичі: Олині тітки, дядьки, бабусі,

дідусі. Кожен приносив щось смачне й поживне: липовий мед і солодке коров'яче масло, свіжі лісові ягоди й горіхи, перепелині яєчка й бульйон з курячого крильця. Кожен говорив: «Треба добре харчуватися, треба дихати свіжим повітрям і хвороба втече в ліси й на болота».

Оля їла мед у стільниках і солодке коров'яче масло, лісові ягоди й горіхи, перепелині яєчка й бульйон з курячого крильця. Але нічого не допомагало – дівчинка вже ледве вставала з ліжка.

Одного дня біля хворої зібрались усі родичі. Дідусь Опанас сказав:

- Чогось їй не вистачає. А чого – і сам не можу зрозуміти.

Раптом відчинились двері і в хатувійшла прабабуся Олі – столітня Надія. Про неї родичі забули, бо багато років сиділа прабабуся Надія в хаті, нікуди не виходила. Але, почувши про хворобу правнучки, вирішила навідати її.

Підійшла до ліжка, сіла на ослінчик, взяла Олину руку в свою, зморшкувату і маленьку, й сказала:

- Немає в мене ні медових стільників, ні солодкого коров'ячого масла, немає ні свіжих лісових ягід, ні горіхів, немає ні перепелиних яєчок, ні курячого крильця. Стара я стала, нічого не бачу. Принесла я тобі, мила моя правнучко, один-єдиний подарунок: сердечне бажання. Єдине бажання залишилось у мене в серці – щоб ти, моя квіточко, видужала й знову раділа ясному сонечкові.

Така величезна сила любові була в цьому доброму слові, що маленьке Олине серце забилося частіше, щічки порозовішали, а в очах засяяла радість.

- Ось чого не вистачало Олі, – сказав дід Опанас. – Доброго слова.

Скажи людині: «Доброго дня!» (Василь Сухомлинський)

Лісовою стежинкою ідуть батько і маленький син. Довкола тиша, тільки чути, як десь далеко вистукує дятел та струмочок дзюркотить у лісовій гущавині.

Аж тут син побачив, що назустріч їм іде бабуся.

- Тату, куди бабуся йде? – питає син.

- Зустрічати або проводити, – каже батько й усміхається. – Ось як ми зустрінемося з бабусею, ти й скажеш: «Доброго дня, бабусю!».

- Навіщо ж казати ці слова? – дивується син. – Ми ж її не знаємо.

- А ось зустрінемося, скажемо бабусі ці слова, тоді й побачиш, навіщо.

Ось і бабуса.

- Доброго дня, бабусю! – каже син.

- Доброго дня, – каже батько.

- Доброго вам здоров'я, – відповідає бабуса і усміхається.

І хлопчик побачив: усе довкола змінилось. Сонце засяяло яскравіше. Верховіттям дерев пробіг легенький вітерець, і листя заграло, затремтіло. У кущах заспівали пташки – раніше їх і не чути було.

На душі в хлопчика стало легко.

- Чому це воно так? – питається син.

- Бо ми побажали людині доброго дня.

Лялька під дощем (Василь Сухомлинський)

Зіна вклалася спати. А надворі почалася гроза. Гримів грім, з-за Дніпра насувалися чорні хмари. По залізному даху зашумів дощ.

Блиснула блискавка. На мить стало ясно, як удень. Зіна побачила: на подвір'ї стоять калюжі води, йде дощ, і – ой горе, що ж таке? – На лавці, під дощем, лежить її лялька Зоя. Вона забула Зою на лавці. Як же це трапилось? Як же вона не згадала про Зою, лягаючи спати, як же вона не подумала про неї, коли почалася гроза?

Від цих думок Зіні стало важко, і вона заплакала. А ще важче було від думки про те, що на лавці лежить під холодним дощем її Зоя. Зіна встала з ліжка, тихо відчинила двері, побігла на подвір'я. Дощ миттю змочив її сорочечку. Вона підбігла до лавки, взяла Зою, пригорнула її до грудей. Коли Зіна відчинила двері, мама ввімкнула світло і широко розплющеними від страху очима дивилася на порожнє ліжко. Побачивши Зіну з притуленою до дитячих грудей лялькою, мама перевела дух. Вона взяла рушник, витерла Зіну, переодягла в суху сорочечку. Давши рушник, сказала:

- Витри ж Зою. Як же це ти її забула на лавці?

- Ніколи більше такого не буде, матусю.

Яблуко в осінньому саду (Василь Сухомлинський)

Пізньої осені маленькі близнятка Оля й Ніна гуляли в яблуневому саду. Був тихий сонячний день. Майже все листя з яблунь опало і шурхотіло під ногами. Тільки де-не-де на деревах залишилося пожовкле листячко.

Дівчатка підійшли до великої яблуні. Поруч із жовтим листком вони побачили на гілці велике рожеве яблуко.

Оля й Ніна аж скрикнули від радості.

- Як воно тут збереглося? – з подивом запитала Оля.

- Зараз ми його зірвемо, – сказала Ніна і зірвала яблуко. Кожній хотілося потримати його в руках.

Олі хотілося, щоб яблуко дісталось їй, але вона соромилась висловити це бажання, а тому сказала сестрі:

- Хай тобі буде яблуко, Ніно.

Ніні хотілося, щоб яблуко дісталось їй, але вона соромилась зізнатися в цьому. Ніна сказала:

- Хай тобі буде яблуко, Олю.

Яблуко переходило з рук в руки, дівчатка не могли дійти згоди. Та ось їм обом сяйнула одна і та ж думка: вони прибігли до мами радісні, схвильовані.

Віддали їй яблуко.

В маминих очах сяяла радість.

Мама розрізала яблуко й дала дівчаткам по половинці.

Чому дідусь такий добрий сьогодні (Василь Сухомлинський)

Поліз Андрійко на шовковицю: привабили чорні ягоди. Навтішався вволю, а тут дощ пішов. Пересидів Андрійко дощ. Хотів злазити з шовковиці, аж дивиться – сидить під шовковицею дідусь Петро. Вийшов дідусь після дощу в сад.

«Що ж його робити? – думає Андрійко. – Злізати з шовковиці – струсиш на дідуся всю воду з листя, змокне під дощем, захворіє».

Сидить Андрійко, притулившись до гілки, боїться поворухнутись. Жде, поки дідусь до хати піде. А дідусь не йде. Вже сутеніти стало, коли підвівся дідусь, питає:

- Чому це ти сидиш на дереві, внучку?

- Боюся струсити на вас краплі, дідусю.

- Злазь, Андрійку.

Дідусь відійшов, Андрійко зліз із шовковиці. Дідусь пригорнув і поцілував Андрійка. «Чому це дідусь такий добрий сьогодні?» – з подивом подумав онук.

Покинуте кошеня (Василь Сухомлинський)

Хтось виніс із хати маленьке сіре кошенятко й пустив його на дорогу. Сидить кошеня та й нявчить. Бо хоче додому, до матусі. Проходять люди, дивляться на кошеня. Хто сумно хитає головою, хто сміється. Хто жаліє: бідне кошенятко, та й іде собі.

Настав вечір. Зайшло сонце. Страшно стало кошеняткові. Притулилося воно до куща та й сидить – тремтить. Поверталась із школи маленька Наталочка. Чує – нявчить кошеня. Вона не сказала ні слова, а взяла кошеня й понесла додому. Пригорнулося кошенятко до дівчинки. Замуркотіло. Раде-радісіньке.

Зла мати і добра тіточка (Валентина Осєєва)

У Даші була мама і тіточка. Вони обидві любили свою дівчинку, але любили її кожна по-своєму.

Мама змушувала Дашу рано вставати, прибирати кімнату, вчити уроки. Вона вчила свою дочку шити і вишивати, любити працю і не цуратися ніякої роботи...

А тіточка нічого не заставляла робити, вона сама розв'язувала за Дашу задачки, на цілий день відпускала дівчинку гуляти з подругами.

- У мене зла мама і добра тіточка! - казала подругам Даша.

Але минали роки, а з ними сплигло й дитинство. Виросла Даша, стала працювати. Не нахваляться нею люди: золоті руки у Даші, за що не візьметься – швидше за всіх зробить.

- Хто ж це тебе навчив так працювати? - часто запитували її жінки.

- Вчила мене мама, спасибі їй щире.

А про добру тіточку Даша жодного слова не сказала.

Про велике добро (Євгенія Пірог)

Один проворний щурик любляв стягувати в свою нірку різні речі. І то не так, щоб десь попросив, купив чи виміняв. Здобував щурик свій скарб злодійкувато. То там щось тишком-нишком поцупить, то звідтіля притягне. Мама щурикові сто разів казала:

- Не роби так! Не можна! Схаменися!

Сусіди теж йому говорили:

- Не слід такому гарному щурику бути злодієм! Ти псуєш звання щурячого роду!

Слухав їх щурик в одне вухо, а другим дослухався, що де без догляду залишилося і радів:

- Я вже велику купу добра маю – геть до самісінької стелі наскидав! І суху грушку, і житній окраєць, стару газету, уламок від ключика, і навіть пошарпаний гаманець господаря з дрібними!

Однак друзів у щурика ставало все менше. Згодом він і зовсім сам залишився. Найбільшу свою втіху – пів головки сиру! – не мав з ким розділити, за півроку вона так і всохла.

Якось самотній щурик гуляв на узліссі. Аж саме лисиця на полювання вийшла і ну за ним. Щурик шусть до нірки – а там всі кутки зайняті. Туди, сюди – нема де сховатися. Згадав, що в закомірку має чималу торбу пшениці, що днями зі стодоли поцупив. Ледь спину за мішком приховав, хвоста підібгав. Трясється від страху.

А лисиця зуби гострі має – ухватила мішка й тягне. Ряднина розірвалася і зерно зливою посипалося на щурика.

- Ой, рятуйте від того добра! Вже дихати нема як! Сипле й сипле, по саму голову закидає!

Пищить щурик, пручається. А хто його окрім лисиці чує?

Аж десь збоку в землі хтось ніби вовтузиться. За мить кротовий ніс показався та й вся кротова мордочка висунулася. Кріт хоч нічого не бачить, однак про щурикові злодійські походеньки начувся. Та що робити? Пропаде щурик без вороття!

- Занапастить малого лисиця, хоч він сам себе найбільше занапастив. Он як чужим скарбом накрило бідолаху, – подумав старенький кріт. – А ну як схаменеться? Давай сюди хвіст, малий! Я тебе витягну!

Відтоді як щурик щасливо врятувався, він на чуже добро не зазіхає. Що міг – повернув, чим вдалося – поділився. Тепер знає і всім нам переказує – справжнє добро має бути у серці. І щоб там його не бракувало. Аби бути чесним, сподіватися і прощати.

Капустяний лист (Олена Бехлерова)

Ніс якось Зайчик капустяний лист. Лист був великий, круглий. От Зайчик ішов та радів:

- Добрий буде в мене сніданок!

Раптом він почув жалібний писк. Це Горобчик лежав під кущем: злий хлопчисько підбив його камінцем.

- Пити, пити, – став просити Горобчик.

Зайчик не гаявся. Він одразу побіг до річки, приніс води у капустяному листі та напоїв пораненого Горобчика.

«Ну, а от тепер я наїмся досхочу, до дому вже зовсім близько», – подумав Зайчик і пішов далі.

А в цей час пішов дощ.

«Що мені дощ! Не боюся його!» – сказав Зайчик і чимдуж побіг додому.

І знову його хтось тихенько погукав:

- Зайчику, порятуй!

Це Метелик, що лежав у траві.

- Якщо дощ намочить крила, я не зможу злетіти.

- Іди під парасольку! – сказав Зайчик та підняв капустяного листа над Метеликом. І навіть сам під ним умістився.

Дощ швидко вщух. Метелик подякував і полетів, а Зайчик узяв свій лист і побіг далі.

Але тільки він підійшов до річки, як побачив у воді Польову Мишку. Вона ледве-ледве, з останніх сил трималася за тонку гілочку.

«Мабуть, потоне...» – подумав Зайчик. Не довго думаючи, кинув свій лист у воду.

- Ось тобі човен, рятуйся!

Мишка видерлася на лист і припливла до берега.

- Дякую тобі, Зайчику! – сказала вона і втекла.

А тим часом капустяний лист підхопило течією, і він поплив, здалеку схожий на зелений круглий човник.

- Ех, уплив мій сніданок! – вигукнув Зайчик. – Ну, нічого, зате я напоїв Горобчика, сховав від дощу Метелика і врятував Польову Мишку.

Додаток Г.

CERTIFICATE OF PARTICIPATION

in International scientific and practical conference 2024, 25 October 2024

THE QUALITY OF PRESCHOOL TEACHERS' TRAINING: TODAY'S CHALLENGES

This certificate is issued to

Viktoriia Dzhus

Prof. Mykola PANTIUK,

Vice-rector for Scientific Work,
Drohobych Ivan Franko State
Pedagogical University